

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Diplomová práce

Bc. Veronika Hurajčíková

Příspěvek k počátkům Pražského hradu

**(doklady a proměny osídlení západního předhradí na místě
dnešního tzv. Severního výběžku)**

Contribution to the settlement of the Prague Castle

(documents and changes of settlement in the west forecastle in place today's so
called Northern Wing)

Praha 2014

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu své diplomové práce panu Prof. PhDr. Jiřímu Slámovi, CSc. za odborné vedení, řadu užitečných rad a postřehů a především za veškerou ochotu, trpělivost a čas věnovaný mé práci. Velké díky patří také mému konzultantovi panu PhDr. Janu Frolíkovi, CSc., který mi přenechal ke zpracování svůj výzkum a v souvislosti s tím mi byl vždy ochoten s čímkoliv pomoci. Velmi mu děkuji za bezproblémové poskytnutí potřebné dokumentace, archeologického materiálu, literatury a především pak za zasvěcení do metody zpracovávání raně středověké keramiky na Pražském hradě. V neposlední řadě mu náleží díky i za obstarání finančních prostředků na zpracování osteologického a archeobotanického materiálu. S tím souvisí i mé poděkování Mgr. Renému Kyselému, Ph.D., Ing. Lence Kovačikové, Ph.D. a Olze Trojánkové za determinaci osteologického materiálu a Mgr. Petru Kočárovovi za určení archeobotanického materiálu ze zkoumané plochy výzkumu.

Dále je mou milou povinností poděkovat své sestře Bc. Ivetě Hurajčikové za velkou pomoc při kreslení archeologických nálezů a digitalizaci profilů jednotlivých sond.

Závěrem bych chtěla poděkovat své rodině, příteli a přátelům, kteří mne během celého mého studia a především pak v závěrečné fázi dopisování diplomové práce podporovali a měli se mnou trpělivost, čímž mi poskytli potřebné zázemí pro dokončení studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 16. května 2014

Bc. Veronika Hurajčíková

Abstrakt

Předkládaná práce se zabývá počátky Pražského hradu. Hlavní pozornost je zde zaměřena především na bližší poznání vývoje osídlení na území původního západního předhradí, tedy plochy dnešního I., II. a IV. nádvoří. V souvislosti s tímto bylo hlavním cílem práce zpracovat výzkum, který v roce 1987 provedl v budově dnešního tzv. Severního výběžku mezi I. a IV. nádvořím Jan Frolík. Zkoumáno zde bylo celkem šest sond, v nichž byly zachyceny objekty a sídlištní vrstvy z období raného středověku. Zjištěné situace byly na základě stratigrafie (vzájemných superpozic objektů), popřípadě u sídlištních vrstev na základě keramiky, rozděleny do po sobě chronologicky jdoucích horizontů. Následná analýza keramického materiálu pak umožnila i jejich přesnější datování. Součástí práce je také zpracování a vyhodnocení ostatních archeologických nálezů, především kostěných artefaktů a zvířecích kostí. Výsledky výzkumu jsou v závěru práce zařazeny do kontextu vývoje tzv. západního předhradí a následně i do celkového vývoje dějin Pražského hradu, především jeho samotných počátků.

Klíčová slova

Praha - hradiště - raný středověk - archeologický výzkum - osídlení

Abstract

This thesis deals with the beginnings of the Prague Castle. The principal attention is mainly turned to a closer recognition of course of settlement in the original west forecastle, which means today's forecastles I, II and IV. In connection with this problem the principal goal of this thesis consists in processing of the research that Jan Frolík accomplished within the forecastle I and the forecastle IV in the building of today's so called Northern Wing in 1987. There were six trenches with features and habitation layers of the Early Middle Ages explored. These discovered archaeological sections were divided into horizons in chronological sequence on the basis of stratigraphy (reciprocal superposition of features), or in the case of habitation layers on the basis of ceramics. Subsequent analysis of ceramic material enabled to date them more precisely. Also processing and evaluation of the remaining archaeological artifacts, primarily bone artifacts and animal bones, is a part of this thesis. At the end of the thesis the results of the research are counted among the context of the

evolution of so called west forecastle, alternatively of the general evolution of the history of Prague Castle.

Key words

Prague – hillfort – Early Middle Age – archaeological excavation - settlement

Obsah

Úvod	8
1. Lokalizace a přírodní podmínky Pražského hradu	10
1. 1. Lokalizace a přírodní poměry na území Severního výběžku Pražského hradu.....	14
2. Historický vývoj území	15
2. 1. Počátky Pražského hradu	15
2. 1. 1. Pravěké osídlení	15
2. 1. 2. Slovanské osídlení.....	16
2. 1. 3. Vznik Pražského hradu.....	16
2. 2. Severní výběžek – stručné dějiny objektu.....	24
3. Dějiny bádání	27
4. Záchranný archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku.....	30
4. 1. Charakteristika zkoumaného území	31
5. Popis nálezové situace.....	32
5. 1. Stratigrafie	32
5. 1. 1. Sonda I.....	32
5. 1. 2. Sonda II	34
5. 1. 3. Sonda III.....	35
5. 1. 4. Sonda IV.....	36
5. 1. 5. Sonda V	38
5. 1. 6. Sonda VI.....	40
6. Rozbor archeologického materiálu.....	42
6. 1. Keramika	42
6. 2. Přesleny	92
6. 3. Kostěné a parohové artefakty	92
6. 4. Ostatní artefakty	94

6. 5. Zvířecí kosti.....	94
6. 6. Archeobotanický materiál	98
7. Interpretace a datace nálezové situace.....	104
7. 1. Sonda I a III.....	104
7. 2. Sonda IV.....	106
7. 3. Sonda V a VI.....	107
7. 4. Synchronizace horizontů jednotlivých sond a celková interpretace	108
7. 5. Datace.....	111
8. Pozůstatky raně středověkého osídlení na území tzv. západního předhradí: Porovnání výsledků z jednotlivých výzkumů na území tzv. západního předhradí s výsledky z výzkumu v tzv. Severním výběžku	113
8. 1. Výzkum kostela Panny Marie a jeho okolí	113
8. 2. Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu.....	116
8. 3. Románská budova na IV. nádvoří.	117
8. 4. Výzkum v budově kaple sv. Kříže	117
8. 5. Výzkum v budově Císařské konírny	119
8. 6. Sídelní situace na hradčanském předhradí	119
8. 7. Pozůstatky raně středověkého osídlení na území tzv. západního předhradí	121
Závěr.....	124
Přehled pramenů a literatury	127
Seznam obrázků	131
Seznam grafů.....	131
Seznam tabulek	131
Seznam obrazové přílohy	132
Seznam ostatních příloh	136

Úvod

Pražský hrad patří mezi nejvýznamnější a nejkrásnější dominanty hlavního města. I když tomu jeho dnešní vzhled příliš neodpovídá, jeho historie sahá až k samotným počátkům utváření českého státu. Již v době svého vzniku patřil k nejrozsáhlejším a nejvýznamnějším hradištím, na nichž Přemyslovci postavili základ svého mocenského vzestupu a postupně se z malého knížecího rodu vyvinuli v hlavní vládnoucí sílu na našem území. Pražský hrad, jakožto ústřední bod nově vznikajícího státního útvaru, zastával tedy již v těchto dobách důležitou roli centra země a tuto pozici si téměř nepřetržitě udržel až do dnešních dní.

I přesto, že díky svému postavení poutalo toto knížecí sídlo prvních Přemyslovců vždy velkou pozornost legendistů i kronikářů, přímé historické zprávy o jeho samotném vzniku nám chybí. Pokud jde tedy o nejstarší historii Pražského hradu, jsme odkázáni pouze na poznatky archeologické.

Jak již vyplývá ze samotného názvu, pozornost zde bude věnována především bližšímu poznání vývoje počátečního osídlení na území původního tzv. západního předhradí (dále jen západní předhradí), které se rozkládalo na ploše dnešního I., II. a IV. nádvoří. Za tímto účelem je v předkládané práci autorkou zpracován výzkum, který v roce 1987 provedl mezi I. a IV. nádvořím v budově dnešního tzv. Severního výběžku J. Frolík.

O vnitřním prostoru západního předhradí toho zatím, na rozdíl od plochy akropole (dnešní III. nádvoří), příliš mnoho nevíme. V minulosti zde byla uskutečněna řada menších archeologických výzkumů, jejichž výsledky zůstaly ve většině případů nepublikovány. Větší pozornost byla věnována pouze objevu pozůstatků sakrální stavby, ztotožněné posléze s historicky doloženým nejstarším hradním kostelem Panny Marie. Právě díky tomuto objevu je dle mého názoru pro poznání počátečního vývoje Pražského hradu prostor západního předhradí klíčový.

Zkoumaná plocha v budově tzv. Severního výběžku představuje v rámci celého západního předhradí pouze velmi malou část. Výsledky výzkumu nám tedy nemohou sami o sobě přinést obecnější informace týkající se charakteru počátečního osídlení v těchto místech. Mohou ale posloužit jako dílky skládky, které nám v kombinaci s dosavadními znalostmi o západním předhradí umožní udělat si alespoň základní představu o tamějším vývoji. Sledované území má navíc svůj význam i samo o sobě, jelikož se v jeho blízkosti nachází již zmiňovaný nejstarší hradní kostel Panny Marie.

Během záchranného výzkumu na území tzv. Severního výběžku se archeologickým způsobem vykopalo celkem šest sond, v rámci nichž se podařilo zachytit objekty a sídlištní

vrstvy z období raného středověku. Zjištěné terénní situace jsou pro účely zpracování tohoto výzkumu na základě stratigrafie (vzájemných superpozic objektů), popřípadě u běžných sídlištních vrstev na základě keramiky, rozčleněny do chronologicky po sobě jdoucích horizontů. V rámci nich je následně vyhodnocena keramika, která zde představuje hlavní oporu pro přesnější datování jednotlivých horizontů, dále přesleny, kostěné artefakty, zvířecí kosti i ostatní nálezy. Všechny archeologické nálezy, včetně keramiky, byly za tímto účelem nakresleny a poté digitalizovány. Část profilů jednotlivých sond již byla digitalizována dříve, zbytek byl digitalizován až v rámci této práce. V souvislosti se zpracováním diplomové práce se také podařilo uvolnit finanční prostředky na odbornou determinaci zvířecích kostí a analýzu archeobotanického materiálu.

Cílem práce je tedy především na základě stratigrafie zpracovat terénní situaci na zkoumaném území v budově tzv. Severního výběžku a následně provést analýzu všech zde zjištěných archeologických nálezů řazených do období raného středověku. Jedná se především o zpracování a vyhodnocení keramiky, kostěných artefaktů a zvířecích kostí. Součástí práce je poté snaha pokusit se na základě nově zjištěných poznatků o interpretaci terénních situací a přesnější dataci jednotlivých horizontů. Získané informace o počátečním osídlení na území tzv. Severního výběžku jsou v závěru práce zařazeny do kontextu vývoje západního předhradí a následně i do kontextu celkových dějin Pražského hradu. Zvláštní pozornost je věnována zjištěným terénům souvisejícím s dochovanými terény nejstaršího hradního kostela Panny Marie, v jejichž blízkosti se zkoumaná plocha nachází.

Pro zpracování terénní situace a vyhodnocení keramiky bylo potřeba podrobně se obeznámit s postupy a výsledky archeologických výzkumů v blízkosti zkoumané plochy i na dalších místech Pražského hradu. Analýza keramiky tak byla provedena postupem, který již byl použit při rozboru jiných souborů a výzkumů v hradním areálu. Umožňuje tak vzájemné porovnání výsledků, čímž rozšiřuje možnosti bližšího poznání raně středověké keramiky Pražského hradu a jeho okolí.

1. Lokalizace a přírodní podmínky Pražského hradu

Pražský hrad se nachází v centru hlavního města Prahy, na katastrálním území městské části Hradčany. Situován je na vyvýšeném ostrohu u levého břehu řeky Vltavy. Ostroh, vybíhající z míst dnešního Hradčanského náměstí směrem k severovýchodu, má úzký, táhlý a klenutý tvar s povrchem sklánějícím se k východu, jehož podobu trefně vystihl ve svém díle již kronikář Kosmas: „*Hora toho místa se zkrucuje na způsob delfína, mořského vepře, směrem až k řečené řece*“.¹ Ze severu je území chráněno tzv. Jelením příkopem, respektive zhruba 30 m hlubokým údolím potoka Brusnice.² Na jihu ostroh uzavírá kotlinu Malé Strany a jeho východní okraj sestupuje směrem ke Klárovu. Do podoby strukturního hřbetu byl vymodelován během zvětrávacích pochodů ve třetihorách a čtvrtohorách řekou Vltavou a jejími dvěma levostrannými přítoky,³ již zmiňovaným potokem Brusnicí, který ostroh dodnes obtéká ze severní strany směrem na východ ke Klárovu, a dnes zaniklým Malostranským potokem protékajícím kotlinou Malé Strany na jižní straně ostrohu (obr. I-IV).

Z hlediska geologického se Pražský hrad nachází v tepelsko-barrandienské oblasti Českého masívu na okraji Pražské kotliny. Tu na území dnešní centrální Prahy zhruba před milionem let⁴ vymlela v parovině Pražské plošiny řeka Vltava, která se v této době svojí erozní a akumulární činností velkou měrou podílela na dnešní charakteristické morfologii zdejší krajiny.

Co se týče geomorfologie, nachází se tedy sledované území na Pražské plošině, jež spadá pod sv. okrajový celek Brdské oblasti příslušné k Poberounské subprovincii. V rámci Pražské plošiny je pak ostrožna Pražského hradu, vypínající se v nadmořské výšce kolem 238 metrů na východě až 257 metrů na západě,⁵ součástí Hostivické tabule, pro niž jsou charakteristické rozsáhlé plochy vysoko položených staropaleozoických zarovnaných povrchů

¹ KOSMŮV LETOPIS ČESKÝ S POKRAČOVATELI. *Cosmae Chronicon Boemorum cum Continua Toribus. FRB II*, ed. J Emler. Praha 1874, s. 15. Dostupný český překlad: *KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ*. Přeložil Hrdina, Karel - Bláhová, Marie – Fiala, Karel. Praha 1972, I, 9, s. 24.

² MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – HERICHOVÁ, Iva. Archeologický atlas Pražského hradu I. Katedrála sv. Víta – Vikářská ulice. Praha 2009, s. 59.

³ BOHÁČOVÁ, Ivana – HERICHOVÁ, Iva. Raně středověký sídelní areál v západní části hradčanského ostrohu. *Archaeologica Pragensia 19*, Praha 2008, s. 264-265.

⁴ Přírodní podmínky, krajina. *Územně analytické podklady hlavního města Prahy 2010*. Odbor územního plánu MHMP. Praha, 2010. s. 7. online:

http://www.urm.cz/uploads/assets/uap_pdf/2_02_prirodni_podminky_krajina.pdf (staženo 8. 10. 2012).

⁵ Základní údaje o územním plánu sídelního útvaru hl. m. Prahy. Výkresová část. WebGIS Server Útvaru hlavního rozvoje města Prahy. Online:

http://wgp.urm.cz/tms/internet/vykresy_up/index.php?client_type=gis_hr1&strange_opener=0&client_lang=cz_win (staženo 8. 10. 2012).

plošinného až velmi mírného ukloněného reliéfu, jež jsou zbrzděny údolními řeky Vltavy a jejich přítoků⁶ (obr. V).

Na základě geologické mapy Rudolfa Šimka⁷ je samotný ostroh tvořený ordovickým letenským souvrstvím, v němž se vrstvy jílových, písčitých, prachových a slídnatých drobových břidlic nepravidelně střídají s lavicemi křemenců.⁸ Tyto horniny vystupují na temeni ostrohu - na III. hradním nádvoří a ve východní části Jiřského náměstí - až k současnému povrchu terénu v úrovni 75 m nad hladinou Vltavy.⁹ Horniny letenského souvrství jsou intenzivně zvrásněny, přičemž vrstvy směřují přibližně ve směru Z-V a sklání se v rozmezí 50-70° k jihu,¹⁰ tedy směrem k dnešní Malé Straně, kam následně spadal celý jižní svah, pročleněný pravděpodobně několika spočinky. 1-2 m mocnosti pak tvoří zvětralé polohy, kdy se horniny letenských vrstev střípkovitě a úlomkovitě rozpadají na hlinitokamenité eluvium, tedy na hlinitokamenité suti a svahové hlíny pleistocenního stáří.¹¹ Svahové sedimenty tvoří skalní podklad na skloněných plochách a úpatích svahů. Akumulace pokryvných útvarů, které vznikly díky transportu a ukládání zvětralého materiálu a které postupně zaplňovaly opakovaně obnovované terénní nerovnosti, se také podílely na celkovém vyhlazení reliéfu.¹² Ve východní části ostrožny se dochoval relikv pleistocenních terasových uloženin řeky Vltavy a na severním svahu Jeleního příkopu tvoří významnější akumulace eolické sprašové sedimenty. Zcela výjimečně se zde pak dochoval půdní typ, a to právě na místě tzv. Severního výběžku, tedy v části ostrožny, která nás v této práci zajímá.

Ostroh je dosti silně zbrzděn a podle geologických pozorování netvoří jeden tektonický celek, nýbrž sestává ze dvou ker, oddělených od sebe brázdou,¹³ pro niž se v literatuře vžilo pojmenování „rokle“ (obr. VI). Ta probíhá od SZ k JV, respektive tedy jihovýchodní částí III. nádvoří pod chrámem sv. Víta do Vikářské ulice.¹⁴ Brázda, jejíž hranu respektovaly nejstarší cesty a linie fortifikace, se však postupem času v souvislosti se

⁶ BALATKA, Břetislav. Geomorfologické poměry a členění reliéfu. In: *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*. Praha 2001, s. 11, 12, 16.

⁷ ŠIMEK, R. Podrobná inženýrsko-geologická mapa v měř. 1:5000, list , Praha 7-1, Praha 1970.

⁸ HERICOVÁ, Iva. Rekonstrukce původního reliéfu jižního svahu v centrální části Pražského hradu. *Archaeologica Pragensia 12*, Praha 1996, s. 340.

⁹ MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – HERICOVÁ, Iva. Archeologický atlas Pražského hradu I. Katedrála sv. Víta – Vikářská ulice. Praha 2009, s. 59.

¹⁰ HERICOVÁ, Iva. Rekonstrukce původního reliéfu jižního svahu v centrální části Pražského hradu. *Archaeologica Pragensia 12*, Praha 1996, s. 340.

¹¹ Tamtéž, s. 340.

¹² MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – HERICOVÁ, Iva. Archeologický atlas Pražského hradu I. Katedrála sv. Víta – Vikářská ulice. Praha 2009, s. 59.

¹³ BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969, s. 12.

¹⁴ Tamtéž, s. 12.

zaplňováním plochy opevněného hradiště stávala komunikační bariérou. Díky tomu byla postupně zazemňována a v 11. století již byla zcela zavezena.¹⁵

Nejvyšší část ostrohu měla pravděpodobně tvar ostrého nesouvislého skalního hřbetu. Díky postupnému snižování a zarovnávání terénu za účelem rozšíření stavební a komunikační plochy, je však dnes velmi těžké odhadnout o kolik převyšoval plochu dnešních hradních nádvoří. Na základě svědectví přízemí a sklepů Starého proboštství¹⁶ se však odhaduje, že výška skalního hřbetu se mohla pohybovat v rozmezí tří až čtyř metrů nad současným povrchem III. nádvoří (obr. IX). V jihovýchodní části II. nádvoří a v severozápadní části III. nádvoří se pak pravděpodobně nacházel pahorek, který se táhl od kaple sv. Mořice u domu biskupa na východě jižněji k monolitu a západním směrem se pak svažoval až k Matyášově bráně. Právě na toto místo bývá v literatuře často situován posvátný pahorek „Žiži“. K rozšiřování využívané plochy docházelo i díky navážkách, které se ukládaly na svazích, přičemž jejich mocnost přesahuje na některých místech až 16 m¹⁷ (obr. VII).

Část ostrohu na východ od hlavní již zmiňované příčné brázdy měla hřbet užší a ostřejší. Pozvolna se snižovala k Černé věži a Opyši a následně pak prudce klesala až ke korytu Brusnice. Západní část hradčanského hřbetu byla naopak širší a poměrně plochá. Jednotlivé výzkumy potvrdily, že východní část je, na rozdíl od západní části, kde byly v odkrytých vrstvách zjištěny střídající se polohy jílovitých břidlic a křemenců, tvořena z pevných a mocných křemenců. Jílovité břidlice pak tvoří východní konec této části, kde se naopak křemencové vrstvy vyskytují jen velmi vzácně.¹⁸

Výskyt několika dalších erozních rýh se pak předpokládá jak na jihovýchodních stránkách Pražského hradu, tak také na severních, konkrétně např. v prostoru slévárenského dvoru.¹⁹

Na západní straně se mezi hradním areálem a plošinou Hradčan nacházela patrně další přirozená strž, tzv. hradčanská brázda (obr. VI). O její podobě toho zatím není příliš mnoho známo a dodnes existuje živá diskuse o samotné její existenci.²⁰ Svůj původní tvar ztratila brázda zřejmě po přeměně na příkop, který ve středověku a novověku sloužil k ochraně

¹⁵ MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – HERICOVÁ, Iva. Archeologický atlas Pražského hradu I. Katedrála sv. Víta – Vikářská ulice. Praha 2009, s. 60.

¹⁶ Úroveň přízemí Starého proboštství, kam je nutné vystoupat po 14 stupňové schodišti, představuje nejvyšší bod skalního podloží, který se na Hradě dochoval.

¹⁷ MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – HERICOVÁ, Iva. Archeologický atlas Pražského hradu I. Katedrála sv. Víta – Vikářská ulice. Archeologický ústav AV ČR, Praha 2009, s. 60.

¹⁸ BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969, s. 13.

¹⁹ HERICOVÁ, Iva. Rekonstrukce původního reliéfu jižního svahu v centrální části Pražského hradu. *Archaeologica Pragensia* 12, Praha 1996, s. 339-345.

²⁰ BOHÁČOVÁ, Ivana – HERICOVÁ, Iva. Raně středověký sídelní areál v západní části hradčanského ostrohu. *Archaeologica Pragensia* 19, Praha 2008, s. 257-308. HERICOVÁ, Iva. Rekonstrukce původního reliéfu jižního svahu v centrální části Pražského hradu. *Archaeologica Pragensia* 12, Praha 1996, s. 340.

vstupu do hradního areálu. Zavezen byl příkop v 18. století během přestavby Hradu za Marie Terezie a od té doby se pomalu začal vytrácet z povědomí lidí.²¹

Dokladem toho, že se na vzhledu ostrohu podílela i samotná řeka Vltava, jejíž koryto se v minulosti nacházelo mnohem výše než dnes, je to, že skalní podklad překrývala ve východní části jižního svahu, respektive v místech Starého purkrabství a Lobkovického paláce, vrstva naplaveného hrubozrnného i jemného písku se štěrkem, tedy zbytek štěrkopískové pleistocenní terasy řeky Vltavy, odpovídající terase vinohradské na protilehlé straně.²² Při stavebních úpravách domu č. p. 7 v tzv. malém Lobkovickém paláci byla dokonce objevena břidlicová stěna zachovaného břehu řeky, překrytá zbytkem písčitého náplavu. Severní hrana je pak ve své horní části překryta sprašovou návějí s vyvinutým půdním pokryvem, mimořádně vhodným pro osídlení. Spraš je doložena také pod Zlatou uličkou, na Slévárenském dvorku a v severní části Středního křídla. Dále se nachází i v bezprostředním severním sousedství Pražského hadu, v pásu podél údolí Brusnice a především v mocné návějí na severním svahu Jeleního příkopu.²³

Co se týče zásobení vodou, měl zásadní význam pramen, respektive přirozený vývěr vody nacházející se na svazích již zmiňované příčné brázdy před Zlatou branou chrámu sv. Víta. Pramen byl později obezděn a získal podobu studny, nazvané při svém objevu v roce 1928 „svatováclavskou studánkou“ (obr. VIII). Zavezen byl však již někdy ve 12. století. Pravděpodobný je i výskyt dalších pramenů. V místech císařské konírny byla zastižena deprese směřující k severu, v níž se zcela jistě zadržovala voda odtékající stejným směrem. Vodní zdroj k této nevýrazné odtokové rýze, která přestala být užívána nejpozději v 11. století, ale doložen nemáme. Do 14. století se studna, v níž byla jímána voda v hloubce zhruba čtyř metrů pod současným povrchem, nacházela i uprostřed Jiřského náměstí. Další dvě studny, románská a mladší (tzv. hluboká), se pak vyskytovaly v jižním svahu u Bílé věže. Celkově lze tedy říci, že hradní ostroh byl i přes svoji vyvýšenou polohu dobře zásoben vodou, přičemž spíše než na pramenech byl závislý na studnách.

Předtím, než se na ostrohu usídlilo první slovanské obyvatelstvo, nebyl hradní ostroh jen holou skálou, nýbrž přírodním, téměř nedotčeným prostředím. Podle palynologických rozborů, které provedla na vzorcích zemních uloženin z různých částí ostrohu v roce 1946 Marie Puchmajerová, byl severní svah pokryt stinným bukojedlovým lesem s přimíseným tisem a dále habrovou javořinou, která se skládala z javoru klenu, javoru mléče a jilmu. Najít jsme zde však mohli i jasan nebo lípu velkolistou. Keře zastupoval bez černý, brslen, líska

²¹ FROLÍK, Jan. Přírodní prostředí Pražského hradu. In: *Příběh Pražského hradu*. Praha 2003, s. 32.

²² BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969, s. 15.

²³ Tamtéž, s. 15-16.

nebo meruzalka. K jihu exponovaný svah zarůstal naopak teplomilnými křovinami. Byl porostlý dubem zimním, jeřábem, lípou srdčitou a z keřů pak ptačím zobem, růží šípkovou a hlohem. Skalní výchozy a hřeben ostrohu byly pravděpodobně holé a vyprahlé. Původní společenstva byla po příchodu obyvatel velmi rychle ničena. Déle odolávala jen zeleň na severním svahu a to ještě ve 14. století, jak doložily pozůstatky hmyzu. Změna nastala až poté, co začal být Jelení příkop využíván ve vrcholném středověku a novověku jako smetiště. I přesto si však dnes můžeme po procházce tímto místem udělat částečnou představu o zdejším dávném porostu. Na jižním svahu připomíná dávnou minulost jen mohutný tis v Rajské zahradě starý přibližně 400 let, který by snad mohl být potomkem tisíců rostoucích zde až do raného středověku²⁴ (obr. X).

1. 1. Lokalizace a přírodní poměry na území Severního výběžku Pražského hradu

Tzv. Severní výběžek je situován v centru bývalého západního předhradí, v palácovém křídle, které odděluje I. hradní nádvoří od IV (obr. XII).

Skalní podklad sledovaného prostoru, stejně jako celého území Pražského hradu, představují ordovické letenské vrstvy, kde se střídají polohy jílovitých břidlic a křemenců. Výzkumem bylo zjištěno, že na zdejší k severu skloněné (257,4 – 256,8 m n.m.) skalní podloží zvětralé na jílovito-kamenité eluvium, které je místy překryto sprašovou hlínou s příměsí jílu, nasedá v úrovni 257,0 – 257,1 m n. m. půdní typ. Geologický podklad pak překrývá 30 - 120 cm silné sídlištní souvrství (úroveň podlah 258,0 m n. m.).²⁵

²⁴ BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969, s. 16-17.

²⁵ FROLÍK, Jan. *Zpráva o záchranném výzkumu v tzv. severním výběžku*. čj. 1905/87. Praha: 4. 6. 1987. Uloženo na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR.

2. Historický vývoj území

2. 1. Počátky Pražského hradu

Pražský hrad představoval již od počátku vlády Přemyslovců významné ústřední hradiště, jehož vznik a nejstarší vývoj bezprostředně souvisely s utvářením raného českého státu. Přímé historické zprávy o jeho samotném vzniku nám však chybí. Nejstarší texty legendistů se buď nezmínují o jeho založení, neboť opevněné sídlo zde existovalo již dlouhou dobu před jejich působením, a tudíž ho brali jako věc samozřejmou, nebo vznik Pražského hradu spojují s pověstmi, jejichž historické jádro nelze ověřit.²⁶ Co se tedy týče nejstarší historie, jsme odkázáni jen na poznatky archeologické.

2. 1. 1. Pravěké osídlení

Dřívější představy o tom, že na ostrohu neexistovalo pravěké osídlení,²⁷ se na základě novějších výzkumů ukázaly jako mylné. Různé druhy zlomků keramiky z předslovanského období byly často získávány jen z navážek opevnění z 9. – 10. století a s pravěkým osídlením na území Pražského hradu neměly tedy nic společného. Od 60. let minulého století se však stále častěji objevovaly nálezy pravěké keramiky. Zároveň byly při vyhodnocování starších výzkumů identifikovány pravěké střepy i tam, kde dříve nebyly rozpoznány, např. v kostele Panny Marie²⁸ či klášteře sv. Jiří.²⁹ Skutečný doklad o pravěkém osídlení v západní části ostrožny přinesl však až v roce 1987 právě výzkum tzv. Severního výběžku, během něhož byl vůbec poprvé objeven na území Pražského hradu pravěký keramický střep nepochybně v původní poloze, který byl po konzultaci s výhradou určen jako knovízský.³⁰ Hradní ostroh, včetně jeho západní části, byl tedy v pravěku osídlen a to pravděpodobně ve dvou etapách: v eneolitu, pozdní době kamenné,³¹ a v mladší době bronzové v období kultury knovízské (asi 1200-1000 před n. l.).³² Zatímco eneolitické osídlení je typické spíše pro východní část ostrožny, nálezy z mladší doby bronzové se vyskytují téměř po celé ploše Hradu, tj. od

²⁶ *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily.* K vydání připravil Ludvíkovský Jaroslav. Praha 1978, s. 19.

²⁷ BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat.* Praha 1969, s. 18.

²⁸ FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů. Castrum Pragense 3,* Praha 2000, s. 83.

²⁹ FROLÍK, Jan. Kam až vedou stopy pravěkých nálezů? In: *Příběh Pražského hradu.* Praha 2003, s. 40.

³⁰ FROLÍK, Jan. Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. *Archaeologica Pragensia 13,* Praha 1997, s. 77.

³¹ Dříve převládal názor, že se jednalo o kulturu řivnáčskou (asi 3200-2800 před n. l.), dnes se ale archeologové přiklánějí spíše ke kultuře nálevkovitých pohárů (asi 3800-3400 před n. l.).

³² FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě.* Praha /Litomyšl 1997, s. 40.

Lobkovického paláce na východě až po tzv. Severní výběžek na západě,³³ tedy i na ploše tzv. původního západního předhradí, které nás v této práci zajímá.

2. 1. 2. Slovanské osídlení

První Slované, kteří jsou spojováni s jednoduchou keramikou pražského typu, přicházejí na území Čech z východu pravděpodobně během druhé poloviny 6. století.³⁴ I když byla těžištěm jejich osídlení mimo jiné i právě Pražská kotlina, respektive její severní okraj v oblasti Bubenče a Dejvic, na samotné hradní ostrožně o nich dosud žádný doklad nemáme. Jejich přítomnost zde však můžeme předpokládat díky objevení slovanského pohřebiště na Loretánském náměstí.³⁵

Nejstaršími pozůstatky našich slovanských předků na území Pražského hradu jsou dva izolované nálezy. Jedním z nich je ojedinělý zlomek okraje keramiky z prostoru dnešního Purkrabství zdobený hřebenovou, archaicky provedenou vlnicí, který může být datován již do konce 8. století. Druhý nález pochází ze západního předhradí, konkrétně opět z tzv. Severního výběžku, kde byla objevena a prozkoumána jednoduchá jáma s keramickým zlomkem, datovaným do první poloviny 9. století³⁶ (obr. XIII). I když je oba nálezy těžké hodnotit a vysvětlit, upozorňují nás na to, že zde již v této době existovala nějaká aktivita. O charakteru osídlení však nemůžeme říci nic bližšího.

2. 1. 3. Vznik Pražského hradu

2. 1. 3. 1. Svědectví písemných pramenů

Ještě během 80. let převládal mezi vědci názor vycházející z textu Kristiánovy legendy,³⁷ že Pražský hrad byl založen v poslední třetině 9. století a jeho vznik souvisí s návratem pokřtěného knížete Bořivoje do Čech z exilu na Velké Moravě. Základem tohoto konceptu bylo a je slovo „campus“, kterým v legendě autor označuje místo, kde se měly zneprátelené strany Bořivoje a jeho protivníka Strojníra sejít, aby se poradily ohledně dané

³³ FROLÍK, Jan. Kam až vedou stopy pravěkých nálezů? In: *Příběh Pražského hradu*. Praha 2003, s. 41.

³⁴ KUNA, M. – PROFANTOVÁ, N. et al. *Počátky raného středověku v Čechách – Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách*. Praha 2005, s. 220-225.

³⁵ BOHÁČOVÁ, Ivana. From the history of czech medieval archaeology. The archaeological excavations of Ivan Borkovský in Loretanske square in Prague Hadčany. *Archeologia Polski* LVII, 2012. Zeszyt 1-2. 161-197.

PROFANTOVÁ, Nad'a. Žárový hrob v Praze – na Loretánském náměstí. *Castrum Pragense* 7, Díl 1.1.

Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Praha 2005, s. 197-200.

BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969, s. 28.

³⁶ FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě*. Praha /Litomyšl, 1997, s. 51.

³⁷ O událostech souvisejících se založením kostela Panny Marie v: *Kristiánova legenda, Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. K vydání připravil a přeložil Jaroslav Ludvíkovský, Praha 1978, s. 17-25.

situace.³⁸ Na místě takovéto porady mohlo existovat sněmovní pole. Právě zde pak také podle legendy došlo k ozbrojenému konfliktu, ve kterém zvítězili Bořivojovi přívrženci. Po svém návratu se měl Bořivoj tohoto místa zmocnit a nechat zde, na jinak neosídleném místě, vystavět kostel Panny Marie, čímž zničil předchozí pohanský význam místa. Jak uvádí Dušan Třeštík, sněmovní pole pak měl nechat ohradit, čímž prosadil svoji vůli jako suverénní panovník. To byl první krok k založení státu.³⁹

Tuto teorii podporuje doložená existence kamenného knížecího stolce na Pražském hradě k letům 1035 a 1142.⁴⁰ Jak uvádí Michael Lutovský, bez nadsázky se jedná o nejdůležitější objekt české země po celý raný středověk.⁴¹ Nastolením na kamenný stolec totiž vládci vznášeli nárok na svrchovanost nad českou zemí a na suverenitu své vlády nad ní.⁴² Z více zemí Evropy, např. z Polska⁴³, Rusi, Korutan, Švédska, Dánska, Irska nebo Skotska, ale i ze vzdálenějších končin jako např. Indie, kde D. Třeštík hledá původ tohoto zvyku,⁴⁴ známe sněmovní pole archaických společenství a kamenné stolce, na něž byl uváděn nově zvolený vládce.⁴⁵ Je proto možné, že i zde přetrval z pohanského období kamenný stolec (obr. XVIII). To bylo zřejmě hlavní příčinou vzniku Pražského hradu a důvodem proč právě zde nechal Bořivoj vystavět votivní kostelík Panny Marie. Nejviditelnější akt nového náboženství měl být postaven na výjimečném pohanském místě s knížecím stolicem v blízkosti sněmovního pole jako jasný doklad nástupu křesťanství.⁴⁶ Teorie dále pracuje s tím, že stál na pahorku zvaném Žiži, který se měl nacházet podobně jako kostel Panny Marie v západní části hradu.⁴⁷ Písemné prameny vsutku uvádějí uprostřed pozdějšího hradu jak pahorek „Žiži“,⁴⁸ tak i stolec,⁴⁹ ale bohužel odděleně, bez vzájemného přímého vztahu.⁵⁰

S obtížemi můžeme určit, kdy ke zmíněným okolnostem došlo. Muselo to být jistě před dubnem roku 885, kdy umírá Metoděj. Ze širších souvislostí pak vyplývá, že Bořivoj byl

³⁸ *Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. K vydání připravil Ludvíkovský Jaroslav. Praha, 1978, s. 23.

³⁹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin*. Praha 1997, s. 341.

⁴⁰ *Kosmův letopis český s pokračovateli. Cosmae Chronicon Boemorum cum Continua Toribus. FRB II*, ed. J Emler, Praha 1874, s. 412.

⁴¹ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců I. Zrození státu (872-972)*. Praha 2006, s. 77.

⁴² CHARVÁT, Petr. *Václav, kníže Čechů*. Praha 2011, s. 106-109. Podrobněji CHARVÁT, Petr. *Zrod českého státu 568 – 1055*. Praha 2007, s. 111 – 114 a 136 – 150.

⁴³ KARA, Michal. *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przelomu czy kontynuacji?* Poznań 2009, s. 284.

⁴⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin*. Praha 1997, s. 345.

⁴⁵ Tamtéž, s. 342 – 345.

⁴⁶ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců I. Zrození státu (872-972)*. Praha 2006, s. 79.

⁴⁷ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin*. Praha 1997, s. 339,342.

⁴⁸ Kosmas se o něm zmiňuje v souvislosti s vypuzením Poláků z Prahy v roce 1004. *KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ*. Přeložil Hrdina, Karel - Bláhová, Marie – Fiala, Karel. Praha 1972, I, 36, s. 64.

⁴⁹ O kamenném stolci se zmiňuje k roku 1035 Kosmas a k roku 1142 Vincentius.

⁵⁰ *Kosmův letopis český s pokračovateli. Cosmae Chronicon Boemorum cum Continua Toribus. FRB II*, ed. J Emler, Praha 1874, s. 412.

pokřtěn asi v roce 883. Následné povstání, vyhnání a návrat spadají tedy do let 884 až 885. Někdy v této době pravděpodobně došlo i k založení kostela Panny Marie.⁵¹

2. 1. 3. 2. Svědectví archeologie

2. 1. 3. 2. 1. Hradní ostrožna před vystavěním kostela Panny Marie

Až rozsáhlé terénní výzkumy v severním traktu Pražského hradu a na přilehlém Slévárenském dvorku vnesly na vznik Pražského hradu nové světlo a na jejich základě byla postupně všeobecněji přijata teorie o jeho starším datování. Přispěly k tomu i nové objevy na území Malé Strany, které zde podle výzkumu Jarmily Čihákové doložily osídlení již z konce 8. století.⁵²

Co se týče hradní ostrožny, jsou nejstarším projevem lidské činnosti kůlové jamky objevené během výzkumu Středního křídla v roce 2010. S nimi pak pravděpodobně souvisí blíže neurčená deprese, která byla v následující fázi zcela zničena výkopem příkopu objeveného již v 80. letech.⁵³ Ten dnes máme nesporně doložen celkem na 5 místech Hradu. Poprvé byl zachycen mezi II. a III. nádvořím již v roce 1929. Několik metrů jeho délky bylo pak v letech 1985-1993 postupně prozkoumáno v severním křídle a užší průkop příkopem byl učiněn i v Lobkovickém paláci v roce 1983. Zkoumán byl také na přelomu let 2001/2002 při zřizování schodiště k tzv. Rudolfově galerii,⁵⁴ a poté nejnověji během výzkumu v Informačním středisku ve Středním křídle.⁵⁵ Tento příkop, široký zhruba 4 m a hluboký 1,4 až 2 m, vymezoval areál zaujímající dnešní III. hradní nádvoří, Jiřské náměstí a část hradu východně od něho až k Opyši (obr. XIV, XV). Na základě souvislých stop dřev v příkopu se usuzuje na možnou palisádu, nepředpokládá se ale stavebně složitější obranný prvek. Příkop je na základě keramiky a radiokarbonového datování kladen do první poloviny 9. století.⁵⁶ Především on je jednou z hlavních opor pro starší datování hradu. Podle J. Frolíka zde již v první polovině 9. století vznikala na hradním ostrohu útvar, který měl určitou centrální a obrannou funkci. Na dvou místech (v severním traktu a Lobkovickém paláci) navíc bylo

⁵¹ FROLÍK, Jan. Kniže Bořivoj a kostel Panny Marie. In: *Příběh Pražského hradu*. Praha 2003, s. 52.

⁵² ČIHÁKOVÁ, Jarmila. Raně středověké fortifikace na jižním okraji pražského levobřežního podhradí. *Mediaevalia Archaeologica* 3, Praha 2001, s. 29-135.

ČIHÁKOVÁ, Jarmila. Otázky chronologie pražské raně středověké keramiky. *Staletá Praha XXVIII/2*, Praha 2012, s. 91-120.

⁵³ FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, Drahomíra. Nové poznatky k vývoji příčného opevnění Pražského hradu – výsledky výzkumu ve Středním křídle Pražského hradu v roce 2010. *Archaeologia historica* 36/1, Brno 2011, s. 183, 184.

⁵⁴ FROLÍK, Jan. Příkop starší než knížecí centrum. In: *Příběh Pražského hradu*. Praha 2003, s. 44.

⁵⁵ FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, Drahomíra. Nové poznatky k vývoji příčného opevnění Pražského hradu – výsledky výzkumu ve Středním křídle Pražského hradu v roce 2010. *Archaeologia historica* 36/1, Brno 2011, s. 177 – 191.

⁵⁶ FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě*. Praha, Litomyšl: Paseka 1997, s. 77

doloženo, že netrval dlouho, a to zřejmě kvůli intenzivnímu osídlení, které ukončilo jeho funkci a přesáhlo jeho okraj.⁵⁷

Nedávné výzkumy v místech Informačního střediska ve Středním křídle však ukázaly, že spolu s tímto nejstarším příkopem, poté co již byl částečně zasypán, existoval alespoň tedy v těchto místech pravděpodobně ještě jeden nově vykopaný vnější příkop, a dokonce i nějaká forma nadzemního opevnění mezi nimi (obr. XVI, XVII). Tato etapa měla skončit rozsáhlým požárem doloženým ve Středním křídle. Po něm byl starší příkop, do té doby jen zčásti zasypaný, dorovnan zbytky ze spáleniště.⁵⁸ Následně zde měla být postavena dřevohlinitá hradba.

O ploše, kterou starší příkop vymezoval, zatím nic nevíme, jelikož všechna místa, kde se zatím uskutečnil výzkum, byla prokazatelně narušena mladšími zásahy. To dává neustále prostor i starším výkladům, na základě nichž jsou počátky Pražského hradu spojovány až s příchodem Bořivoje. Podle D. Třeštíka například musíme díky tomu, že zde nebylo zatím doloženo osídlení, předpokládat, že plocha ostrožny byla v té době skutečně neosídlena, což by podporovalo teorii o „pohanském“ centru, jež bylo pouze symbolicky obehnáno nalezeným již zmiňovaným mělkým (starším) příkopem.⁵⁹

Koncept o neosídleném pohanském centru před příchodem Bořivoje však definitivně narušuje již zmiňované nalezené sídlištní souvrství, které ukončilo funkci staršího příkopu a přesáhlo jeho okraje v místech severního traktu a Lobkovického paláce (obr. XV). Na severní a jižní straně to mohlo být jen o pár metrů k hraně prudkého svahu, na straně západní však osídlení pravděpodobně dosahovalo až k hradčanské rokli oddělující Hrad od plochy pozdějších Hradčan, a zaujalo tak plochu, na které se Hrad nachází dodnes.

Tato etapa trvala pravděpodobně delší dobu, snad několik desetiletí, což usuzujeme na základě mocnosti již zmiňovaného souvrství, které místy (Slévárenský dvorek) dosahovalo síly až 0,6 m. Nalezeno zde bylo množství keramiky, zvířecích kostí, ale také uhlíků a semen. Na základě rozborů makrozbytků především z prostoru slévárenského dvorku⁶⁰ tak víme, že obyvatelé ostrohu v době před výstavbou kostela Panny Marie konzumovali pšenici, žito,

⁵⁷ FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě*. Praha, Litomyšl 1997, s. 51-53.

⁵⁸ FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, Drahomíra. Nové poznatky k vývoji příčného opevnění Pražského hradu – výsledky výzkumu ve Středním křídle Pražského hradu v roce 2010. *Archaeologia historica* 36/1. Brno 2011, s. 183, 190.

⁵⁹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin*. Praha 1997, s. 341.

⁶⁰ ČULÍKOVÁ, Věra. Rostlinné makrozbytky z pěti středověkých lokalit při obvodu centrální části Pražského hradu. *Mediaevalia Archaeologica* 3, Praha 2001, s. 313 – 323.

oves i proso, z luštěnin čočku a hrách, ze zeleniny třeba mrkev, kopr, doložen je i chmel, z ovoce slívy, třešně, jablka, hrozny či broskve. Sbírali jahody, maliny, ostružiny, trnky atd.⁶¹

Kromě samotného intenzivnějšího osídlení pak navíc např. pecky broskví a hroznů svědčí i o tom, že se zde již musela trvaleji pohybovat i určitá „vybraná“ společnost. Znalost plodů a jejich zařazení na jídelní tabuli totiž předpokládá určité povědomí a zkušenost s tímto exotickým ovocem, tedy kontakty s cizími zeměmi, cestování, návštěvy jiných sídel elit apod. Nálezy plodů broskví pochází např. z Mikulčic, také z období 9. století.⁶² Ve vesnickém prostředí zatím toto ovoce doloženo nemáme.

Jelikož broskve rychle dozrávají a nejsou tedy vhodné pro delší transport, dá se dále předpokládat, že ovoce pocházelo ze sadů v pražském okolí nebo alespoň ze sadů ve středních Čechách.⁶³ Broskvoně stejně jako i keře vinné révy jsou navíc na pěstování poměrně náročné plodiny vyžadující poměrně intenzivní péči, která si již žádá trvalé osídlení v blízkosti sadu. Na základě toho tedy můžeme uvažovat o tom, že sad mohl vzniknout v okolí hradčanské ostrožny z důvodu, že zde již delší dobu sídlila vybranější společnost, která již měla možnost se někde s broskvemi a vinnou révou seznámit a na základě toho si přát mít toto ovoce i na svých jídelních stolech.

Mezi další vzácné nálezy z daného sídlištního souvrství patřila například i stříbrná náušnice s několikanásobnou esovitou kličkou, jejíž užívání je známo již od 1. poloviny 9. století, nebo soudkovitý zelenomodrý skleněný korál, datovaný kolem roku 800.⁶⁴ Oba předměty svědčí o tom, že lidé na ostrohu měli již v této době možnost získat luxusní předměty, což podporuje výše zmiňovaný názor, že na ostrohu před výstavbou kostela Panny Marie sídlila vybranější společnost.

K této fázi vývoje pravděpodobně náleží i nejstarší pohřebiště na Pražském hradě. Velmi starobylé upravené hroby byly zkoumány již koncem 20. let minulého století na dnešním III. nádvoří v okolí monolitu. Mezi nimi vyniká pohřeb muže v dřevěné schráně vybavený mečem, sekerou, nožem, soupřavou na rozdělování ohně a vědérkem. Jedná se tedy o hrob bojovníka a na základě přítomnosti vědérka snad i jezdce. Většina hrobů však byla porušena mladšími zásahy. Zdá se, že pohřebiště bylo původně větší, ale v 16. století zde došlo k radikálnímu snížení terénu, které pravděpodobně většinu hrobů zničilo. Muž s mečem byl bezesporu významnou osobností. Vložit do hrobu meč a ztratit ho tak pro dědice,

⁶¹ ČULÍKOVÁ, Věra. Rostlinné makrozbytky z pěti středověkých lokalit při obvodu centrální části Pražského hradu. *Mediaevalia Archaeologica* 3. Praha 2001, s. 303 – 327.

⁶² CHARVÁT, Petr. *Dálkový obchod v raně středověké Evropě (7. – 10. století)*. Brno 1998, s. 44.

⁶³ ČULÍKOVÁ, Věra. Ovoce, koření a léčiva z raně novověké jímky hradčanského špitálu. *Archeologické rozhledy* 60, Praha 2008, s. 244.

⁶⁴ FROLÍK, Jan. Příkop starší než knížecí centrum. In: *Příběh Pražského hradu*. Praha 2003, s. 47.

znamenal, že pohřbený patřil k vrstvě společenské elity, snad i k okruhu osob podílejících se na moci. V té době byl meč ve středních Čechách, tedy v nejstarší přemyslovské doméně, nalezen už jen na žalovském pohřebišti u Levého Hradce. Na základě antropologických rozborů však bojovník nebyl příbuzným Přemyslovců. Kdo tedy tento muž byl a jaké měl postavení se asi již nikdy nedozvíme. Problematické je i datování celého souboru, jelikož předměty z hrobu náležejí do širšího časového intervalu, někdy od 9. až do 10. století. Existence tohoto pohřebiště spadá však nejspíše ještě do této fáze před přijetím křesťanství, jelikož hroby nerespikují žádný kostel, a tato etapa je poslední, v níž ještě žádný kostel jako doklad pokřesťení nestál.⁶⁵

Na základě toho všeho tedy víme, že Pražský hrad býval s největší pravděpodobností již před poslední čtvrtinou 9. století intenzivně osídleným místem, kde se pohybovala a byla pohřbívána společenská elita. Jaký byl vztah této elity ke knížecímu stolci a sněmovnímu poli a jestli tato místa dále využívala, však nemůžeme říci. Jisté je ale to, že již počáteční rozvoj přisuzoval ostrohu ústřední úlohu.

2. 1. 3. 2. Výstavba prvního kostela na Pražském hradě

Nejstarší kostel na Pražském hradě, o jehož okolnostech vzniku nás informuje již výše zmiňovaná Kristiánova legenda, byl vystavěn v západní části areálu. Tato stavba představuje hmotný doklad počátků naší historie a není tedy divu, že budila vždy velkou pozornost badatelů. Ta byla zpočátku spojena především se snahou objevit místo, kde se kostel Panny Marie, který v průběhu dějin zanikl a upadl v zapomnění, nacházel. Písemné prameny se o jeho poloze zmiňují jen neurčitě, konkrétně, že se kostel nacházel v blízkosti brány.⁶⁶ Výsledkem tedy byla řada teorií a hypotéz přinášejících pravděpodobná místa výskytu jedné z našich nejstarších církevních památek.⁶⁷ Pozůstatky sakrální stavby, považované dnes za kostel Panny Marie, byly v prostoru dnešního Severozápadního křídla v místech, kde se nachází Obrazárna Pražského hradu, objeveny až roku 1950 Ivanem Borkovským⁶⁸ (obr. XVIII). Nález fragmentů kamenné stavby vyvolal následně celou řadu diskusí týkajících se toho, jestli se skutečně jedná o kostel Panny Marie. Definitivně měl tyto dohady ukončit až

⁶⁵ FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě*. Praha, Litomyšl 1997, s. 55-59.

⁶⁶ Shrnutí písemných pramenů, které pojednávají o kostele Panny Marie, včetně konkrétních pasáží pojednávající o této stavbě v: BORKOVSKÝ, Ivan. *O počátcích pražského hradu a o nejstarším kostele v Praze*. Praha 1949, s. 13-18.

⁶⁷ Shrnutí těchto hypotéz a teorií: Tamtéž, s. 18-26.

⁶⁸ BORKOVSKÝ, Ivan. Objev nového kostela na Pražském hradě. *Archeologické rozhledy* 2, Praha 1950, s. 188-189.

revizní výzkum konaný v roce 1995, který potvrdil totožnost stavby a odhalil i řadu nových poznatků, jež částečně pozměnily dosavadní závěry a přinesly nový pohled na vývoj této stavby⁶⁹ (obr. XIX). V poslední době však byla po léta přijímaná shoda mezi nalezenou sakrální památkou a kostelem Panny Marie opět zpochybněna (zatím nepublikováno). Je tedy možné, že již v blízké době bude otázka ohledně místa, kde se tento předrománský kostel skutečně nacházel, mezi archeology opět hojně diskutována.

Pokud jde o podobu kostela, I. Borkovským byla v průchodu mezi II. a IV. nádvořím objevena masivní, obdélná jednodlná stavba s apsidou, dlouhá přes 8,5 m a široká asi 6 m. V lodi kostela byla odhalena rozsáhlá zděná hrobka, o které se kvůli rozměrům (3,8–3m) soudí, že byla umístěna zřejmě pod podlahou. Ke svému účelu, tj. pohřbívání, však nebyla nikdy v původní podobě v plném rozsahu využita. Velmi brzo se kolem kostela začalo pohřbívát, můžeme zde tak pravděpodobně najít jednu z nejstarších skupin křesťanů na Pražském hradě (obr. XX). Zatím nedokážeme s jistotou odpovědět na to, proč byl kostel postaven právě na tomto místě. Za posun je považováno to, že víme, že plocha nebyla v této době ještě nijak dělená a nelze tedy žádnou polohu označit za periferní. Západní předhradí, do kterého později kostel spadal, bylo vyděleno až v mladší etapě.⁷⁰

2. 1. 3. 2. 3. Výstavba dřevohlinité hradby

Dřevohlinitá hradba byla odhalena během výzkumu v severním křídle v letech 1982-1993 (obr. XXIV, XXV). Jednalo se v podstatě o násyp z hlíny a kamenů, který byl ze statických důvodů zpevněn roštovou konstrukcí. Z vnějšku byla hradba obložena kamennou plentou. Před valem se pak nacházel příkop.⁷¹ Během výzkumu Slévárenského dvorku se podařilo také objevit místo, kde opevnění zatáčelo k jihu, přitom ale opevnění pokračovalo i dál podél Jeleního příkopu, tedy dál na nyní již západní předhradí.⁷² Máme zde tak jasný doklad rozdělení dosud jednotné plochy (obr. XXII, XXIII). Výzkum v kapli sv. Kříže v roce 2010 pak odkryl pravděpodobně další část této dřevohlinité hradby, konkrétně pozůstatky kamenné plenty. Před ní byla zachycena i část příkopu, který souvisel s touto hradbou. Podle Drahomíry Frolíkové a Josefa Matiaška by se mohlo jednat o jižní část opevnění původního

⁶⁹ FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů*. Praha 2000, s. 17-96.

⁷⁰ FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě*. Praha, Litomyšl 1997, s. 59-63.

⁷¹ FROLÍK, Jan. Pražský hrad v raném středověku. In: POLANSKÝ - Luboš, SLÁMA, Jirí - TŘEŠTÍK, Dušan. *Přemyslovský stát kolem roku 1000*. Praha 2000, s. 104.

⁷² BOHÁČOVÁ, Ivana. Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy. *Mediaevalia archaeologica* 3, Praha 2001, obrázek na s. 27, foto na s. 19, 20.

západního předhradí.⁷³ Bližší informace o tomto opevnění však zatím nemáme. Archeologicky byly kratičké úseky opevnění objeveny ještě při styku s akropolí na severní straně. Jiné části zatím objeveny nebyly (obr. XXXI). Konec západního předhradí pouze předpokládáme. Kostel P. Marie se však i tak s jistotou nyní dostal na západní předhradí (obr. XXIII).

Vybudování této dřevohliněné hradby je dáváno do souvislosti se Spytihněvem I., konkrétně na přelom 9. a 10. století. Od této doby se začíná hovořit o skutečném Hradě.

Vnitřní zástavba byla téměř bez výjimky (kostel Panny Marie) dřevěná, o její organizaci však víme velmi málo. Na hradišti v této době jistě stál knížecí palác, jehož místo odvozujeme pouze z cizích analogií a nepatrných archeologických náznaků. Mohl se snad nacházet v jihozápadní části Jiřského náměstí či pod závěrem gotické chrámu sv. Víta.⁷⁴

Pohřeb Spytihněva (915) a jeho ženy (918) v kostele Panny Marie symbolicky uzavírá epochu, kterou bychom mohli označit za počátky Pražského hradu.

2. 1. 3. 2. 4. Pražský hrad v raném středověku

Od doby vlády Spytihněva I. a vystavění dřevohlinité hradby byl Pražský hrad klasickým raně středověkým hradištěm, které se nijak výrazně nelišilo od jiných té doby. Rozdíl byl jen v jeho centrální a celozemské funkci, jež se navenek projevovala množstvím a kvalitou kamenných sakrálních staveb na akropoli, včetně nejstaršího českého kláštera ženské větve benediktinského řádu z 10. století (obr. XXVI, XXXI, XXXII).

Kromě nich máme z území akropole doklady i civilní zástavby. Ta byla až na jednu výjimku (sídlo pražského biskupa) dřevěná. Stavby byly srubové a až do 11. století pouze jednoprostorové. Jejich půdorys byl čtvercový nebo se alespoň čtverci o straně 3,5 až 5 m blížil. Pozdější dvouprostorové domy byly vždy tvořeny větší místností a úzkým prostorem na severní straně. Některé stavby se pak nacházely na plochách vymezených částečně ploty, což nasvědčuje tomu, že se zástavba zřejmě ještě rozpadala na menší jednotky (obr. XXVII, XXVIII).

Nalezené pozůstatky jednotlivých periodicky obnovovaných úrovní povrchu cesty svědčí o tom, že se v centrální části hradní ostrožny nacházelo v celém tomto období jednotné komunikační schéma. Jeho hlavní osou byla cesta vedoucí od západu k jihovýchodu. Do akropole se vstupovalo v jihozápadním rohu dnešního III. nádvoří. Cesta dále vedla směrem ke Starému proboštví a dále podél jeho jižní strany a podél jižní strany chrámu sv. Víta až

⁷³ FROLÍKOVÁ, Drahomíra – MATIÁŠEK, Josef. Archeologie v budově kaple sv. Kříže na Pražském hradě. *Archaeologia historica* 37/2, Brno 2012, s. 518, 519.

⁷⁴ FROLÍK, Jan. Spytihněv I.: pozapomenutý zakladatel. In: *Příběh Pražského hradu*. Praha 2003, s. 58.

na Jiřské náměstí a odtud dále k východní bráně na Opyši. Její nejstarší zjištěná úroveň zde existovala již v 10. století⁷⁵ (obr. XXIX).

Co se týče západního předhradí, zde byl dosud doložen kostel Panny Marie a okolní hroby. Od brány do akropole v jihozápadním rohu sem pak směřovala již zmiňovaná hlavní komunikace, která vedla podél jižní strany kostela ven z hradiště⁷⁶ (obr. XXX). Pokud jde o civilní zástavbu, u kostela P. Marie stála západně od II. nádvoří uvnitř západního traktu skupina srubových příbytků⁷⁷ (obr. XXIX). Osídlení předhradí již od jeho počátku pak podle I. Borkovského můžeme předpokládat na základě souvislých kulturních vrstev s keramickými zlomky, které byly sledovány na II. a IV. nádvoří.⁷⁸ Od 11. stol. se zde dle jeho názoru mělo sídlit nepřetržitě.

Tato etapa, kdy západní předhradí bylo jednoznačnou součástí Pražského hradu, končí výstavbou románské hradby, která opevněný hradní areál omezila na původní akropoli. Konec fungování raně středověkého hradiště můžeme poměrně přesně datovat. Na základě zprávy Kosmova pokračovatele víme, že stavba románského hradu byla zahájena roku 1135.⁷⁹

Další podstatnou proměnu Hradu přineslo zesilování opevnění na konci vlády Přemysla Otakara II. v roce 1278. Současnou podobu získalo původní západní předhradí až během přestavby Pražského hradu v období Marie Terezie (1754-1775).

2. 2. Severní výběžek – stručné dějiny objektu

Co se týče historie území, na němž se dnes nalézá Severní výběžek, první zprávy máme až k roku 1278. V této době měly být podle pokračovatele Kosmy zbudovány dva příkopy před Pražským hradem. První „s kameny“ – tedy zděný, a druhý větší „bez kamenů“ – tedy jen s hliněnými valy.⁸⁰ Zároveň měl být „obnoven“ příkop třetí. Severní výběžek by se tehdy nacházel v prostoru mezi nově zbudovanými příkopy⁸¹ (obr. XXXIII).

Na těchto místech měly stát ve středověku domy. Uváděny jsou mimo jiných především dva domy, které byly, jak uvádí Milada Vilímková a František Kašička v pasportu Severního výběžku, na počátku 15. stol. majetkem kapituly.⁸² Vzhledem k jejich poloze

⁷⁵ FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě*. Praha, Litomyšl 1997, s. 90-91.

⁷⁶ Rekonstrukce průběhu hlavní cesty probíhající západním předhradím v FROLÍK, Jan. Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu. *Archaeologica historica* 38/1. Brno 2013, s. 99, 102.

⁷⁷ BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969, s. 88.

⁷⁸ Tamtéž, s. 89.

⁷⁹ KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ. *FRB II*, ed. J Emler. Praha 1874, s. 222.

⁸⁰ Letopisy české. *FRB II*, ed. J Emler. Praha 1874, s. 302.

⁸¹ Rekonstrukce v FROLÍK, Jan. Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu. *Archaeologica historica* 38/1, Brno 2013, s. 102.

⁸² VILÍMKOVÁ, M. – KAŠIČKA, F. – CHVOJKOVÁ, H. *Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo*. Praha 1968, s. 3.

v blízkosti kostela P. Marie, je možné, že zde stály již během existence tohoto kostela⁸³ a přetrvaly i po jeho zrušení.⁸⁴ Díky pozdější stavbě dnešního Hradu, však již dnes nejsou v terénu zachovány. Pravděpodobně se ale nacházely vedly sebe, proti první hradní bráně (hradčanské), vedle královských stájí.⁸⁵ Roku 1559 a 1562 pak měly být prodány do soukromých rukou.⁸⁶ S jistotou se v severní části nádvoří nacházela čtvercová hranolová stavba, jejíž pozůstatky objevil I. Borkovský.⁸⁷

Naproti výše zmiňovaným domům, přímo nad prvním hradním příkopem (proti arcibiskupskému paláci) stála tzv. „malá“ či „stará“ zbrojnice, o jejíž stavbě se začalo jednat roku 1567.⁸⁸ Nešlo však o novostavbu, nýbrž o přestavbu starších stájí, která se uskutečnila roku 1620. Pozůstatky zbrojnice byly objeveny opět během výzkumu I. Borkovského v roce 1930.⁸⁹ Bohužel se ale v materiálu z výzkumu nenachází plánek s přesnou polohou této stavby. Podle J. Frolíka může se zmiňovanou zbrojnicí souviset poslední fáze zdív, objevená při výzkumu tzv. Severního výběžku, která nesouvisí přímo se stojící budovou. Předchozí fáze objevených zdív pak mohou dle jeho názoru souviset se staršími stáji, které jí předcházely.⁹⁰

Roku 1763 byla zahájena velká přestavba. Po zasypání prvního příkopu došlo k bourání původních dříve kapitulních domů a oddělení části zbrojnice, která měla být využita při stavbě severního křídla. Roku 1768 se začalo s vykopáváním základů a výstavbou západního křídla. V říjnu následujícího roku pak byl vyklenut průjezd mezi dnešní zahradou „na Baště“ a II. hradním nádvořím.⁹¹

⁸³ VILÍMKOVÁ, M. – KAŠIČKA, F. – CHVOJKOVÁ, H. *Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo*. Praha 1968, s. 3.

⁸⁴ Úplný zánik kostela je kladen na základě zpráv z Letopisů k roku 1255. Obecně se také soudí, že vzhledem k výstavbě nového opevnění kostel zanikl někdy mezi lety 1255 až 1278. FROLÍK, Jan. *Kostel Panny Marie*. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů*. Praha 2000, s. 94.

⁸⁵ VILÍMKOVÁ, M. – KAŠIČKA, F. – CHVOJKOVÁ, H. *Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo*. Praha 1968, s. 5.

⁸⁶ V prvním domě bydlel nejdříve doktor Gall, od roku 1564 hradní hejtman, v druhém komorník arcivévody Ferdinanda. Na starších plánech je zachycen „dům nejvyššího komořího“, který pravděpodobně vznikl spojením obou domů, nebo jen rozšířením domu doktora Galla. VILÍMKOVÁ, M. – KAŠIČKA, F. – CHVOJKOVÁ, H. *Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo*. Praha 1968, s. 6, 7.

⁸⁷ BORKOVSKÝ, Ivan. *Deník 1929 – 1934: Prosloužení denníku archeologického výzkumu na Hradě pražském* 19. VI. 1929 – 8. I. 1934 (s. 1137 – 1245), rkp. uložený na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR, Praha, 4. IV. 1930, 1172.

⁸⁸ VILÍMKOVÁ, M. – KAŠIČKA, F. – CHVOJKOVÁ, H. *Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo*. Praha 1968, s. 12.

⁸⁹ BORKOVSKÝ, Ivan. *Deník 1929 – 1934: Prosloužení denníku archeologického výzkumu na Hradě pražském* 19. VI. 1929 – 8. I. 1934 (s. 1137 – 1245), rkp. uložený na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR, Praha., 5. VIII. 1930, 1195, 1196.

⁹⁰ FROLÍK, Jan. *Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. Archaeologica Pragensia 13*. Praha 1987, s. 83.

⁹¹ VILÍMKOVÁ, M. – KAŠIČKA, F. – CHVOJKOVÁ, H. *Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo*. Praha 1968, s. 20-23.

Výrazným zásahem do terénu byla stavba tzv. Plečnickovy síně v letech 1927-1931, kdy došlo k vybourání celého jednoho již zmiňovaného kapitulního domu, v té době domu nejvyššího komořího. V letech 1948 – 1956 následovala stavba monumentálního Plečnickova schodiště⁹² (obr. XXXIV).

Roku 1964 a 1965 pak probíhala závěrečná úprava interiérů tzv. Severního výběžku jako reprezentativních obytných místností pro státní hosty.⁹³

⁹² VILÍMKOVÁ, M. – KAŠIČKA, F. – CHVOJKOVÁ, H. *Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo*. Praha 1968, s. 28.

⁹³ Tamtéž, s. 29.

3. Dějiny bádání

První archeologické výzkumy na ploše tzv. západního předhradí zaznamenáváme od 2. poloviny 20. let 20. století v souvislosti se zahájením přestavby chátrajícího Pražského hradu na sídlo prvního prezidenta Československé republiky. Výzkumy na ploše současného I., II. a IV. nádvoří jsou však značně nerovnoměrné. Na I. nádvoří výzkum nebyl dosud proveden a v budoucnu se s ním ani kvůli frekventovanému využívání plochy příliš nepočítá.⁹⁴ Na II. a IV. nádvoří pak probíhalo několik výzkumů různého rozsahu a významu (obr. XXXV).

Větší část plochy IV. nádvoří byla poprvé zkoumána v roce 1930 Ivanem Borkovským, ale výsledky tohoto záchranného výzkumu nebyly nikdy publikovány. Z terénního deníku je patrné, že pozornost byla věnována hlavně severní části nádvoří, kde byly odkryty zbytky gotické obranné hradní věže, hradby, valu a blíže neurčené „kamenné místnosti s klenbou“.⁹⁵

V jižní části se všechny archeologické práce odehrávaly při hloubení štoly, která protínala centrální část plochy od průjezdu ze II. nádvoří k východu na Hradčanské náměstí. U brány bylo odhaleno zdivo již zmiňované zbrojnice, další blíže neurčené zdi a zděné příkopy z doby Přemysla Otakara II., či ohořelý opukový půdorys zvonice.⁹⁶

Žádná ze zde zachycených situací však nenasvědčuje tomu, že by byl během výzkumů odkryt terén z počátků osídlení Hradu. I. Borkovský se zmiňuje pouze o zachycení románského terénu se střepy z 12. století při hloubení štoly.⁹⁷

V roce 1930 se při hloubení kolektoru v jižní části průjezdu spojujícím IV. a II. nádvoří podařilo zachytit románské zdivo a část pohřebiště,⁹⁸ které zde na základě kontextu muselo fungovat ještě dříve, než byla vystavěna románská zeď.⁹⁹ Vrstvy zdejšího terénu byly dobře znatelné, zvláště vrstva pocházející ze zbořené románské zdi a vrstvy vzniklé před a po této události. Tento nález vedl I. Borkovského k vypracování hypotézy o lokalizaci nejstaršího hradního kostela Panny Marie právě do těchto míst.¹⁰⁰ Po nezdaru v roce 1946, kdy se I. Borkovský snažil tuto svou domněnku potvrdit sondáží jižně¹⁰¹ a severně¹⁰² od

⁹⁴ FROLÍK, Jan. Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. *Archaeologica Pragensia* 13, Praha 1987, s. 75.

⁹⁵ BORKOVSKÝ, Ivan. *Deník 1929 – 1934: Prosloužení deníku archeologického výzkumu na Hradě pražským* 19. VI. 1929 – 8. I. 1934 (s. 1137 – 1245), rkp. uložený na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR, Praha, 4. IV. 1930, 1163-1186.

⁹⁶ Tamtéž, s. 1196-1198.

⁹⁷ Tamtéž, s. 1211.

⁹⁸ Tamtéž, s. 1212-1215.

⁹⁹ Tamtéž, s. 1218.

¹⁰⁰ BORKOVSKÝ, Ivan. *O počátcích pražského hradu a nejstarším kostele v Praze*. Praha 1949.

¹⁰¹ Jižně od průjezdu probíhalo položení několika sond v období od 15. 7. až do 29. 7. 1946. Výzkum byl přerušeno pro nedostatek financí. Práce jsou špatně dokumentovány, postrádáme deníkové záznamy, skromná je i

zmíněného průjezdu,¹⁰³ byl nakonec během rozsáhlého výzkumu v letech 1950 - 1952 v tzv. Severozápadním křídle (dnešní obrazárny Pražského hradu) skutečně nalezen kostel Panny Marie. Ani tento výzkum, který kromě plochy severně a jižně od průjezdu mezi II. a IV. nádvořím zasáhl i přilehlou plochu na II. nádvoří, kde podloží postupně stoupá a románský terén zde tak postupně vyklíňuje zhruba ve vzdálenosti 11 m od průjezdu,¹⁰⁴ nám však nepodal žádné svědectví o počátcích zdejšího osídlení.

Co se týče II. nádvoří, rozsáhlejší výzkum probíhal v jeho jižní části v prostoru mezi kaplí sv. Kříže a západním hradním křídlem během roku 1965 opět pod vedením I. Borkovského. Výsledky ale i v tomto případě zůstaly nezveřejněny a v současné době je možné dohledat pouze plány výzkumu.¹⁰⁵ Na základě krátkého shrnutí výsledků výzkumu víme jen to, že byla odkryta část obezděného příkopu z doby Přemysla Otakara II. a základy zděných staveb s příkopem souvisejících, které byly poničeny raně novověkými až recentními inženýrskými sítěmi.¹⁰⁶ Podle J. Frolíka však z celkového posouzení odhalených situací vyplývá, že mnoho terénů z počátku osídlení zachyceno nebylo.

Další výzkum v okolí kaple sv. Kříže, konkrétně v zákoutí mezi kaplí a středním křídlem, proběhl pod vedením kolektivu J. Frolík, Andrea Bartošková, Ivana Boháčová, Kateřina Tomková a Iva Vochozková v roce 1992. Odhaleno zde bylo středověké pohřebiště založené v zaplněném raně středověkém hradebním příkopu.¹⁰⁷

V samotné kapli sv. Kříže proběhl archeologický výzkum až v roce 2010 (obr. XVI). Ten potvrdil, že místo bylo pevně spjato s opevněním hradu, k čemuž ho předurčovala jeho poloha před hlavní branou vedoucí na akropoli. Objeveny zde byly vrstvy se stopami lidské přítomnosti z mladohradištního období a pozůstatky již zmiňovaného okraje příkopu a zbytku plenty opevnění nad ním.¹⁰⁸

Prostor II. nádvoří, respektive jeho SV část zasáhl i výzkum v budově Císařské konírny v letech 1982-1993. Ten odhalil především nejstarší příkop na ostrožně i příčné

fotodokumentace. Objeveny byly celkem 4 hroby, žádné románské zdivo. V literatuře byly tyto hroby zmíněny marginálně (BORKOVSKÝ, Ivan. Kostel Panny Marie na pražském hradě. *Památky archeologické* 44, s. 131.)

¹⁰² v severních sondách zjištěno kromě zdiva z 15., 16. a 17. stol také kus románského řádkového zdiva, nebylo však zatím jisté, jestli souvisí se zdivem nalezeným v roce 1930 (BORKOVSKÝ, Ivan. Kostel Panny Marie na pražském hradě. *Památky archeologické* 44, s. 131.)

¹⁰³ BORKOVSKÝ, Ivan. Kostel Panny Marie na pražském hradě. *Památky archeologické* 44, s. 131.

¹⁰⁴ FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů*. Praha: 2000, s. 53.

¹⁰⁵ Plány jsou uloženy na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR.

¹⁰⁶ BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969, s. 66 - 68.

¹⁰⁷ Výsledky výzkumu zahrnutý v: FROLÍK, Jan. Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu. *Archaeologica historica* 38/1. Brno 2013, s. 99, 102.

¹⁰⁸ FROLÍKOVÁ, Drahomíra – MATIÁŠEK, Josef. Archeologie v budově kaple sv. Kříže na Pražském hradě. *Archaeologia historica* 37/2. Brno 2012, s. 518,519.

rameno dřevohlinitého opevnění, které rozdělilo ostrožnu na akropoli a západní předhradí¹⁰⁹ (obr. XXIV, XXV).

Ostatní nově provedené výzkumy byly plošně nevelké nebo byly zachyceny jen vrcholně středověké či novověké terény.

¹⁰⁹ Nálezová zpráva, Výzkum na ploše císařské konírny 1982-1983. Uložena na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR, s. 41 – 48.

4. Záchranný archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku

Záchranný archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku, palácovém křídle, které odděluje I. hradní nádvoří od IV., probíhal pod vedením J. Frolíka z Archeologického ústavu AV ČR v několika etapách od února do června roku 1987. Důvodem byla rekonstrukce topného systému a dalších inženýrských sítí v západní polovině objektu (IX).

Zahájení prací nebylo archeologickému pracovišti oznámeno a v době, kdy byly výkopové práce archeology náhodně objeveny, již byla část terénů narušená či dokonce zcela vytěžená. Vyměřeno bylo následně šest sond nepravidelného tvaru (XXXVI). Nejvíce byla poškozena plocha sondy II., kde kvůli vyhloubení topného kanálu mohla být dokumentována jen situace na profilech a dně výkopu. Většina terénů byla vytěžena i v navazující sondě IV. Zde zůstal nedotčen jen blok terénu v nejuvýchodnější části. Částečně archeologicky byla vykopána sonda I. Kompletně pak byla archeologickým způsobem vyhloubena jen menší sonda III. a téměř úplně i sonda VI a plošně nejrozsáhlejší sonda V.¹¹⁰ Odborně tedy bylo prozkoumáno 22,5 m³ a průběžně zdokumentovány a ovzorkovány profily o celkové délce 23 m.¹¹¹ Cílem výzkumu bylo zjistit více informací o počátcích zdejšího osídlení, a přispět tak k bližšímu poznání vzniku a následného vývoje Pražského hradu, respektive jeho původního západního předhradí. Archeologové také doufali, že by zde mohli zachytit pozůstatky, nebo alespoň destrukci valového opevnění, které by oddělovalo západní předhradí od dnešních Hradčan.

Archeologický výzkum ukázal, že terénní situace byly již v minulosti několikrát poškozeny, nejvíce při rekonstrukci z 50. let, která proběhla zcela bez přítomnosti archeologů.

Materiál z výzkumu byl uložen v depozitářích pracoviště výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR. Nálezy byly zasáčkovány podle čísel sond a vrstev, ve kterých se nacházely, s tím, že byly ještě dále děleny na keramiku, kosti, železo, uhlíky, kameny a zvláštní nálezy.

Dokumentace z výzkumu tzv. Severního výběžku obsahuje kresby půdorysů a profilů všech šesti sond, fotografie dokumentující průběh výzkumu, seznam sáčků, seznam objektů, kůlových jamek a zdí, popis vrstev a nálezový terénní deník.

Část keramického materiálu již byla zpracována J. Frolíkem v krátkém článku informujícím ve zkratce o průběhu a prvních výsledcích výzkumu, *Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě*.¹¹²

¹¹⁰ FROLÍK, Jan. Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. *Archaeologica Pragensia* 13, Praha 1987, s. 76, 77.

¹¹¹ FROLÍK, Jan. Pražský hrad, Severní výběžek. *Pražský sborník historický* XXII, Praha 1987.

¹¹² FROLÍK, Jan. Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. *Archaeologica Pragensia* 13, Praha 1987, s. 75-92.

4. 1. Charakteristika zkoumaného území

Během záchranného archeologického výzkumu bylo zjištěno, že na zjílovatělém skalním podloží, místy překrytém zjílovatělou spraší, se nachází původní půdní horizont, obsahující již zmiňovaný ojedinělý pravěký střepek. Na něj nasedá silné sídlištní souvrství o mocnosti 30 – 120 cm, datované na základě keramiky do období 9. – 13. století. Další vývoj již nelze doložit, jelikož nejpozději při přestavbách v 16. a 18. století byly mladší terénní situace odstraněny. Vrstvy ze 13. století se tak nacházely přímo pod tehdejší podlahou tzv. Severního výběžku. Výjimku představuje jen jihozápadní roh křídla, v němž se nacházela sonda VI. Zde se podařilo zachytit mezi dvěma zdmi zaniklé zástavby ze 16. stol. (snad výše zmiňované zbrojnice) 120 cm silné souvrství s keramikou a dalšími kostěnými či kovovými artefakty, včetně 57 rozptýlených drobných mincí z období 2. poloviny 16. století.¹¹³

Navzdory očekávání zde nebyly zachyceny žádné stopy po valovém opevnění předpokládaného západního předhradí.

¹¹³ FROLÍK, Jan. *Zpráva o záchranném výzkumu v tzv. severním výběžku*. čj. 1985/87. Praha 4. 6. 1987. Uloženo na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR

5. Popis nálezové situace

V této kapitole je pozornost věnována podrobnému popisu nálezové situace. Každá vrstva je zde charakterizována z hlediska své barvy, hlavní složky a vedlejších příměsí. U objektů jsou pak uvedeny jejich rozměry a povaha výplně. Zároveň byly vrstvy a objekty v rámci každé sondy rozděleny na základě stratigrafie, respektive na základě vzájemných superpozic, do jednotlivých horizontů řazených od nejstaršího po nejmladší. U sídlištních vrstev postupně narůstající stratigrafie bez objektů bylo k jejich členění do jednotlivých horizontů využito zpracování keramického materiálu v nich nalezeného, jemuž je věnována šestá kapitola, 6. *Rozbor archeologického materiálu*. Celkové shrnutí a interpretace nálezové situace, ve které je již přihlédnuto i k výsledkům zpracování archeologického materiálu, jsou obsaženy v sedmé kapitole, 7. *Interpretace a datace nálezové situace*.

5. 1. Stratigrafie

5. 1. 1. Sonda I

Nejkomplikovanější a nejdůležitější situace byla zaznamenána v sondě I. v severozápadním rohu tzv. Severního výběžku (obr. XXXVII-XXXXV). Podloží zde tvořil žlutý jíł (k. 123), na němž se nacházel původní půdní povrch (hnědá sprašová hlína, k. 122). Z něj byl získán již zmiňovaný ojedinělý pravěký střep snad knovízské kultury (označeno jako horizont I/1).

Nejstarší horizont raně středověkého osídlení (horizont I/2) představuje ojedinělý objekt (k. 710), (obr. XXXIX, XXXXI). Šlo pravděpodobně o oválnou (objekt mohl být prozkoumán jen z poloviny) jámu se šikmými stěnami a oblým dnem s hnědou jílovitou výplní (k. 129) proloženou většími kameny. Průměr okraje ve směru V-Z byl 95 cm, rekonstruovaný průměr ve směru S-J pak asi 60 cm. Maximální hloubka dosahovala 60 cm. Objekt byl zahlouben do zelenohnědé jílovité vrstvy (k. 114) nasedající na původní půdní povrch. Do tohoto horizontu by snad mohly spadat také drobné kůlové jamky (k. 604, 610, 611, 615-618, 629), zachycené v ploše sondy na úrovni původního půdního povrchu (obr. XXXXI). Kvůli absenci jakéhokoli materiálu z nich však nemůžeme říci nic určitějšího.

Následný horizont (I/3) stratigraficky představuje skupina kůlových jamek v ploše sondy (k. 605-609, 628), (obr. XXXXII), z nichž však opět nemáme žádný datovací materiál, a dále dvě prostorově se vylučující tenké sídlištní vrstvy, hnědý jíł (k. 119) a uhlíkatá vrstva (k. 132).

Do čtvrtého horizontu (I/4) náleží dva objekty. První je velmi mělký objekt (k. 702) o průměru asi 90 cm a hloubce 6-8 cm. Jáma byla zahlobena do vrstvy k. 119 a její výplň tvořila jediná hnědá hlinitojílovitá vrstva s ojedinělými opukovými kameny a s uhlíky (k. 118). Druhá jáma (k. 701) zhruba obdélníkového tvaru o délce stran asi 190 x 90 cm a hloubce 14 – 20 cm je stratifikovaná složitěji (obr. XXXIX, XXXXIII). Dno její výplně tvoří hnědá hlinitá vrstva (k. 120), následuje tenoučká vrstvička s černými uhlíky, zbytky dřev a drobků mazanice (k. 116) a jako poslední je tmavohnědá hlinitá vrstva s uhlíky (k.117). O složitějším vývoji této jámy svědčí i drobné kůlové jamky zahlabované v rámci jednotlivých vrstev výplně, k. 627 ve vrstvě k. 120 a k. 602 ve vrstvě k. 116 (obr. XXXXIV). Objekt k. 701 byl z větší části překryt žlutou jemně písčitou vrstvou (k. 115).

Do dalšího horizontu (I/5) je řazen fragment žlábků (k. 703) o délce asi 2 m a šířce okolo 20 cm vyplněný šedočernou hlinitou vrstvou s uhlíky (k. 121) a jedna větší pravděpodobně sloupová jáma (k. 603) o průměru 24 cm a dochované hloubce okolo 30 cm (obr. XXXVIII, XXXXV). Žlábek (k. 703), sloupová jáma (k. 603) a částečně i dva objekty (k. 701 a k. 702) z předchozího horizontu (I/4) jsou překryty mocnější tmavohnědou hlinitou vrstvou s větším množstvím kamínků a uhlíků (k. 113), která se nachází v celé ploše od západu až zhruba do středu sondy.

Následující horizonty jsou zastoupeny sídlištními vrstvami postupně narůstající stratigrafie. K jejich členění pomohl především nástup nových výrazných prvků v rámci keramické produkce 13. století.

Ve vrstvě k. 113 v západní části sondy se nacházela drobná kůlová jamka k. 601, jež neposkytla žádný datovací materiál. Do vrstvy k. 113 se u západního řezu sondy dále jemně zahlabovala tenká vrstvička (proplástek) k. 112, charakterizovaná jako černá uhlíkatá. Nad ní se již nacházela silnější vrstva (k. 111), která zasahovala od západu až do středu sondy. Jednalo se o tmavohnědou hlinitou vrstvu s drobnými kameny, která byla shora již narušena betonem (dnem topného kanálu, k. 801). Ve východní obdélné úzké části se raně středověké vrstvy téměř nedochovaly. Nad vrstvou k. 114 se nacházela v severovýchodním rohu sondy hnědá hlinitojílovitá vrstva s uhlíky (k. 128). Směrem k jihu se pak nad již zmiňované vrstvou k. 132 nacházela o něco silnější vrstva k. 131, charakterizovaná jako šedočerná hlinitá s uhlíky. Na ní nasedala v úzkém pruhu šedohnědá jemná hlína (k. 130). V jihovýchodní části sondy pak byla ještě do původního půdního pokryvu vtačena hnědá hlinitojílovitá vrstva s uhlíky a drobků mazanice (k. 133).

Celá sonda byla následně překryta silnou vrstvou (k. 110), dosahující v některých místech mocnosti až 24 cm. V dokumentaci je tato vrstva charakterizována jako tmavohnědá

až hnědá s množstvím uhlíků, cihlovou drtí, drobnými kameny a proplástky žlutého až červeného jílu.

V jihovýchodním rohu sondy nasedala na vrstvu k. 110 vrstva k. 134, tmavohnědá propálená s drobkami červené mazanice. Ve zbytku sondy se pak nad vrstvou k. 110 nacházela tmavě hnědá až hnědá hlinitá vrstva s množstvím uhlíků a cihlovou drtí (k. 109) narušená ve východní části sondy výplní recentního vkopu (k. 753). V severovýchodním rohu sondy se pak nacházel objekt (k. 729) ohraničený úzkou vrstvičkou uhlíků (k. 126) a vyplněný propáleným jílem s uhlíky. Objekt byl pokryt úzkou vrstvičkou uhlíků (k. 125).

Na vrstvu k. 109 nasedala v celé sondě hnědá hlinitá vrstva s uhlíky (k. 108) o mocnosti až 22 cm. Následovala užší hnědožlutá jílovitá až jílovitohlinitá vrstva (k. 107). Nad ní hnědošedá hlinitá vrstva o podobné mocnosti (k. 106). Vrstva k. 105 je charakterizována v dokumentaci jako žlutý až žlutošedý, místy šedý jíl s hlinitými vložkami, s ušlapaným povrchem. Již téměř pod podlahami tzv. Severního výběžku se nacházela tmavohnědá hlinitá vrstva s hrudkami či proplástky žlutohnědého jílu (k. 104) a žlutý až žlutošedý, místy šedý jíl s hlinitými vložkami (k. 103) s černým hlinitým proplástkem (k. 124) a vkopem (k. 752). Těsně pod betonem (k. 101) byla ještě úzká vrstva hrubého písku (k. 102).

5. 1. 2. Sonda II

Sonda II byla poškozena nejvíce ze všech sond. Dokumentovány zde mohly být pouze stěny a dno výkopu po hloubení nového topného kanálu (obr. XXXXVI). Sonda měla obdélníkový tvar o délce 4,40 m x 1,00 m a nacházela se v severovýchodním rohu zhruba čtvercového zakončení tzv. Severního výběžku.

Objekty ve dně výkopu se vzhledem k recentním zásahům v sondě posuzují velmi špatně. Drobné kulové jamky (k. 622-625) zachycené v podloží (k. 222) nelze kvůli absenci archeologického materiálu datovat. Dvě mělké jámy (k. 704 a k. 705) zachycené navíc i v řezu pak můžeme na základě keramiky zařadit nejdříve k horizontu 4 v sondě I (horizont II/1). Jáma k. 705 byla vyplněna hnědočernou jílovitou mazlavou vrstvou s množstvím uhlíků (k. 213). Dno objektu k. 704 bylo pokryto úzkou vrstvičkou uhlíků (k. 215). Vyplněn byl pak červenou propálenou mazanicí (k. 214).

Ostatní vrstvy a objekty je možné posuzovat pouze na základě stratigrafie z profilu jižní stěny. Ten je však bohužel ještě rozdělen výkopem pro kanalizaci (k. 755). Jámy k. 704 a k. 705 ve východní části profilu překrývá hnědošedá hlinitojílovitá vrstva s hrudkami žlutohnědého jílu a mazanice (k. 212). Na ní nasedá hnědá hlinitojílovitá vrstva (k. 211), do níž je vtlačena užší hnědočerná hlinitá vrstva s množstvím uhlíků (k. 210). Ve východní části

profilu dále následuje silnější hnědožlutá jílovitá vrstva (k. 209) a nad ní vrstva o podobné mocnosti, charakterizovaná jako hnědá hlinitá s uhlíky (k. 208). Pouze ve střední části se dále nacházel hnědý jílovitý proplástek s úlomky mazanice (k. 207) překrytý uzoučkou jemně hnědou hlinitou vrstvou (značenou v dokumentaci jako zetlelé dřevo, k. 206), která se již opět nachází v celé délce východní části profilu.

V západní části profilu je situace stratigraficky trochu nejasná. Do podloží jsou vyhloubeny v superpozici dva objekty (k. 706 a k. 707), přičemž starší z nich (k. 707) má na základě zdokumentovaného profilu hranu stěny ještě i v části černé až tmavošedé vrstvy s uhlíky (k. 217), která celý objekt zároveň překrývá. Celou situaci zde ještě komplikuje větší proplástek žlutého jílu (k. 218) ve vrstvě k. 217. Nad vrstvou k. 217 se nachází hnědá hlinitá vrstva s jílovitými hrudkami a uhlíky (k. 216), do níž je právě zahlouben mladší objekt k. 706, který narušuje jámu k. 707.

Společné je pak oběma částem profilu souvrství tří vrstev, k. 205 – šedohnědá jílovitá vrstva s uhlíky a drobnými kameny, k. 204 – hnědošedozeleňá jílovitá vrstva s břidlicovými kameny (štetování). Poslední je vrstva bělavého vápna s úlomky cihel (k. 203), která se nachází již těsně pod cihlovou dlažbou (k. 202).

5. 1. 3. Sonda III

Sonda III, jež se nacházela téměř uprostřed zhruba čtvercového zakončení tzv. Severního výběžku, navazovala na jihovýchodní konec sondy I. Má čtvercový tvar o délce strany 1,40 m a jako jediná ze všech sond byla zcela vykopána archeologickým způsobem (obr. XXXXVII, XXXXVIII).

Díky návaznosti na sondu I můžeme vývoj v obou těchto sondách poměrně jednoduše synchronizovat. Podloží je zde opět tvořeno žlutým jílem (k. 313 = SI/k.123). Na něj nasedá poměrně mocná hnědá sprašová vrstva (k. 310 = SI/k.122), jejíž síla se pohybuje v rozmezí mezi 20 a 26 cm. Nad ní se v severozápadní části sondy nachází tenoučká zelenohnědá jílovitá vrstva (k. 315 = SI/k.114), do níž je zahlouben fragment mělkého žlábků o šířce asi 24 cm (k. 728) vyplněný černými uhlíky a drobkami mazanice (k. 318). Žlábek (horizont III/1) můžeme stratigraficky zařadit do rozmezí horizontů 4 a 5 v sondě I.

Další horizont (III/2) představuje velký jámový objekt (k. 709) zahloubený z vrstvy k. 115 až do podloží se dvěma kúlovými jamkami na dně (k. 619 a k. 620). Tento horizont můžeme synchronizovat s horizontem I/6 v sondě I. Dno jeho výplně tvořila černá hlinitá vrstva s opukou (k. 317). Nad ní se nacházela ve východní části objektu vrstva přeplaveného podloží (k. 316). Následovala mocnější tmavohnědá hlinitá ulehlejší vrstva s kameny a

hručkami žlutého jílu (k. 314). Poslední vrstva výplně má stejný charakter jako k. 314, jen je méně ulehlá (k. 311). Nad ní se nachází ještě uhlíkatý proplástek (k. 312).

Následující horizonty byly opět členěny podle nástupu nových výrazných prvků v rámci keramické produkce 13. století. Vrstva (k. 309 = SI/110), narušující žlábek (k. 728) a překrývající velký jámový objekt (k. 709), se rozprostírá v celé ploše sondy. Je charakterizována jako tmavohnědá hlinitá vrstva s kameny a hručkami žlutého jílu.

Nad ní se ve střední části sondy nachází tmavohnědá propálená vrstva s drobkou červené mazanice (k. 308 = SI/134), kterou překrývá tmavohnědá hlína s kameny (k. 307 = SI/108).

Posledních pět tenoučkových vrstviček se již nachází přímo pod betonem (k. 301). Jedná se o stratigraficky nejstarší k. 306 – tmavohnědá až hnědočerná vrstva, tvrdá s drobnými úlomky pískovce, k. 305 – vrstva charakteru k. 306 s větším množstvím opuky, k. 304 – světle hnědá tvrdá hlína, k. 303 – žlutý, místy hnědožlutý jíl a nakonec k. 302 v podobě hrubého písku. Pod ním se ještě ve východní části sondy nachází v dokumentaci blíže neurčený mohutný objekt (k. 708) s nepopsanou výplní, který je zahlouben skrze všechny výše zmiňované vrstvy a nebyl dokopán. Patrně se jedná o mladší výkop.

5. 1. 4. Sonda IV

Sonda IV byla trochu izolována od ostatních sond. Jako jediná se nenacházela v závěru tzv. Severního výběžku, ale v jeho střední části. Měla obdélný tvar o rozměrech cca 5 m x 1,60 m, s výjimkou západní části, kde se nacházel výklenek o rozměru 1 m x 0,60 m. Většina sondy byla vytěžena během zahájené rekonstrukce. Archeologicky byl zkoumán jen blok terénu v nejuvýchodnější části sondy, a to jen díky tomu, že byl situován pod základem zdi. Ve zbytku sondy byly zdokumentovány pouze jižní profil a část západního profilu (obr. L, LI).

Dochovaná stratigrafie v sondě IV je odlišná od ostatních sond a synchronizovat ji tak šlo pouze na základě archeologického materiálu. Výjimkou je podloží v podobě žlutého jílu (k. 401) a původní půdní pokryv (k. 402). Do těchto dvou kontextů je zahloubena superpozice několika objektů. Ten nejstarší, představující horizont IV/1, je možné interpretovat jako nároží dřevěné, snad srubové stavby (k. 727). Svědčí o tom především zetlelé dřevo ve tvaru rohu (k. 429) a doprovodná kúlová jamka (k. 631). Objekt byl následně vyplněn několika tenkými sídlištními vrstvičkami. Na dně se nacházela šedá jílovitohlinitá vrstva (k. 425). Tu překrývala šedá hlinitá vrstva (k. 423). Další vrstvou byl žlutý jíl (k. 422) a poslední šedohnědá hlína s množstvím uhlíků (k. 424).

Nároží bylo překryto dalším objektem (k. 726), jehož výplň se skládala ze tří vrstev (horizont IV/2). Ve spodní části se nacházela nejsilnější z nich, žlutá jílovitá vrstva s uhlíky (k. 414). Nad ní se nacházel na severní straně tenký šedý jílovitý proplástek s uhlíky (k. 413) a zbytek objektu vyplňovala žlutá jílovitá vrstva s uhlíky (charakterizována jako překopané podloží, k. 412).

Objekt k. 726 byl narušen žlábkem k. 725 (horizont IV/3), který by mohl opět představovat rohovou část stavby. Vyplněn byl téměř celý hnědou jílovitou vrstvou s množstvím uhlíků (k. 410). V severní části objektu se pak na vnitřní straně stěny nacházela tenká vrstvička zetleného dřeva (k. 427).

Čtvrtý horizont (IV/4) představuje rozsáhlý zahloubený objekt (k. 724), který překryl všechny výše zmíněné objekty. J. Frolík objekt interpretoval jako možnou polozemnici. Ta je z větší části narušena barokní zdí (k. 907), jež rozděluje její výplň. Na dně objektu se v obou částech nacházela patrně stejná vrstva (k. 411 = k. 407) charakterizovaná jako šedočerná až černá jílovitá s množstvím uhlíků. Na ní se nacházela uzoučká vrstvička zetleného dřeva (k. 426), kterou by bylo možné interpretovat jako podlahu. Bohužel ale máme tuto vrstvu zachycenou pouze v profilu jižní stěny sondy, a proto nemůžeme tuto domněnku s určitostí potvrdit. Součástí výplně je pravděpodobně i vrstva nacházející se nad vrstvou k. 411 ve východní části sondy (tmavohnědá jílovitá s uhlíky, k. 409). Té by stratigraficky odpovídala vrstva k. 406 dochovaná v západní části jižního profilu na druhé straně barokní zdi nad vrstvičkou zetleného dřeva (k. 426). V dokumentaci je však charakterizována jako černá jílovitá s množstvím uhlíků, což brání jednoznačnému ztotožnění s vrstvou k. 409. Vrstva k. 406 je z větší části narušená již zmiňovanou barokní zdí. Její dochovaná zhruba 10 cm silná část nám ohraničuje vnitřní hranu objektu k. 724 v místech jakéhosi schodu, možného sestupu z předsíně do hlavní části domu. Pod tímto „schodem“ se nachází souvrství starších vrstviček s jednou kůlovou jamkou. Přímo na původním půdním pokryvu (k. 402) se nacházela tmavohnědá jílovitá vrstva s uhlíky (k. 403). Na ní nasedala uzoučká vrstvička, hnědá jílovitá s velkým množstvím uhlíků (k. 404), částečně překrytá hnědou jílovitou vrstvou s menším množstvím uhlíků (k. 405). Ve vrstvách k. 404 a k. 403 byla ještě až do původního půdního pokryvu zahloubena drobná kůlová jamka (k. 630).

Nad objektem k. 724 se ve východní části sondy dochovaly v nepatrném rozsahu sídlištní vrstvy, jež byly opět rozděleny do jednotlivých horizontů podle nástupu nových výrazných prvků v rámci keramické produkce 13. století. Nad poslední vrstvou výplně objektu k. 724, k. 409, se nacházela hnědá hlinitojílovitá vrstva k. 408 s malým kouskem zetleného dřeva k. 428. Následovala jemná hnědá jílovitá vrstva (k. 417), žlutá jílovitá vrstva

(k. 416), šedohnědá hlinitojílovitá vrstva s hrudkami žlutého jílu a dřevem (k. 415), hnědošedá hlinitá vrstva s uhlíky a drobnými kameny (k. 418), nad níž se nacházel červenožlutý jíl a mazanice (k. 419) a šedočerná hlinitá vrstva (k. 420). Zbývající dochovanou vrstvou je šedý štěrk s jílem k. 421, nacházející se pod barokní zdí k. 907. Poslední čtyři vrstvy nám z boku narušuje ještě recentní kanálek (k. 757).

5. 1. 5. Sonda V

Sonda V byla plošně nejrozsáhlejší. Měla tvar písmene L s rozšiřujícím se zakončením ramene v severní části. Sonda byla téměř celá vykopána archeologickým způsobem (obr. LII – LVIII).

Nejstarším horizontem (V/1) je trojice kůlových jamek (k. 644, k. 645, k. 646) zahloubených do podloží (k. 501) v jihozápadní části sondy. Ve stejné úrovni se stratigraficky nachází také šedá hlinitá vrstva s úlomky břidlice (k. 502) a hnědý jíl (k. 541), obě zachycené v jihovýchodním rohu sondy. Ve střední části sondy to pak byla ulehlá šedá jemně hlinitá vrstva (k. 508) a jemná šedá hlinitojílovitá vrstva (k. 514), které je obě možné ztotožnit s vrstvou k. 502.

Kůlové jamky byly překryty hnědým jílem s kameny (k. 545). Vrstvy k. 541 a k. 502 pak narušovala šedá jílovitohlinitá vrstva (k. 544). Do tohoto horizontu (V/2) spadá také kůlová jamka (k. 642) zahloubená ve vrstvě k. 502 v jihovýchodní části sondy. Nálezem by sem mohla i z části dochovaná jáma v ploše podloží ve střední části sondy o průměru asi 30 cm (k. 643). Zmíněné vrstvy a kůlové jamky jsou překryty v jihozápadní části sondy tenkou šedo zelenou hlinitou vrstvou (k. 540), na níž se nachází proplástek zahliněného šedožlutého mramorovaného jílu (k. 539). Jihovýchodní část překrývá šedo zelená hlinitá vrstva s úlomky břidlice, jílem a malým množstvím uhlíků (k. 524).

Třetí horizont (V/3) je tvořen zachycenou částí mělkého jámového objektu (k. 721), který je však zachycen pouze na půdorysu, i když by měl zasahovat i do severního profilu jižní části sondy, pravděpodobně v místech pod šedo zelenou hlinitou vrstvou s úlomky břidlice, jílem a množstvím uhlíků (k. 503). Rozměry zachycené části objektu jsou 90 x 50 cm.

Následující čtvrtý horizont (V/4) je zastoupen ojedinělou mohutnou spíše sloupovou jámou (k. 641) o průměru cca 40 cm zachycenou v ploše jihozápadní části sondy ve vrstvě k. 503. Objekt byl překryt šedou vrstvou s množstvím uhlíků (k. 538), rozprostírající se v celé ploše jižní části sondy. Poslední vrstvou v jihozápadní části sondy nacházející se pod betonovým podkladem recentní podlahy (k. 804) byla šedá hlinitá vrstva s uhlíky (k. 537 A).

V severní části jihovýchodního rohu sondy se pak na vrstvě k. 503 dochovaly ještě v malém rozsahu pod betonovým podkladem recentní podlahy (k. 804) světle šedá prachovitá hlína (k. 543) a tmavošedá hlinitá vrstva s uhlíky (k. 505).

Část rozsáhlého zahloubeného objektu (k. 723) se dvěma zjištěnými kúlovými jamkami při stěně (k. 648 a k. 649) představuje další horizont (V/5). Objekt je zachycen pouze na profilu, půdorys s kúlovými jamkami bohužel zachycen nebyl. Zahlouben byl v překopaném podloží (k. 562). Dno výplně představovala tmavošedá hlinitá vrstva (k. 556A + B). Na ní se nacházela šedozeleňá vrstva s kamínky (k. 555B) ukončená recentní zdí topného kanálu (k. 909). Celou plochu objektu překrývala šedozeleňá hlinitá vrstva (k. 555A) narušená ve středu objektu většími opukovými kameny (k. 561), pod nimiž se nacházela ještě slabounká hnědá hlinitá vrstvička s hrudkami jílu (k. 560). Vrstvu k. 555A překrýval v části uzoučký uhlíkatý proplástek (k. 554). Poslední vrstvou výplně byla v celé ploše objektu k. 723 hnědá hlinitá vrstva s hrudkami jílu a místy i s uhlíky (k. 553). Narušena byla dnem topného kanálku (k. 805). Zbytek objektu překrývala u profilu tenoučká vrstvička hnědé hlíny s hrudkami jílu (k. 559). Pod dnem topného kanálu (k. 805) se pak ještě v ploše nad výplní objektu nacházely mladší vrstvy související pravděpodobně s výstavbou kanálu, k. 552 – hnědá hlinitá s maltou a opukovými kameny, k. 551 – šedá hlinitá, k. 550 – malta, k. 449 – hnědá hlinitá vrstva s kousky malty.

Nad objektem se nacházely v severní části sídlištní raně středověké vrstvy bez zjištěných objektů. Tou první byla hnědošedá hlinitá vrstva s uhlíky (k. 519) s proplátkem hnědé hlíny s hrudkami jílu (k. 558). Nad ní se v nepatrném rozsahu dochovala v profilu u vkopu pro kanál (k. 761) šedohnědá hlinitá vrstva (k. 557). Stratigraficky na stejné úrovni se pak nacházela šedá hlinitá vrstva s uhlíky (k. 521) dochovaná u renesanční zdi (k. 923) ve střední části sondy a hnědá hlinitá vrstva s drobkami jílu (k. 520) dochovaná mezi vkopem pro potrubí (k. 758) a vkopem pro rouru (k. 525). Tyto vrstvy byly překryty mohutnou hnědou hlinitou vrstvou s drobkami jílu (k. 518 = k. 531), která se nacházela v celé severní části sondy V. Na ni nasedala tenčí šedočerná hlinitojílovitá vrstva s uhlíky (k. 517 = k. 529) narušená hnědou hlinitou vrstvou (k. 516 = k. 513). Na ní se ve větší části plochy v severním sektoru plochy rozprostírala tenká vrstva dřeva (k. 515). Pod betonovým podkladem recentní podlahy (k. 804) se v severní části nacházelo ještě souvrství raně středověkých tenoučkových vrstev, k. 512 – šedohnědá hlinitopísčítá, k. 535 – šedožlutý jíl, k. 510 – žlutá jílovitá, k. 536 – šedá hlinitá, k. 511 – šedobéžový mramorovaný jíl s kameny a těsně pod betonem pak k. 537 – šedá hlinitá vrstva s uhlíky.

Poslední raně středověký horizont je zastoupen částí rozsáhlého, pravděpodobně kruhového či oválného objektu v jižní části sondy (k. 722) s drobnou kůlovou jamkou na dně (k. 647). Dno jeho výplně tvořila v nepatrném rozsahu dochovaná tenká hnědošedá hlinitojílovitá vrstva (k. 547). Po ní následovala vrstva podobného charakteru (k. 548). Ve větším rozsahu se dochovala hnědá hlinitá vrstva (k. 533) a hnědý jíl na bázi rozpadlého dřeva (k. 532). Tyto vrstvy byly ve výplni objektu překryty šedozeleňou hlinitou vrstvou s uhlíky (k. 526), kterou narušila šedá hlinitá vrstva s drobkou jílu (k. 530). Na ní nasedaly dva tenké proplástky, světle šedé jílovitohlinité vrstvy (k. 528) a šedého jílu (k. 527). Závěrečnou část výplně představovaly silnější vrstvy, k. 504 – šedá jílovitohlinitá, k. 506 – šedá hlinitá s béžovým jílem a k. 507 – šedá hlinitá s uhlíky, kterou můžeme ztotožnit s vrstvou výplně k. 509, dochovanou zčásti za renesanční zdi (k. 922), jež celý objekt narušuje. Z vrchu je poté objekt narušen již zmiňovaným betonovým podkladem recentní podlahy (k. 804) a v severnější části také další renesanční zdi (k. 923).

5. 1. 6. Sonda VI

Sonda VI se nacházela v jihozápadním rohu tzv. Severního výběžku. Měla nepravidelný tvar podobný písmenu L, přičemž archeologicky byla zkoumána západní část sondy, obdélník o rozměrech 1,56 x 2,70 m. Zdokumentována byla i část severní stěny topného kanálu ve východní části sondy, kde bylo zachyceno raně středověké souvrství (obr. LII, LIX).

Co se týče zachyceného profilu, ohraničeného na východní straně vkopem (k. 619) pro zed' barokní (k. 915) a na západní straně částečně zdi renesanční (k. 911), nacházel se nad podložím (k. 611) hnědý jíl s kameny (k. 613). Na něj nasedalo v malém rozsahu raně středověké souvrství, tenoučká hnědozeleňá hlinitopísčítá vrstvička (k. 614), šedočerná hlinitá vrstva s množstvím uhlíků (k. 615), šedohnědá hlinitá vrstva (k. 616) a šedočerná hlinitá vrstva s nazelenalým odstínem (k. 617) překrytá zbytky zetlelého dřeva (k. 621).

V profilu můžeme dále ještě vidět zachycenou vrstvu (k. 620), zásyp nad zbytkem renesanční zdi, a hnědou hlinitojílovitou vrstvu s opukovými kameny (k. 618) nad vkopem k barokní zdi (k. 619). Profil je zakončen betonem (k. 804)

V západní části, která byla kopána archeologickým způsobem, se nacházely novověké vrstvy, respektive novověká navážka mezi renesančními zdmi (k. 911 a k. 912), a dokonce i zachovalými základy zdi pozdně gotické (k. 913). Na podloží (k. 611) se nacházela bělavá maltovina (k. 612), na ní nasedala opuková drť s hnědou jílovitou výplní (k. 610). Následovala mohutná, okolo 60 cm silná, hnědá hlinitojílovitá vrstva s uhlíky a kameny (k.

606), v níž se nacházel proplástek hnědého jemného písku (k. 609) a světle šedohnědé jílovité vrstvy s množstvím kamenů (k. 608). Nad vrstvou k. 606 se nacházela podobně mohutná výplň z opukové drti, malty a hnědé hlíny (k. 605). Další vrstva byla šedohnědá hlinitá s velkými opukovými kameny a uhlíky (k. 604), nad níž se nacházela vrstva podobného charakteru, ale bez opukových kamenů (k. 602). Poslední vrstva je v dokumentaci charakterizována jako světlehnědá bělavá maltovitá bouračka (k. 601).

6. Rozbor archeologického materiálu

6. 1. Keramika

Keramika tvoří převážnou část archeologického materiálu z tzv. Severního výběžku. Její hodnocení bylo provedeno postupem, který již byl použit při rozboru jiných souborů a výzkumů v areálu Pražského hradu či jeho okolí.¹¹⁴ Při rozboru keramického materiálu byla především sledována možnost chronologického zařazení a srovnání s jinými nalezišti v areálu Pražského hradu.

Keramický materiál byl posuzován podle profilace okrajů nádob a podle technologického provedení. Materiál byl v obou případech rozdělen do skupin, přičemž bylo využito skutečnosti, že základní členění a periodizace jsou v hlavních rysech pro pražskou keramiku vypracovány a hlavní skupiny již definovány.¹¹⁵

Keramický materiál je svým charakterem předurčen k rozborům spíše statistické povahy, tj. řadu sledovaných skutečností šlo popsat a navzájem porovnat pouze poměrově (percentuelně). Na základě statické povahy výsledků byly tedy zachyceny spíše vývojové tendence než přesně vymezené časové etapy.

V keramickém souboru jsou zastoupeny tyto typy základních okrajů, jež byly již přijatelným způsobem definovány jinde¹¹⁶: jednoduše profilovaný (1), límcovitý (2), kalichovitý (3), archaicky zduřelý (4), klasicky zduřelý (5), nepravé okružní (6), malý vzhůru vytažený (7) a velký vzhůru vytažený (8). Další skupinou je okraj šikmo seříznutý (9), definovaný J. Frolíkem: „Profilace vychází z okraje jednoduše profilovaného, kuželovitě seříznutého. Okraje seříznuté plochy jsou však poněkud protaženy směrem vzhůru a dolů ve směru seříznutí, přičemž protažení směrem dolů je zastoupeno vždy a je také výraznější.“¹¹⁷ Zvláštní skupinu (10) pak tvoří kyjovité okraje, které ve většině případů patří velkým

¹¹⁴ FROLÍK, Jan. *K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9. – 13. století*. rkp. kandidátské disertační práce. Praha: 1987.

FROLÍK, Jan. Archeologický výzkum v Kanovnické ulici čp. 73 na Hradčanech v letech 1982-1985. Vývoj osídlení před rokem 1378. *Castrum Pragense* 2, Praha 1999, s. 113-168.

¹¹⁵ PAVLŮ, I. *Pražská keramika 12. – 13. století*. Praha 1971.

HRDLIČKA, Ladislav. Předběžné výsledky výzkumu v paláci Kinských v Praze 1 na Starém Městě. *Středověká archeologie a studium počátků měst*. Praha 1977, s. 199-215.

ČIHÁKOVÁ, J. Pražská keramika 11. – 13. století. *Archaeologia Pragensia* 5, Praha 1984, s. 257-262.

ČIHÁKOVÁ, Jarmila. Otázky chronologie pražské raně středověké keramiky. *Staletá Praha XXVIII/2*, Praha 2012, s. 91-120.

FROLÍK, Jan. *K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9. – 13. století*. rkp. kandidátské disertační práce. Praha 1987.

¹¹⁶ PAVLŮ, I. *Pražská keramika 12. – 13. století*. Praha 1971.

ČIHÁKOVÁ, J. Pražská keramika 11. – 13. století. *Archaeologia Pragensia* 5, Praha 1984, s. 257-262.

¹¹⁷ FROLÍK, Jan. *K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9. – 13. století*. rkp. kandidátské disertační práce. Praha 1987, kapitola 3. 1. Rozbor keramických nálezů.

zásobnicím, zvláště pak těm, co mají ve hmotě tuhu. Okraje nenáležící k žádné této skupině jsou zařazeny do skupiny ostatní (11). Samotné posouzení podle okrajů je však nedostačující především pro jejich malý počet.

Z tohoto důvodu byl proveden také rozbor keramického souboru z hlediska technologických vlastností (druh a množství ostřiva, vzhled povrchu, výpal a sledovaným hlediskem, ale nikoliv hlavním, byla také barva). Zařazení do jednotlivých technologických skupin bylo provedeno pouze na základě optického posouzení. Keramika byla rozdělena do 14 skupin, které byly opět definovány již dříve.¹¹⁸ Také použitá metoda byla stejná. Jednotlivé technologické skupiny lze definovat následovně (definuje-li se výpal, mívá se oxidační, není-li uvedeno jinak):

„*Hradištní 1 (H1)*“: Slídnaté ostřivo, výpal kvalitní, opticky a na omak působí dojmem, že je měkčí než kalichovitý, povrch hladký. Barva povrchu je převážně hnědých a okrových odstínů s častými odchylkami do červena.

„*Hradištní 2 (H2)*“: Barva převážně cihlově červená či cihlově hnědá, ostřivo hrubší, převážně písčité, obsahující však také slídu, povrch hladký, pokud vystupují jednotlivá zrna, tvoří krupičkový povrch. Výpal je opět opticky a na omak „měkčí“ než u kalichovité technologie.

„*Jemný materiál (J)*“: Ostřivo je velmi jemné, makroskopické, na omak nezachytitelné, povrch hladký, výpal kvalitní, barva převážně šedá až černá. Opticky působí dojmem kalichovité technologie bez ostřiva.

„*Jemný kalichovitý materiál (JK)*“: Blíží se technologii kalichovité – dobrý výpal, krupičkový povrch, písčité ostřivo, převážně šedá barva, kolísající ovšem v různých odstínech od téměř bílé po téměř černou. Ostřivo je nápadně jemnější, tudíž i krupičkový povrch je jemnější.

„*Kalichovitý materiál (K)*“: Makroskopické písčité ostřivo, krupičkovitý drsný povrch, silnější stěny, zesílení na podhrdlí směrem dovnitř, často přetah na povrchu, barva povrchu převážně (ne však vždy) v šedých odstínech.

„*Zduřelý materiál (Z)*“: Jemné ostřivo, hladký či téměř hladký povrch, střep je obvykle tenký.

¹¹⁸ FROLÍK, Jan. *K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9. – 13. století*. rkp. kandidátské disertační práce. Praha 1987, kapitola 3. 1. Rozbor keramických nálezů.
FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů*. Praha 2000, s. 68.

„*Hradištní kalichovitý materiál (HK)*“: Jemnější písčité ostřívo vystupující na povrch, který je krupičkovitý. Výpal je kvalitní, často hnědavé či červenavé odstíny, častý je bílý přetah či bílé malování.

„*Technické miský (TM)*“: Téměř výlučně cihlově červené či červenavé barvy povrchu, povrch hlazený, neprostupuje na něj hrubší ostřívo, kvalitní výpal, v převážné většině náleží miskovitým tvarům.

„*13. OST*“: Technologicky pestrá skupina, směřující znaky několika shora uvedených skupin (zduřelý a jemný), ale nelze je přiřadit k některé z nich. Povrch je hladký, výpal kvalitní, opticky kvalitnější než u skupiny hradištní H1 a H2. Keramika je často tenkostěnná.

„*13. S/T*“: Barva rozmanitá od béžových přes hnědé až po černé. Cihlové či červenavé odstíny se nevyskytují. Ostřívo slídnaté (často pravděpodobně v kombinaci písek a slída). Výpal tvrdý, opticky kvalitnější než u skupiny hradištní. Povrch hladký.

„*ČMD*“: Hladký povrch převážně bílých či bělavých odstínů, kvalitní tvrdý výpal, často tenký střep, časté červené malování (tzv. světlá kolonizační červeně malovaná keramika).

„*Tuhová keramika (tuha)*“: Keramické zlomky, v jejichž hmotě je užita tuha, v důsledku toho téměř výlučně šedých odstínů, měkký výpal.

„*Atypický materiál (atyp.)*“: Malá skupina materiálu, odlišující se od běžných nálezů (kamenina, glazované střepy, keramika s leštěným – „pravěkým povrchem“).

„*Ostatní materiál (OST)*“: Skupina, jejíž střepy nelze přiřadit k žádné ze shora uvedených skupin, buď pro značné poškození střepu, nebo proto, že střepy směřují znaky několika skupin.

Keramika byla na základě makroskopického studia přiřazena ke konkrétní skupině a v kombinaci se stratigrafickým vývojem bylo definováno její postavení v rámci celé lokality. Pro eliminaci vlivů vyplývajících z rozdílné fragmentárnosti materiálu bylo porovnání prováděno nejen na základě počtu, ale i váhy zlomků.

Přes úsilí o co nejpřesnější přiřazování keramických zlomků k jednotlivým skupinám je nutné poznamenat, že se nelze vyhnout určitému stupni subjektivního posuzování (jak je tomu při aplikaci každé metody založené na makroskopickém pozorování), zejména u drobnějších fragmentů. Chyba, která tím vzniká, by měla být eliminována příslušnou početní velikostí souboru.

Výše vymezené technologické skupiny jsou posuzovány ve vazbě na již zmiňované typy okrajů, ve dvou případech je tato skutečnost vyjádřena přímo názvem skupiny – skupina

„kalichovitá“ se váže převážně na okraje kalichovité profilace, skupina „zduřelá“ pak na různé varianty okraje zduřelého, nejčastěji na tzv. okraj klasicky zduřelý. Z vazby mezi technologickou skupinou, profilací okraje a někdy i výzdobou vyplývá časové zařazení jednotlivých keramických zlomků, které může být novějšími nálezy upřesňováno (ale patrně nikoli radikálně měněno).

Co se týče časového zařazení jednotlivých technologických skupin,¹¹⁹ skupina „H1“ je charakteristická pro keramiku 9. a 10. století, kterou bychom mohli jednoduše označit jako typicky středohradištní. Skupina „H2“ se vyskytuje průběžně, především však v 11. a 12. století. „Jemný materiál“ se objevuje nejvíce v 9. a 10. století a v malé míře přežívá i dále. Podobně je tomu i u skupiny „JK“, kterou nejčastěji řadíme do 10. století. Problémem u těchto dvou skupin je to, že někdy mohou být těžko rozlišitelné od skupiny „zduřelá“. „Kalichovitý materiál“ se váže, jak již bylo zmíněno, na keramiku s kalichovitou profilací okraje, jež převládá v 2. polovině 10. a v 11. století. Samotná technologie však byla užívána již o něco dříve a v menším rozsahu pokračovala i nadále. Skupina „zduřelá“, svázána s keramikou se zduřelou profilací okraje, se vyskytovala v chronologicky širším záběru. Vzhledem k tomu, že dodnes nebylo objasněno postavení jejích jednotlivých variant, pracuje se prozatím s časovým vymezením, které zahrnuje větší část 12. století a minimálně první třetinu 13. století. Během existence této skupiny se vyvíjela také skupina „HK“, pro jejíž úpravu povrchu je alespoň částečně charakteristické užití bílého přetahu či bílého malování.¹²⁰ Spodní hranice nástupu této technologie zůstává dodnes nejasná, ale patrně nastupuje již v 11. století. Částečně souběžná se skupinou „zduřelá“ je i skupina „TM“, jež se většinou váže na tzv. technické misky, jejichž původní funkce nám však zůstává nejasná. Podobné je to i u skupiny „13. OST“, jež je patrně nejmladší a určitě zasahuje, stejně jako skupina „TM“ až do 13. století. Pro skupinu „13. S/T“ je charakteristická keramika z lokality Hradištko – Sekanka,¹²¹ jež se vyskytovala pravděpodobně od první třetiny 13. století patrně až do jeho konce. Se světlou, často červeně malovanou keramikou, je spojována skupina „ČMD“. Ta se na našem území začala objevovat také okolo první třetiny 13. století. Poslední technologii představuje „tuhová keramika“, která je průběžná.

¹¹⁹ FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů*. Praha 2000, s. 69-71.

¹²⁰ DURDÍK, Tomáš. K výskytu bíle malované keramiky v Čechách. *Archeologia historica* 8/83, Brno 1982, s. 211-213.

¹²¹ RICHTER, Miroslav. *Hradištko u Davle*. Praha 1982, s. 59-156.

Tab. 1: Severní výběžek, 1987. Zastoupení keramických okrajů podle jednotlivých typů: 1) okraj jednoduše profilovaný, 2) límcovitý, 3) kalichovitý, 4) archaicky zduřelý, 5) klasicky zduřelý, 6) nepravé okružní, 7) malý vzhůru vytažený, 8) velký vzhůru vytažený, 9) šikmo seříznutý, 10) kyjovitý, 11) ostatní. První číslo udává absolutní množství, druhé procentuelní zastoupení typu okraje ve vrstvě.¹²²

		POČET OKRAJŮ	TYP OKRAJE											
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
S I	HOR I/1	0	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HOR I/2	1	1/100	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HOR I/3	2	2/100	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HOR I/4	6	2/33,3	–	3/50	–	–	1/16,6	–	–	–	–	–	–
	HOR I/5	4	2/50	–	1/25	–	–	–	1/25	–	–	–	–	–
	HOR I/6	45	10/22,2	–	20/44	1/2,2	1/2,2	7/15,4	2/4,4	1/2,2	1/2,2	–	2/4,4	–
	HOR I/7	48	7/14,6	–	6/12,5	5/10,4	6/12,5	1/2,1	14/29,1	3/6,2	–	–	6/12,5	–
	HOR I/8	19	4/21,2	–	3/15,9	–	4/21,2	3/15,9	5/26,5	–	–	–	–	–
	HOR I/9	19	3/15,9	–	2/10,6	–	1/5,3	7/37,1	1/5,3	1/5,3	–	–	4/21,2	–
	HOR I/10	13	1/7,7	–	3/23,1	–	2/15,4	4/30,8	2/15,4	1/7,7	–	–	–	–
S III	HOR III/1	6	–	–	1/16,6	1/16,6	1/16,6	1/16,6	2/33,3	–	–	–	–	–
	HOR III/2	22	2/9,1	1/4,5	2/9,1	1/4,5	6/27,3	4/18,2	4/18,2	1/4,5	–	–	1/4,5	–
	HOR III/3	23	3/12,9	–	5/21,5	3/12,9	3/12,9	5/21,5	2/8,6	1/4,3	–	1/4,3	–	–
	HOR III/4	4	1/25	–	1/25	–	2/50	–	–	–	–	–	–	–
	HOR III/5	23	–	–	2/8,6	1/4,3	5/21,5	1/4,3	9/38,7	5/21,5	–	–	–	–
	HOR III/6	8	–	–	4/50	–	3/37,5	–	1/12,5	–	–	–	–	–
S IV	HOR IV/1	11	1/9	1/9	9/81	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HOR IV/2	6	1/16,6	–	4/66,4	–	–	1/16,6	–	–	–	–	–	–
	HOR IV/3	2	1/50	–	1/50	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HOR IV/4	12	–	–	12/100	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HOR IV/5	3	–	–	1/33,3	1/33,3	–	–	–	1/33,3	–	–	–	–
	HOR IV/6	2	–	–	–	–	1/50	1/50	–	–	–	–	–	–
S V	HOR V/1	9	1/11,1	–	5/55,5	1/11,1	–	2/22,2	–	–	–	–	–	–
	HOR V/2	5	–	–	3/60	–	–	2/40	–	–	–	–	–	–
	HOR V/3	22	1/4,5	–	10/45	–	–	10/45	–	–	–	–	1/4,5	–
	HOR V/4	14	1/7,1	–	9/63,9	–	–	3/21,3	1/7,1	–	–	–	–	–
	HOR V/5	7	2/28,6	–	–	–	–	2/28,6	1/14,3	2/28,6	–	–	–	–
	HOR V/6	15	4/26,8	–	3/20,1	2/13,4	1/6,7	2/13,4	1/6,7	1/6,7	–	1/6,7	–	–
	HOR V/7	36	12/33,6	–	8/22,4	–	3/8,4	5/14	6/16,8	–	–	1/2,8	1/2,8	–
	HOR V/8	34	5/14,5	–	13/37,7	1/2,9	1/2,9	8/23,2	2/5,8	1/2,9	–	–	3/8,7	–
S VI	HOR VI/1	1	–	–	–	–	–	1/100	–	–	–	–	–	–
	HOR VI/2	3	–	–	3/100	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Jak vyplývá z tabulky zastoupení okrajů (Tab. 1), v sondě I máme intenzivnější osídlení doloženo až v horizontu I/6, kde jasně dominují okraje s kalichovitou profilací. Ty však nastupují již v horizontu I/4 a v horizontu I/6 se pravděpodobně díky zastoupení jiných typů okrajů jedná už jen o jejich doznívání či druhotnou příměs ze starších období. V následujících horizontech pak jejich počet klesá díky nástupu okrajů s nepravým okružím a s vytaženým okrajem. Zároveň můžeme sledovat také postupné vyznívání jednoduše profilovaných okrajů, jež převažovaly ve starších horizontech. V sondě III máme zachyceno současné zastoupení okrajů klasicky zduřelých, okrajů s nepravým okružím a okrajů malých vzhůru vytažených. V horizontu III/2 se k nim pak přidávají i velké vzhůru vytažené okraje. Zároveň můžeme sledovat postupné vyznívání okrajů archaicky zduřelých. U okrajů

¹²² Procentuelní výpočty byly zaokrouhleny na jedno desetinné místo, díky čemuž je možná drobná odchylka od 100%.

kalichovité profilace je opět zřejmé, díky zastoupení jiných typů, že jde o druhotnou příměs ze starších situací. V sondě IV dominuje prvním čtyřem horizontům okraj kalichovité profilace doprovázený jednoduše profilovanými okraji. V následujících dvou horizontech můžeme předpokládat, vzhledem k výskytu velkého vzhůru vytaženého okraje a okraje klasicky zduřelého, že se již jedná o mladší období. V sondě V rozlišujeme osm horizontů. Horizont 1 až 4 je zastoupen především okrajem kalichovité profilace, který je doprovázen okrajem s nepravým okružím a v menším množství i jednoduše profilovanými okraji. V následujících horizontech nastupují okraje klasicky zduřelé a okraje vzhůru vytažené. Nadále pokračují ze starších horizontů ve velké míře i okraje s nepravým okružím, okraje jednoduše profilované a s největší pravděpodobností jako druhotná příměs i okraje s kalichovitou profilací. Malé množství okrajů v sondě VI nám neumožňuje sledovat zdejší vývoj. Podobně je tomu i v sondě II, ze které se kvůli recentním zásahům nedochoval téměř žádný materiál. Překvapením je mizivá přítomnost okrajů límcovitých, které jsou v jiných souborech z Pražského hradu a okolí zastoupeny poměrně výrazně. Na základě toho tedy nemůžeme předpokládat zcela plynulý nárůst stratigrafie, jak by samotný rozbor terénní situace nasvědčoval. Zachycené schéma zastoupení okrajů jinak ale odpovídá ve svých hlavních rysech skutečností známým odjinud. Díky nízkým počtům však tyto dosavadní znalosti nijak neprohlubuje a ani průkazněji nepotvrzuje.

Tab. 2: Severní výběžek, 1987. Zastoupení keramických zlomků podle technologického provedení: 1) hradištní 1, 2) jemný materiál, 3) jemný kalichovitý, 4) kalichovitý, 5) zduřelý, 6) hradištní kalichovitý, 7) hradištní 2, 8) technické misky, 9) 13. OST, 10) ČMD, 11) 13. S/T, 12) tuhový, 13) atypický, 14) ostatní. První číslo udává absolutní množství, druhé procentuelní zastoupení typu okraje ve vrstvě.¹²³

	POČET ZLOMKŮ	TECHNOLOGICKÉ PŘÍKROZY														
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
SI	HOR I/1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1/100	
	HOR I/2	1	1/100	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
	HOR I/3	4	1/25	2/50	–	1/25	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
	HOR I/4	45	6/13,2	5/11	7/15,4	27/59,4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
	HOR I/5	50	–	–	2/4	26/52	1/2	6/12	1/2	–	14/28	–	–	–	–	
	HOR I/6	382	2/0,5	7/1,8	21/5,5	233/61	9/2,3	19/4,9	27/7	4/1	56/14,6	–	–	3/0,8	1/0,3	–
	HOR I/7	303	–	4/1,3	2/0,7	83/27,4	43/14,2	24/7,9	33/10,9	9/3	95/31,4	4/1,3	–	5/1,7	1/0,3	–
	HOR I/8	78	–	–	–	16/20,8	17/22,1	3/3,9	22/28,6	–	1/1,3	–	–	–	–	19/24,7
	HOR I/9	227	–	–	–	45/18	47/18,8	30/12	51/20,4	–	1/0,4	–	–	5/2	5/2	43/17,2
	HOR I/10	78	–	–	–	20/26	9/11,7	9/11,7	9/11,7	1/1,3	1/1,3	–	1/1,3	3/3,9	–	25/32,5
SIII	HOR III/1	59	–	–	–	25/42,5	12/20,4	12/20,4	6/10,2	–	3/5,1	–	–	1/1,7	–	–
	HOR III/2	161	–	–	–	52/31,2	26/15,6	15/9	23/13,8	–	34/20,4	1/0,6	3/1,8	6/3,6	1/0,6	–
	HOR III/3	218	–	–	–	73/32,9	30/13,5	23/10,4	32/14,4	1/0,5	49/22	2/1	4/2	4/2	–	–
	HOR III/4	39	–	–	–	6/15,4	10/25,6	6/15,4	13/33,3	–	3/7,7	–	–	1/2,6	–	–
	HOR III/5	196	–	–	–	50/25	47/23,5	28/14	23/11,5	1/0,5	10/5	–	2/1	2/1	–	33/16,5
	HOR III/6	59	–	–	–	21/35,7	16/27,2	1/1,7	9/15,3	–	6/10,2	–	–	2/3,4	–	4/6,8
SIV	HOR IV/1	119	1/0,8	2/1,7	12/10	101/84,8	1/0,8	–	–	–	–	–	–	2/1,7	–	–
	HOR IV/2	48	3/6,3	–	–	44/91,5	–	–	–	–	–	–	–	1/2,1	–	–
	HOR IV/3	20	–	–	–	17/85	–	–	–	–	1/5	–	–	1/5	–	1/5
	HOR IV/4	119	1/0,8	–	–	115/96,6	1/0,8	–	2/1,7	–	–	–	–	–	–	–
	HOR IV/5	19	–	–	–	14/73,6	1/5,3	–	1/5,3	–	3/15,8	–	–	–	–	–
	HOR IV/6	28	–	–	–	18/64,3	3/10,7	1/3,6	5/17,8	–	1/3,6	–	–	–	–	–
SV	HOR V/1	66	–	7/10,5	1/1,5	56/84	–	–	1/1,5	–	–	–	–	1/1,5	–	–
	HOR V/2	52	–	6/11,5	2/3,8	44/84,5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HOR V/3	188	–	5/2,7	7/3,7	170/90,1	–	–	3/1,6	–	–	–	–	3/1,6	–	–
	HOR V/4	124	3/2,4	7/5,7	7/5,7	102/82,6	–	–	1/0,8	–	–	–	–	2/1,6	1/0,8	–
	HOR V/5	71	–	1/1,4	7/9,9	16/22,6	8/11,3	3/4,2	14/19,7	1/1,4	19/26,8	–	–	1/1,4	–	1/1,4
	HOR V/6	140	–	4/2,8	–	44/31,2	28/19,9	14/9,9	20/14,2	1/0,7	28/19,9	–	–	–	–	1/0,7
	HOR V/7	302	2/0,7	1/0,3	8/2,6	101/33,3	60/19,8	39/12,9	30/9,9	6/2	45/14,9	1/0,3	–	5/1,7	1/0,3	3/1
	HOR V/8	344	1/0,3	2/0,6	8/2,3	223/64,7	26/7,5	22/6,4	34/9,9	–	23/6,7	–	1/0,3	3/0,9	1/0,3	–
SVI	HOR VI/1	13	–	1/7,7	1/7,7	11/84,6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	HOR VI/2	25	–	–	6/24	19/76	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Tabulka rozboru technologického provedení již pracuje s mnohem větším počtem zlomků, a tudíž nám podává o něco objektivnější pohled na vývoj keramiky v jednotlivých sondách. V sondě I je nejstarší raně středověký horizont I/2 zastoupen jedním zlomkem, který již byl analyzován samostatně.¹²⁴ Na Pražském hradě je ojedinělý především technologickým provedením. Má vyšší obsah jemnější slídnatého ostřiva a ostrohranných křemíků, povrch je jemně krupičkový, přičemž se uplatňuje opticky hlavně slída. Výpal je charakterizován jako kvalitní, okraj je obtáčen a tělo nádoby směrem dolů je formováno v ruce a dotáčeno. Také výzdoba má značně archaický ráz. Jak uvádí J. Frolík a I. Boháčová, jako nejbližší analogie se jeví některé zlomky keramiky z klčovského hradiště, a to z jeho mladší fáze. Absolutně by pak zlomek mohl náležet do starší části 9. století.¹²⁵ V horizontu I/3 převažují ještě nejstarší keramické skupiny (hradištní 1 a jemný materiál), ale vyskytuje se zde již i jeden zlomek

¹²³ Procentuelní výpočty byly zaokrouhleny na jedno desetinné místo, díky čemuž je možná drobná odchylka od 100%.

¹²⁴ BOHÁČOVÁ, Ivana – FROLÍK, Jan. Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu.

Archeologické rozhledy 53, Praha 1991, s. 562-576.

¹²⁵ Tamtéž, s. 573.

kalichovité technologie. V rámci tohoto horizontu by se však mohlo jednat ještě o mladší intruzi, jelikož až následný horizont I/4 obsahuje keramiku kalichovité technologie v početně i váhově převažujícím množství. V dalších horizontech můžeme sledovat postupné vyznívání technologie hradištní 1, jemné a jemně kalichovité. Zároveň postupně nastupují keramické zlomky provedené technologií zduřelou, hradištní kalichovitou, hradištní 2 a 13. OST, přičemž převažující jsou technologie označované jako zduřelá a hradištní 2. Dále jsou zastoupeny téměř neměně i zlomky kalichovité technologie. Zajímavostí je výskyt keramiky s leštěným – „pravěkým povrchem“ v horizontu I/6 a I/7, řazené mezi atypické technologie.

V sondě III zachycuje tabulka technologického provedení ve všech zjištěných horizontech téměř neměnné zastoupení skupin kalichovité, zduřelé, hradištní kalichovité, hradištní 2 a 13. OST. Průběžně se zde v menším množství vyskytuje i keramika tuhová. V horizontu III/2 byl opět zachycen jeden zlomek ojedinělé keramiky s leštěným – „pravěkým povrchem“. Od horizontu III/2 se v sondě také začínají objevovat zlomky světlé, červeně malované keramiky a zlomky řazené do okruhu sekanka. Podobně jako v sondě I, i zde se ve velmi malém množství vyskytují zlomky tzv. technických misek.

V sondě IV jsou první tři horizonty zastoupeny zlomky technologie hradištní 1, jemné, jemně kalichovité a kalichovité technologie. Zlomek technologie keramiky se zduřelými okraji, vážící však pouze 1 gram, musíme posuzovat jako intruzi. Keramika kalichovité technologie pokračuje i v následných horizontech, přičemž se k ní ve velmi malé míře přidávají od horizontu IV/4 i technologie zduřelé a hradištní 2.

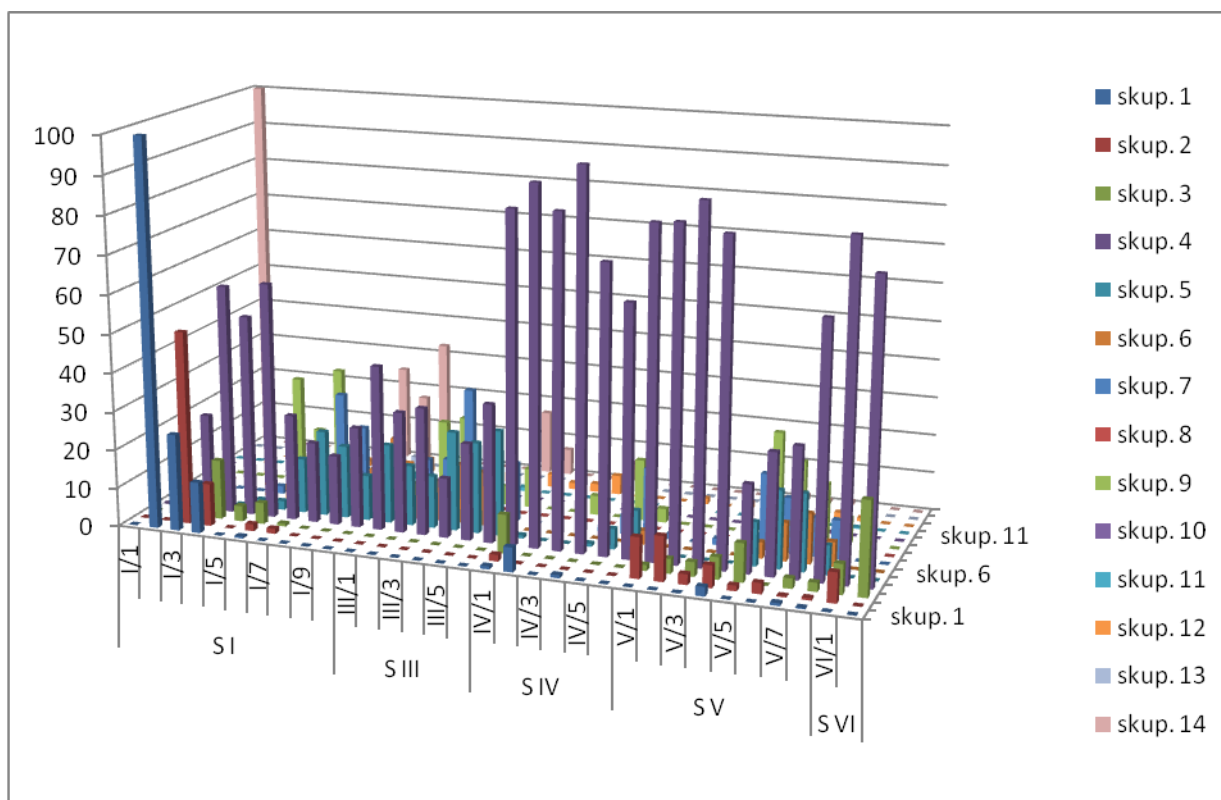
V sondě V bylo nalezeno nejvíce keramických zlomků, což může být dáno tím, že je plošně nejrozsáhlejší. První čtyři horizonty jsou zastoupeny z převážné většiny keramikou kalichovité technologie, kterou doprovází v malém množství i starší keramické skupiny a skupina hradištní 2. V horizontu V/5 – V/8 se pak vyskytují v téměř neměnném počtu zlomky technologie zduřelé, hradištní kalichovité, 13. OST a zlomky tzv. technických misek. Nadále pokračuje i keramika technologie kalichovité a hradištní 2. Starší keramické skupiny naopak od horizontu V/5 postupně mizí. I zde se objevuje výjimečná leštěná keramika s „pravěkým povrchem“, a to v horizontech 4, 7 a 8.

V sondě VI bylo získáno jen nepatrné množství zlomků jemně kalichovité a kalichovité technologie.

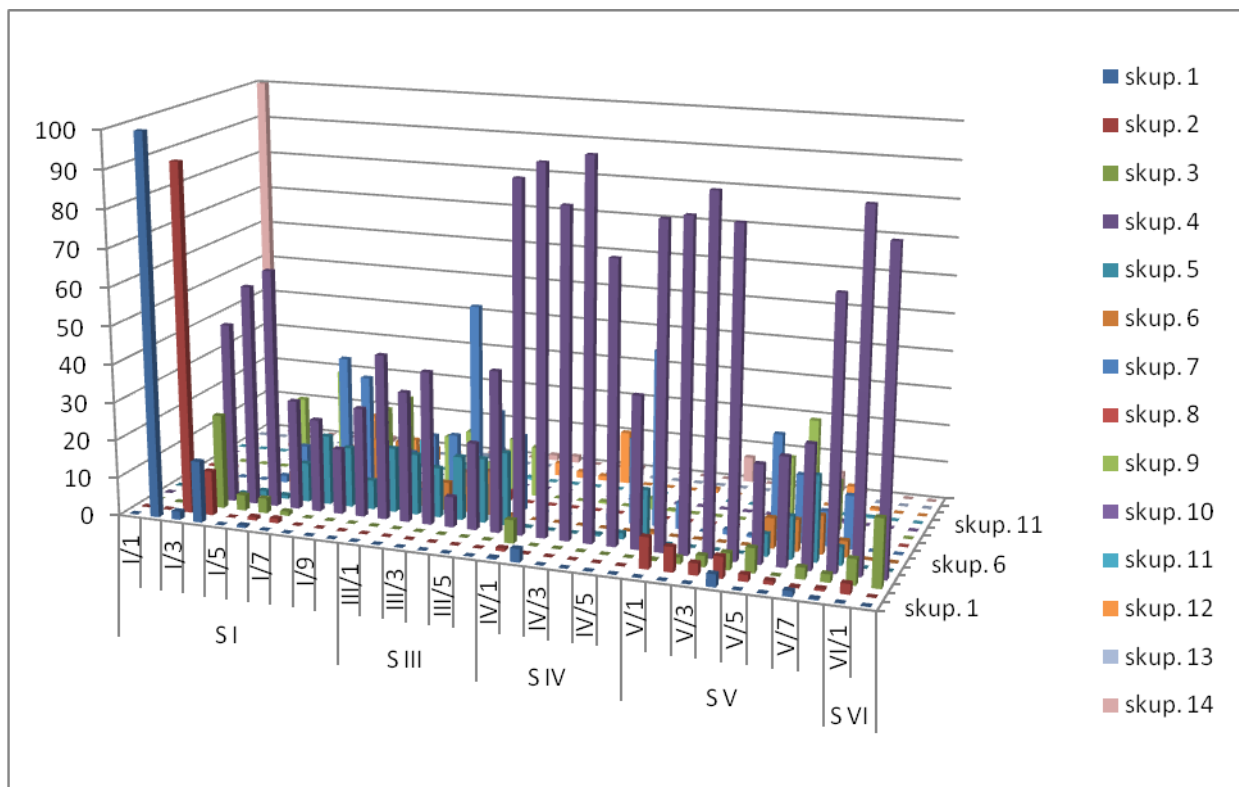
Obdobným způsobem byla zpracována tabulka pracující místo počtu zlomků s váhou zlomků. Na následujících grafech je možné srovnat percentuelní zastoupení zlomků podle počtu (graf 1) a podle váhy (graf 2) v horizontech jednotlivých sond.

Při srovnání obou grafů můžeme vidět jen nepatrné rozdíly. Většina z nich spočívá v o něco vyšším percentuelním zastoupení váhy zlomků u hlavních technologických skupin (kalichovitá, zduřelá, hradištní 2) oproti okrajovým skupinám, které jsou většinou zastoupeny pouze malými zlomky o váze jen několika málo gramů.

Graf 1: Severní výběžek, 1987. Percentuelní zastoupení počtu keramických zlomků podle technologického provedení: 1) hradištní 1, 2) jemný materiál, 3) jemný kalichovitý, 4) kalichovitý, 5) zduřelý, 6) hradištní kalichovitý, 7) hradištní 2, 8) technické misky, 9) 13. OST, 10) ČMD, 11) 13. S/T, 12) tuhový, 13) atypický, 14) ostatní.

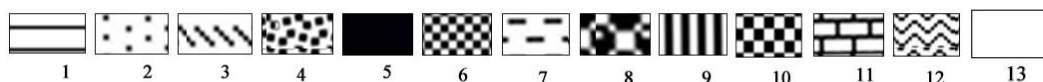

Graf 2: Severní výběžek, 1987. Percentuelní zastoupení váhy keramických zlomků podle technologického provedení: 1) hradištní 1, 2) jemný materiál, 3) jemný kalichovitý, 4) kalichovitý, 5) zduřelý, 6) hradištní kalichovitý, 7) hradištní 2, 8) technické misky, 9) 13. OST, 10) ČMD, 11) 13. S/T, 12) tuhový, 13) atypický, 14) ostatní.

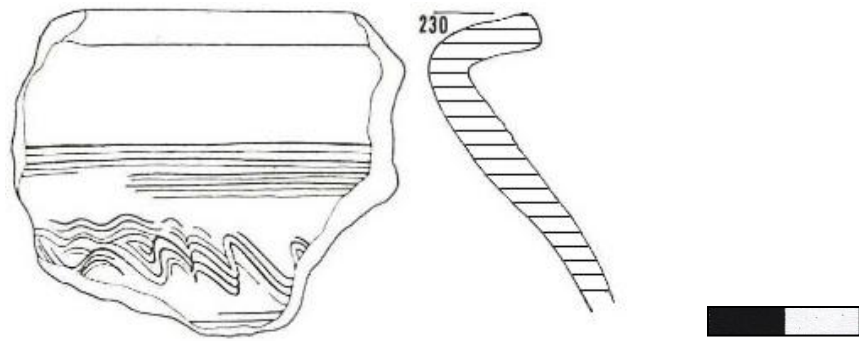

Detailní představu o složení souboru, jakož i o vztahu profilace okraje a použité technologie dávají připojené obrázky. Ty zároveň nabízejí i porovnání vztahu profilace x výzdoba, event. výzdoba x technologie. Speciální rozbor ale v tomto případě nebyl prováděn, jelikož zastoupení celých výzdobných motivů je minimální a zkušenost se zpracováním jiných souborů ukazuje, že použití pouhých jednotlivých motivů je zavádějící.

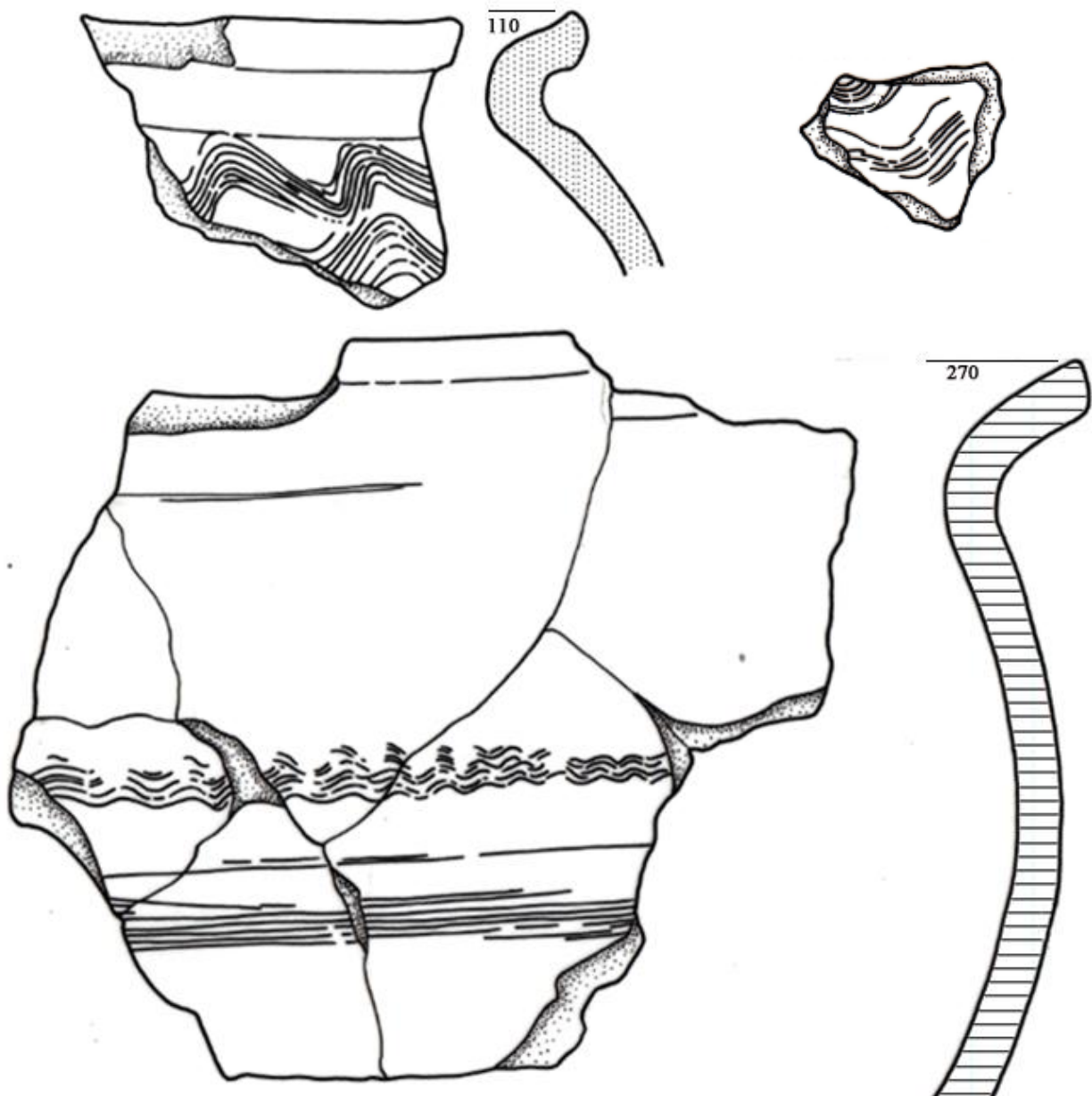
Obr. 1 – 40: Severní výběžek, 1987. Keramika v sondách I, III, IV, V a VI rozčleněna do jednotlivých horizontů. Vysvětlivky ke šrafování jednotlivých zlomků, udávající přiřazení k technologické skupině: 1) hradištní 1, 2) jemný materiál, 3) jemný kalichovitý, 4) kalichovitý, 5) zduřelý, 6) hradištní kalichovitý, 7) hradištní 2, 8) technické misky, 9) 13. OST, 10) ČMD, 11) 13. S/T, 12) tuhový, 13) ostatní. Kreslili J. Frolík a V. Hurajčíková, digitalizace V. Hurajčíková.

HOR I/2

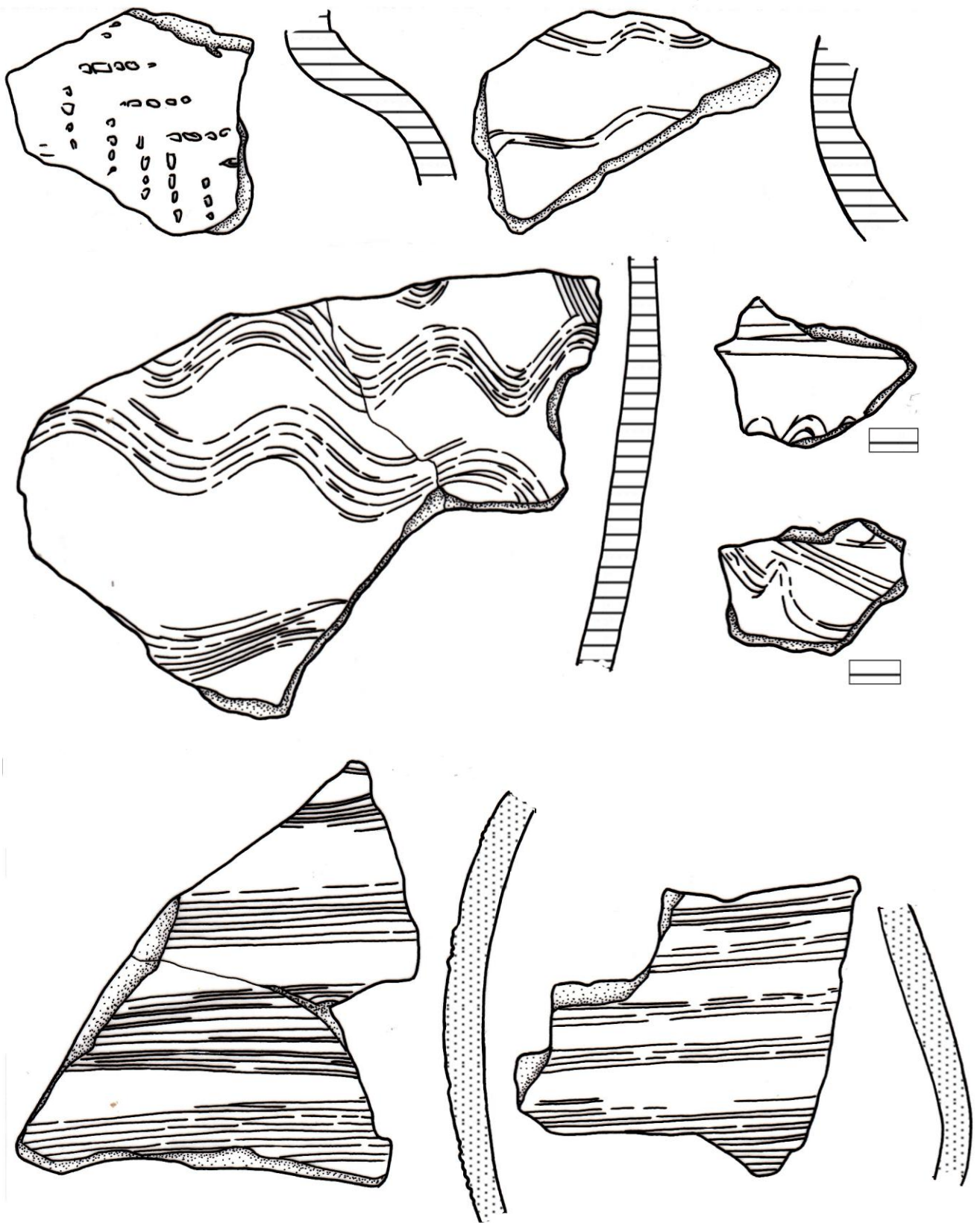

HOR I/3

Obr. 1: Sonda I, horizont I/2, I/3

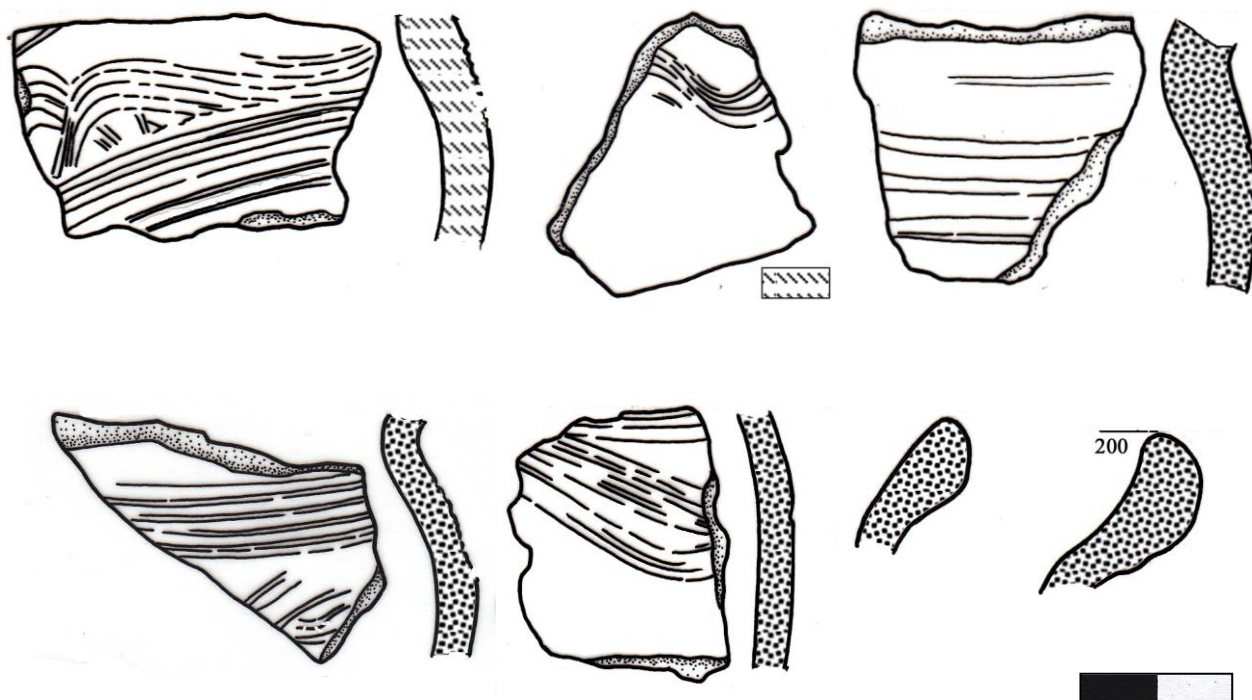
HOR I/4

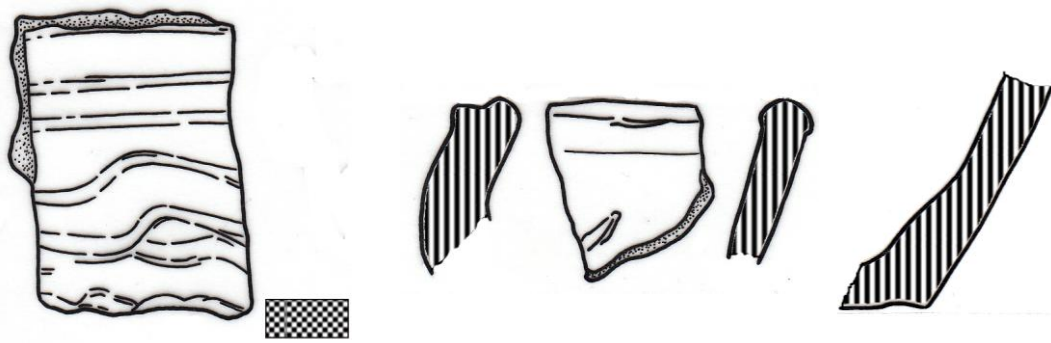
Obr. 2: Sonda I, horizont I/4

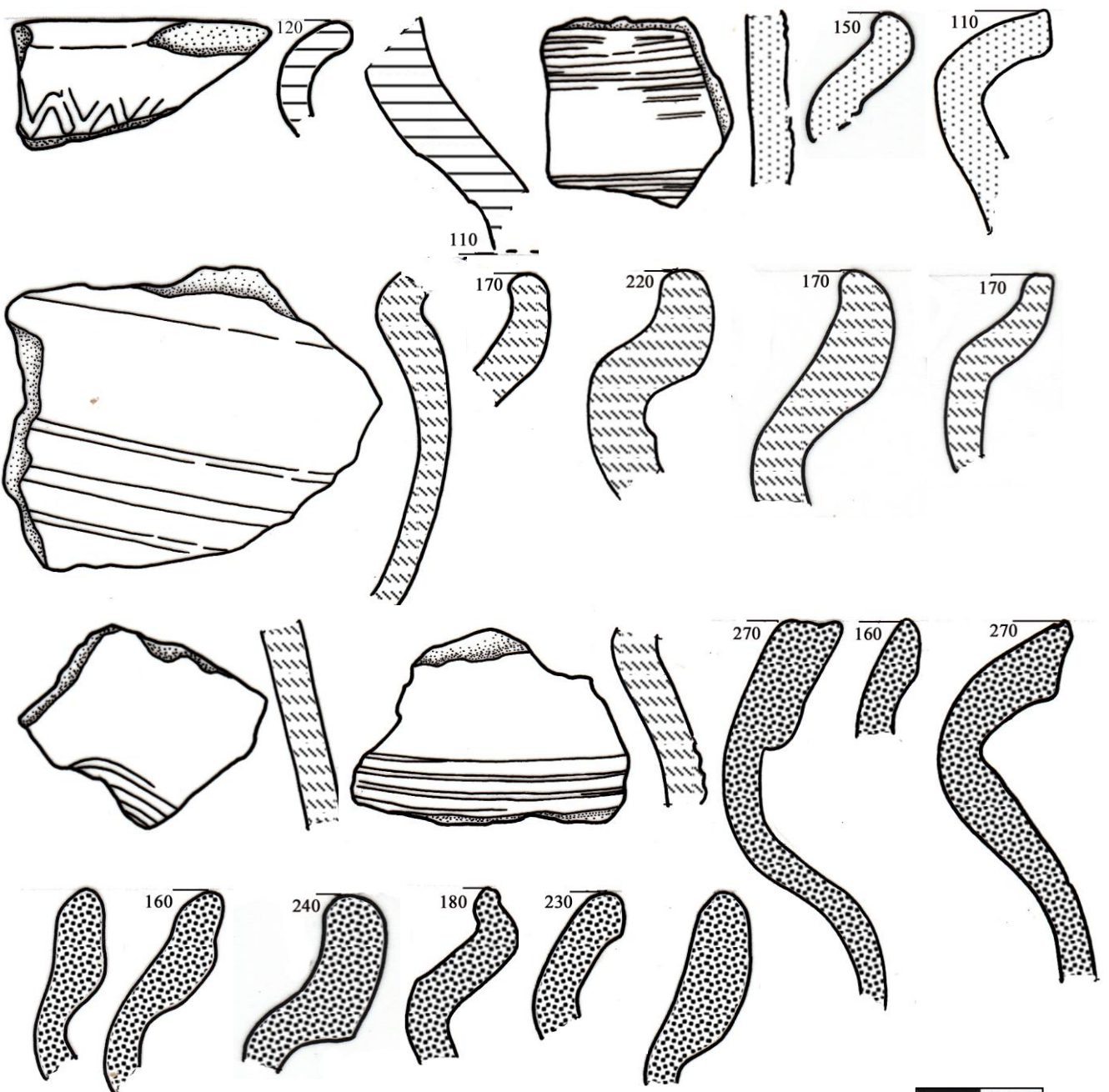
HOR I/5

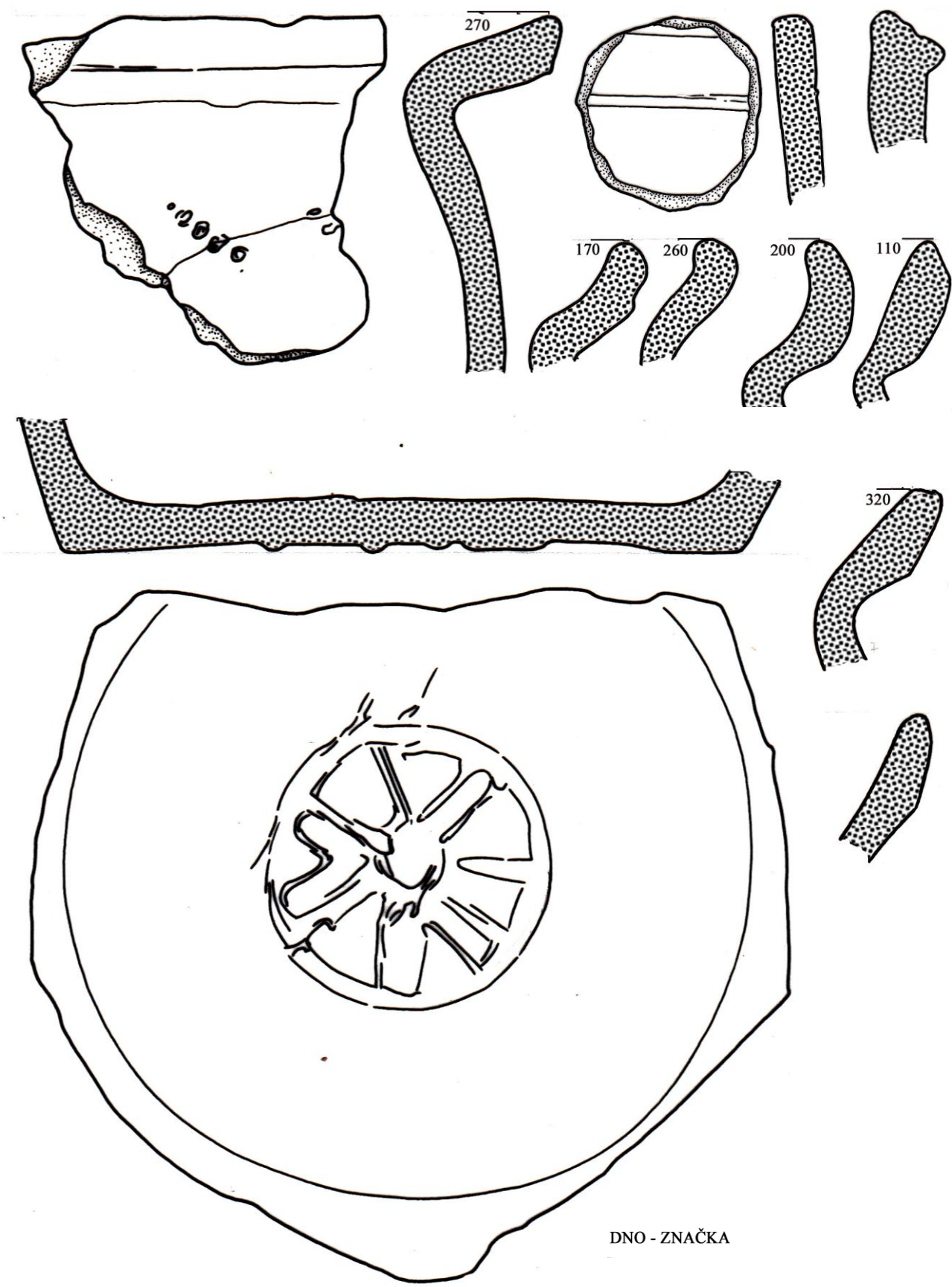
Obr. 3: Sonda I, horizont I/4, I/5

HOR I/6

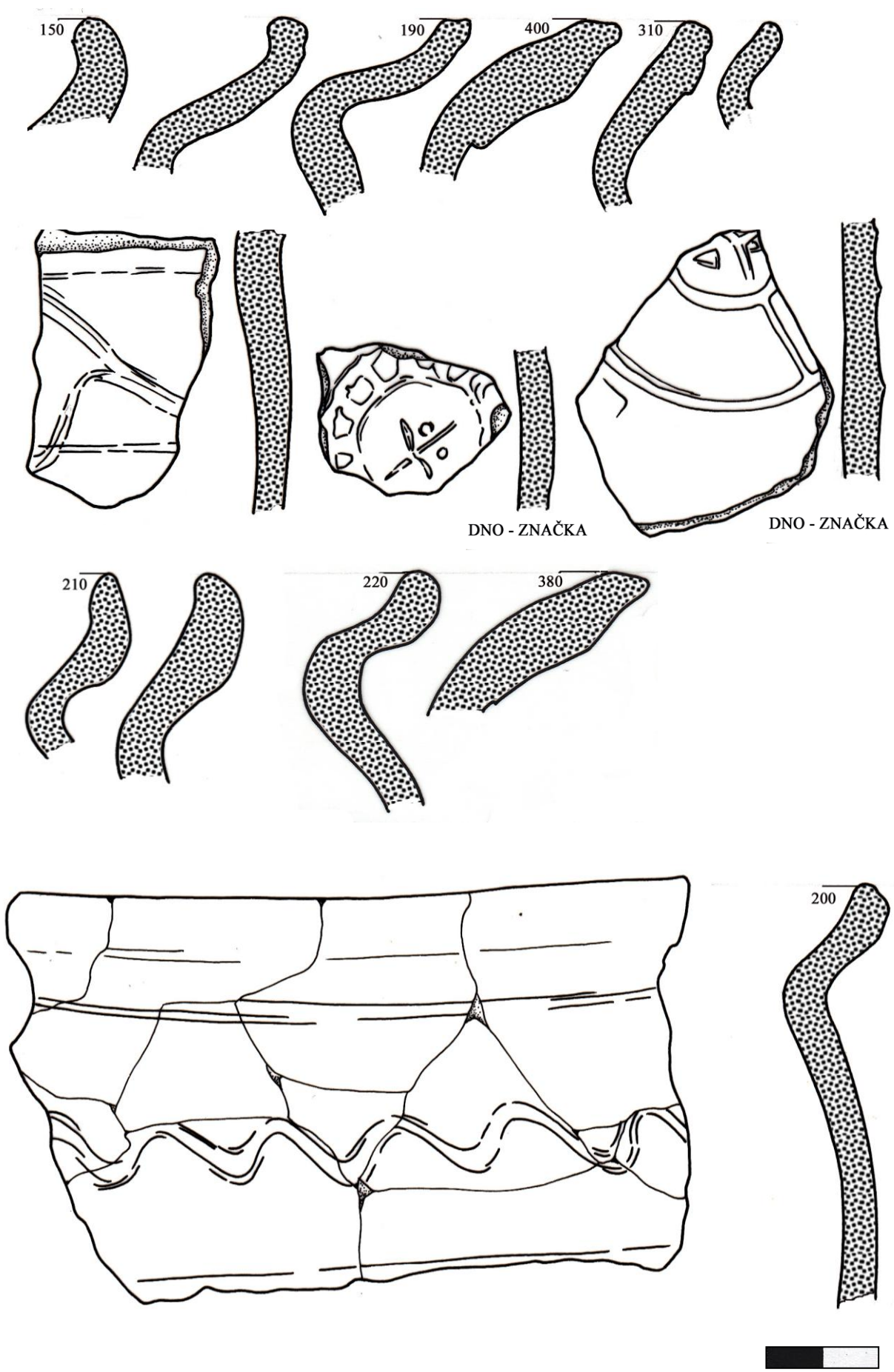
Obr. 4: Sonda I, horizont I/5, I/6

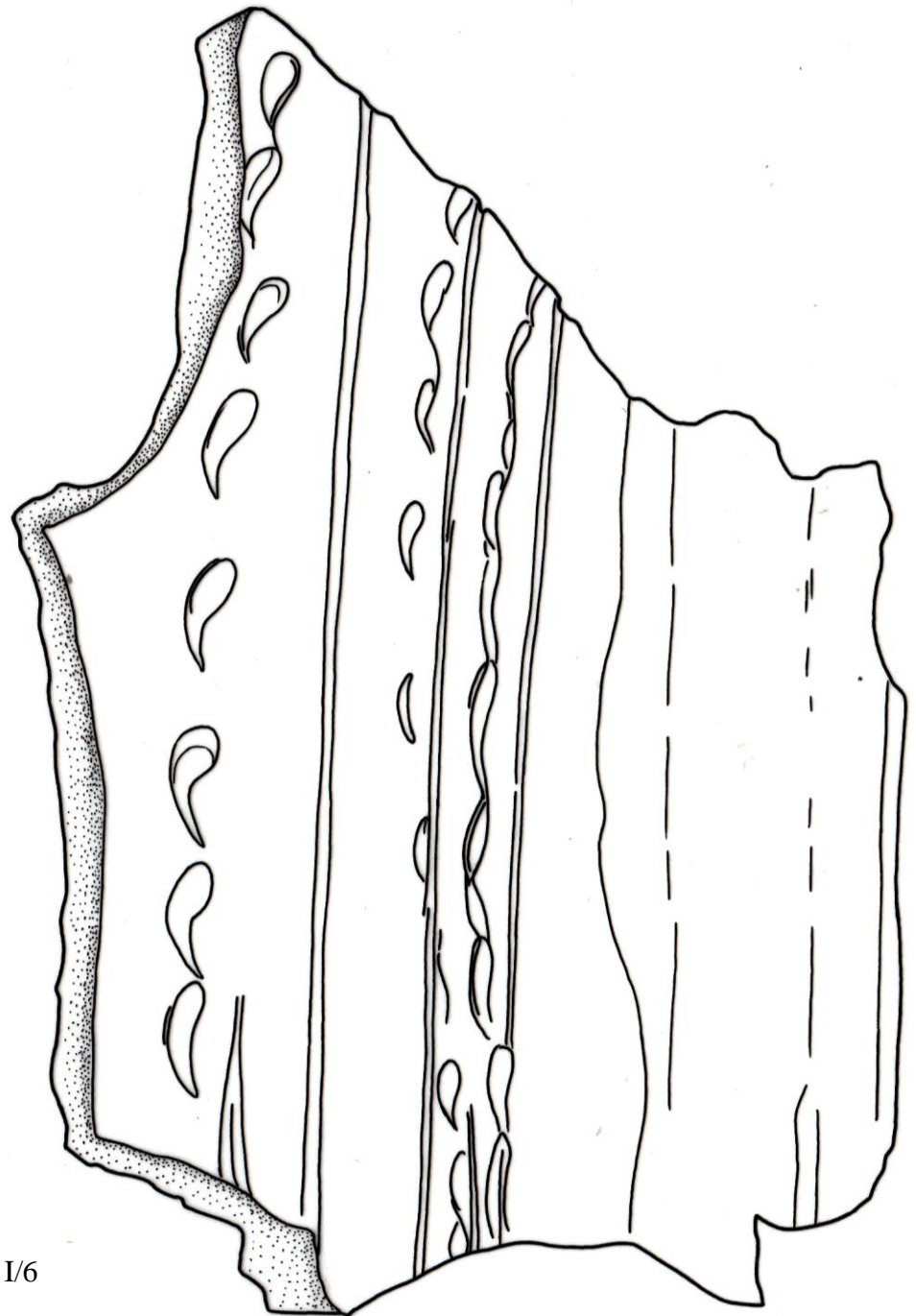
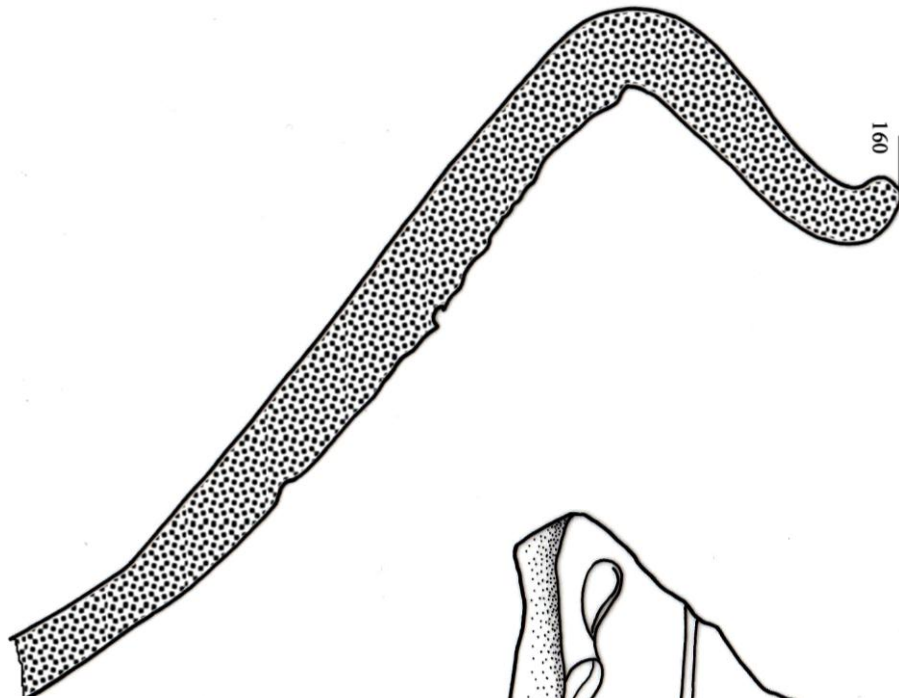
DNO - ZNAČKA

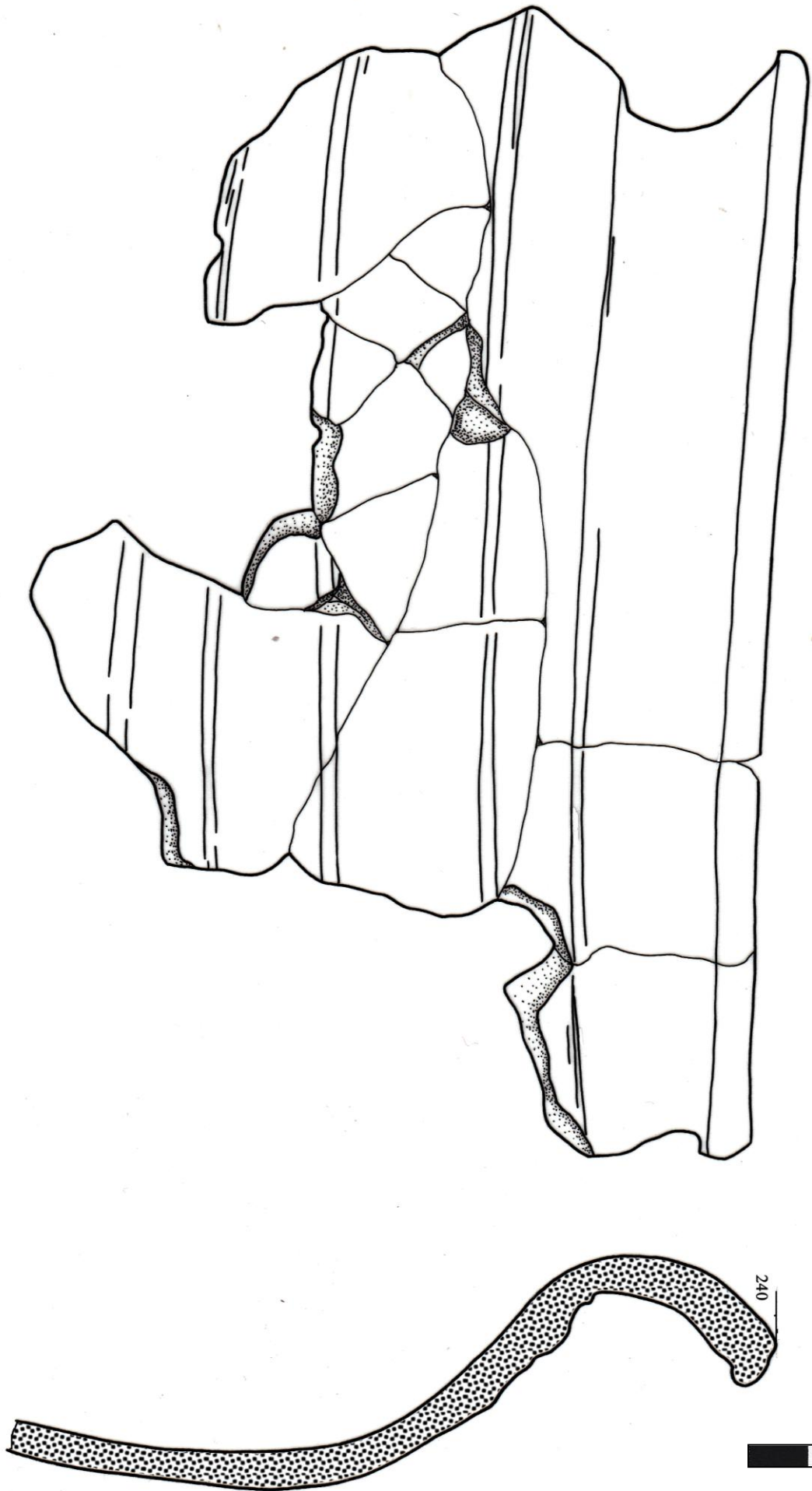
Obr. 5: Sonda I, horizont I/6

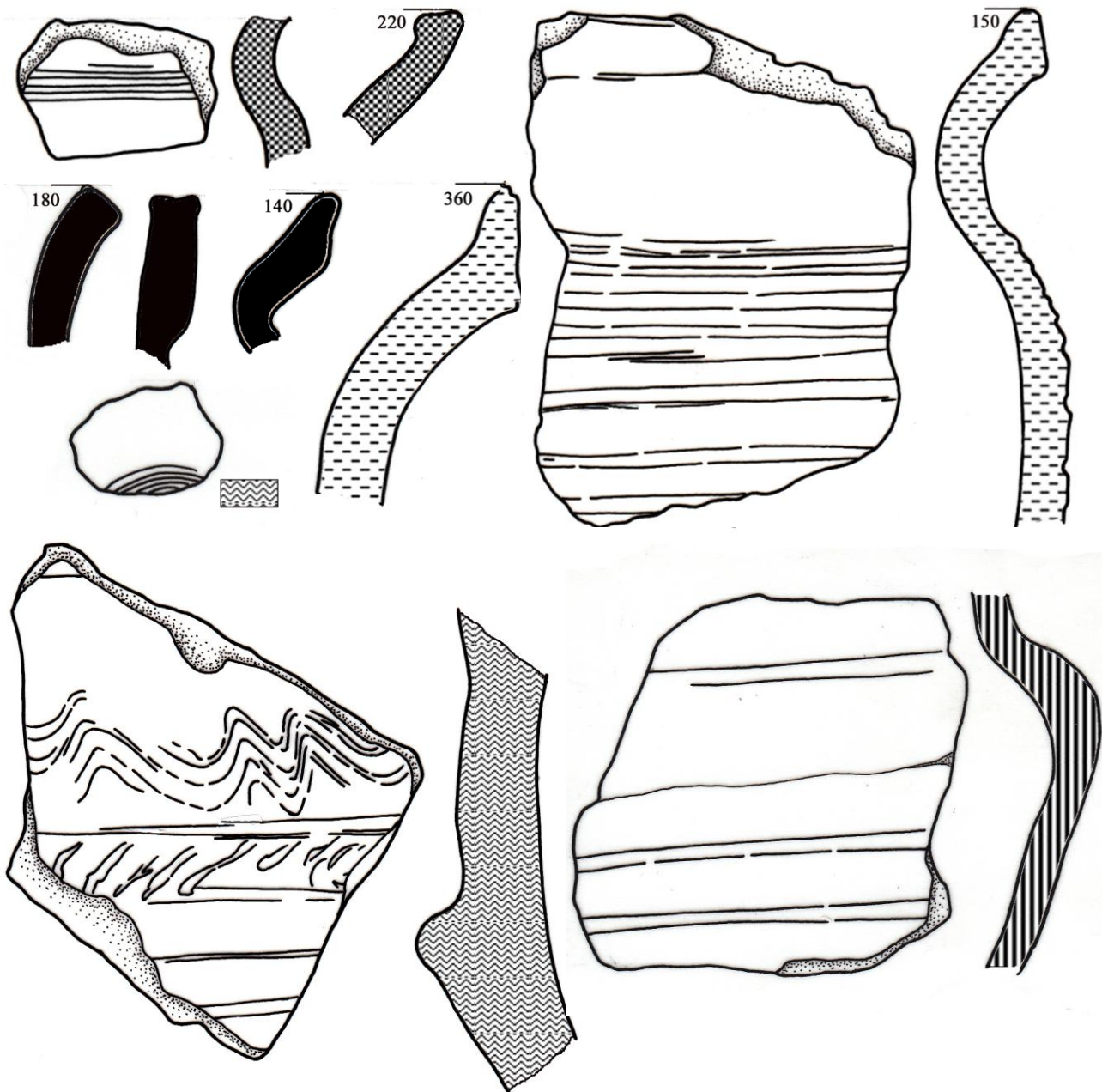
Obr. 6: Sonda I, horizont I/6

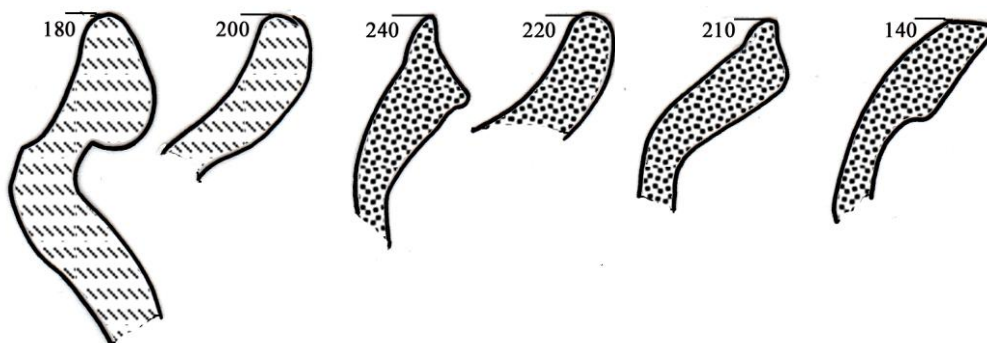
Obr. 7: Sonda I, horizont I/6

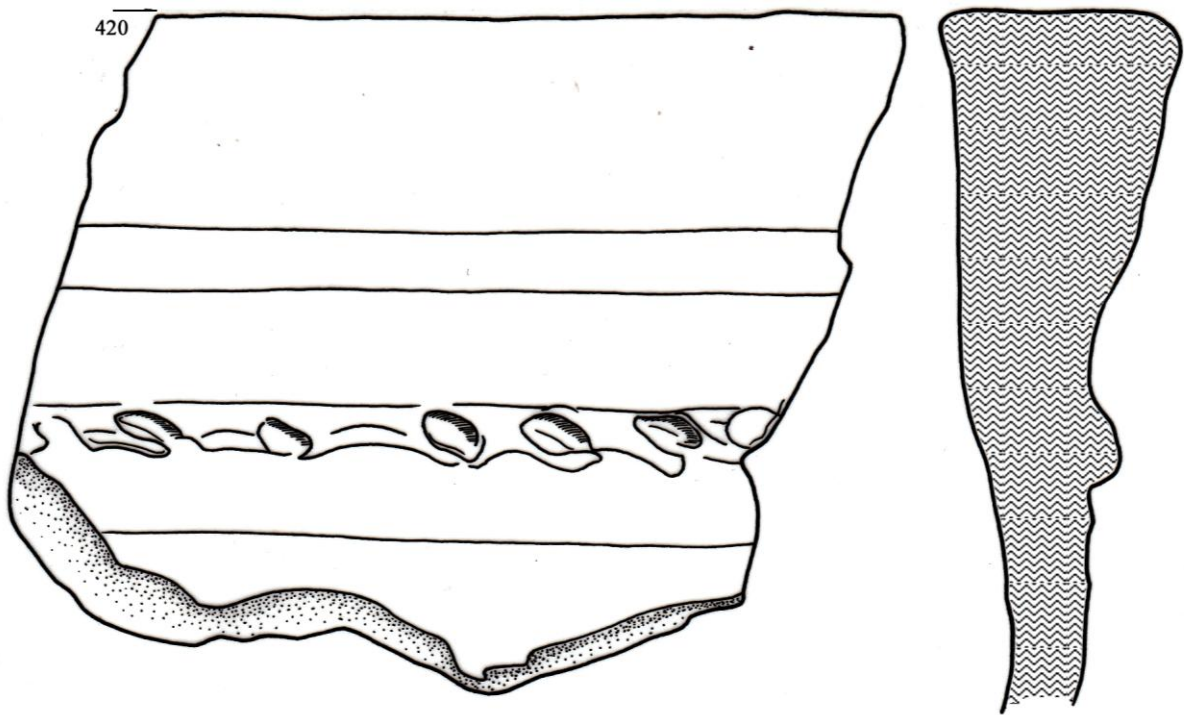
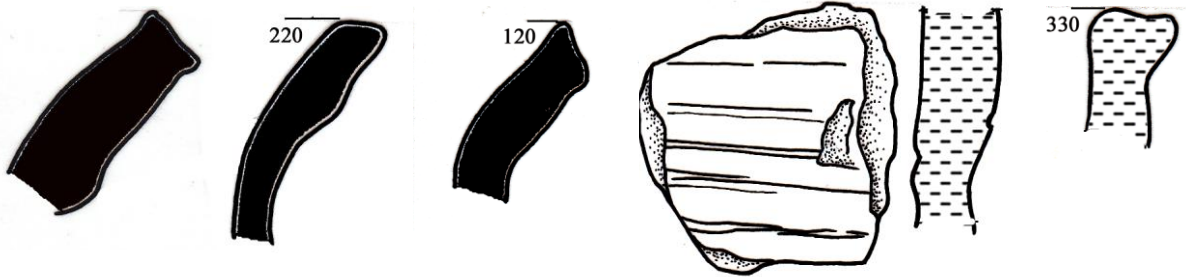
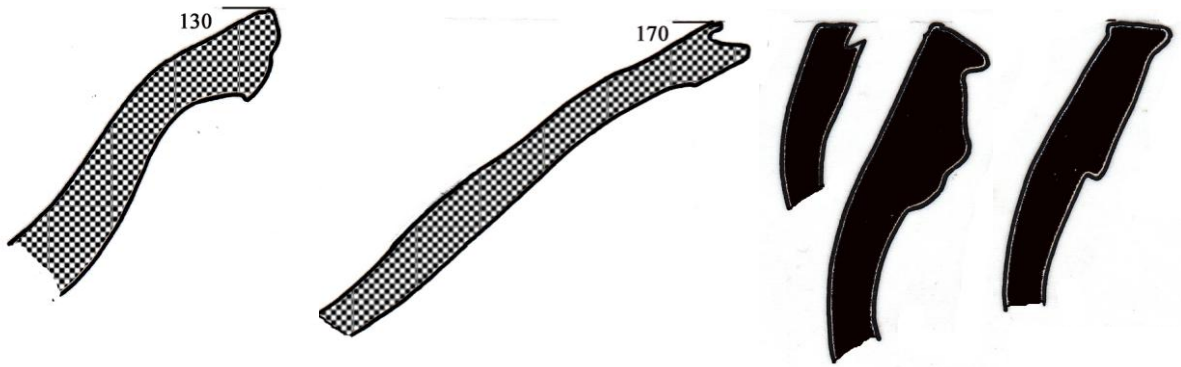
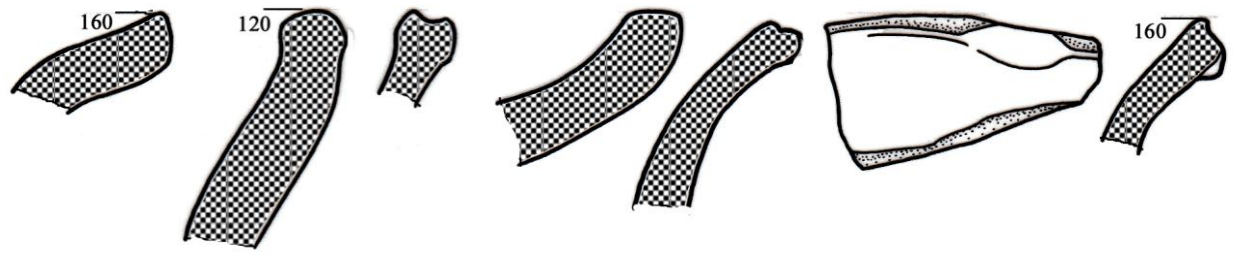
Obr. 8: Sonda I, horizont I/6

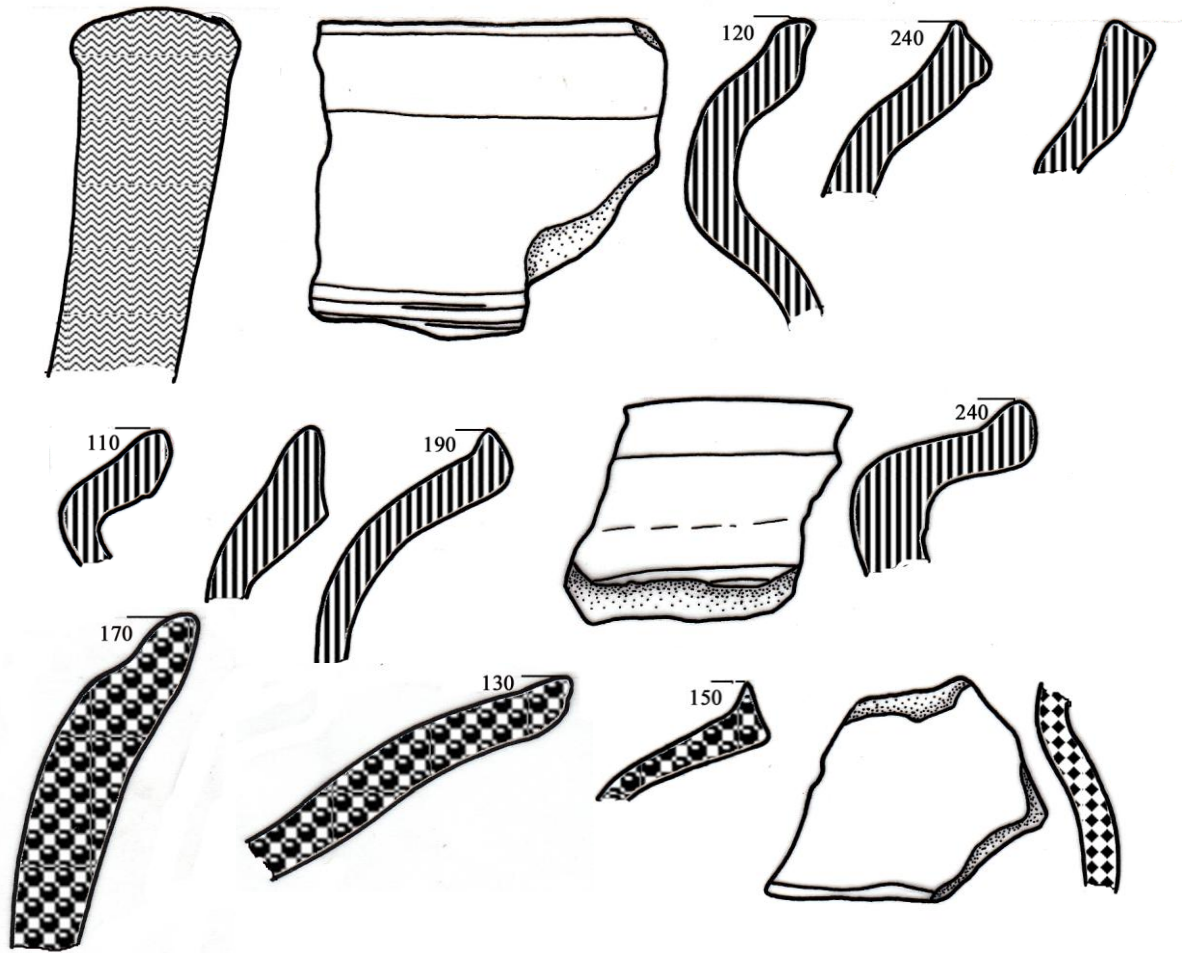
HOR I/7

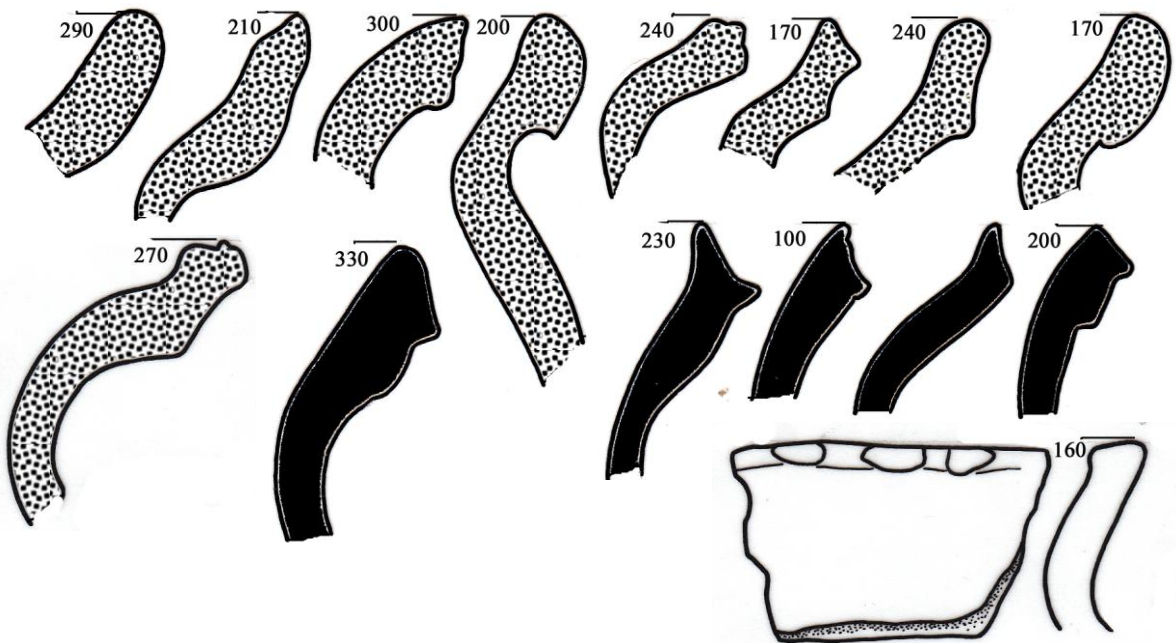
Obr. 9: Sonda I, horizont I/6, I/7

Obr. 10: Sonda I, horizont I/7

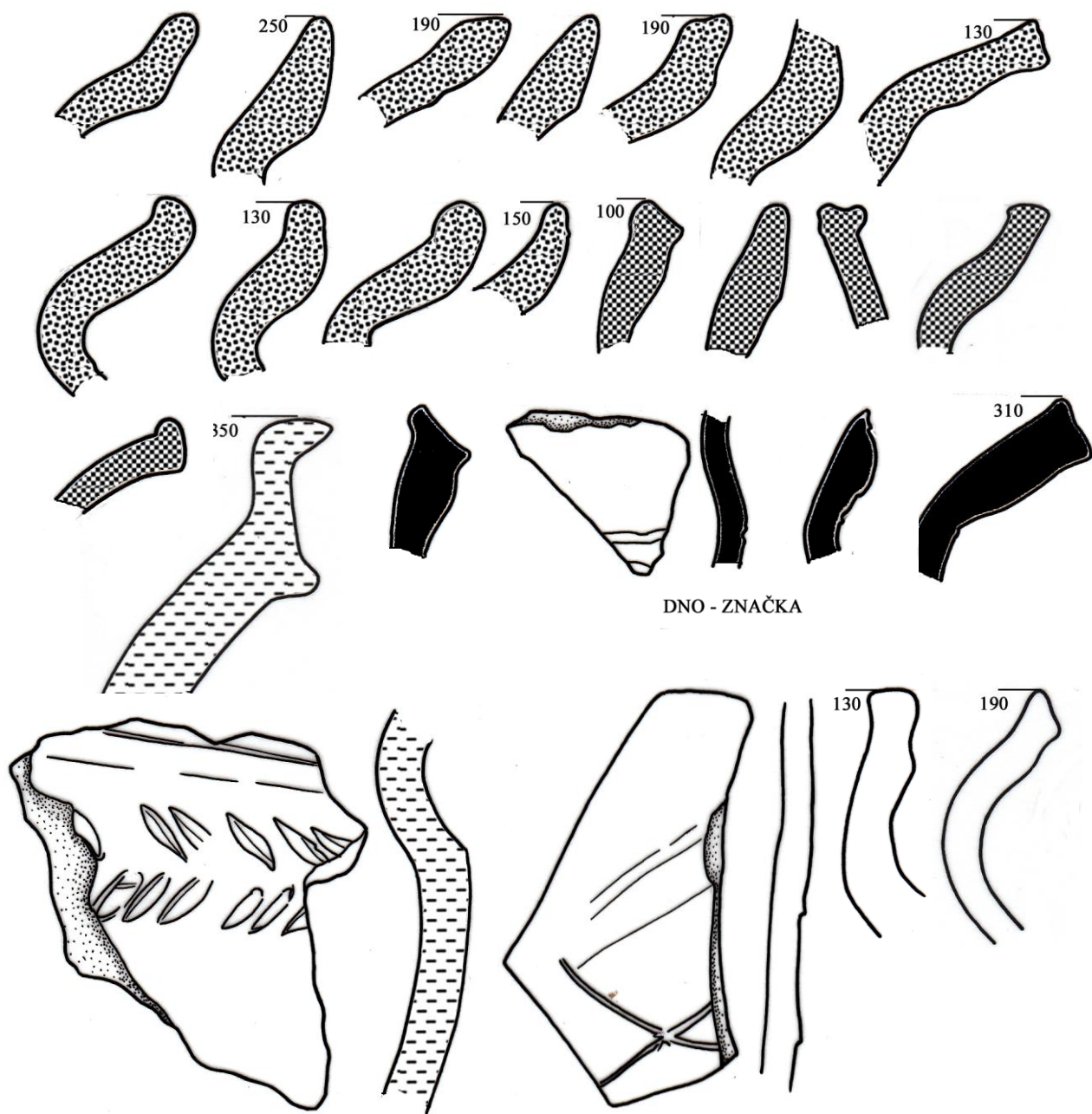

HOR I/8

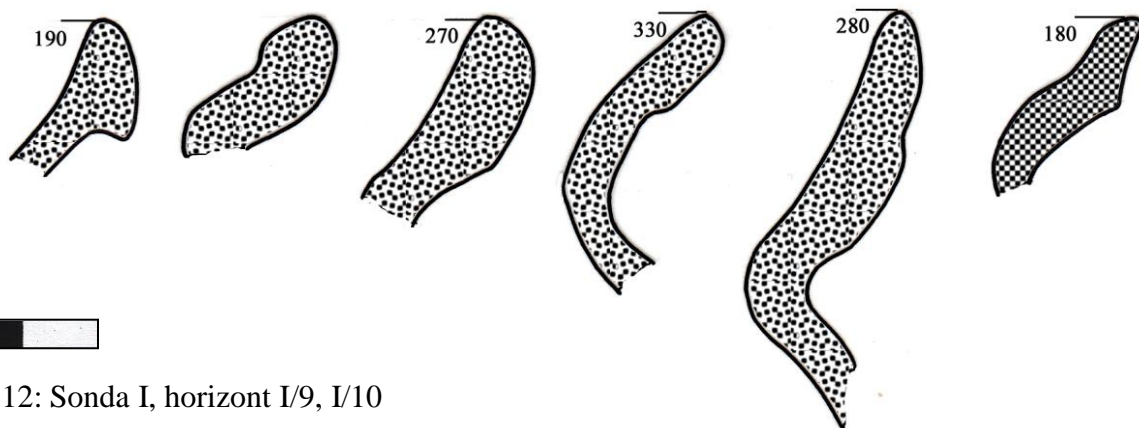

Obr. 11: Sonda I, horizont I/7, I/8

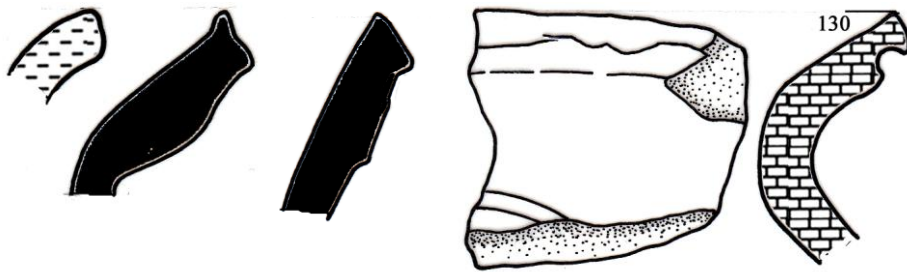
HOR I/9

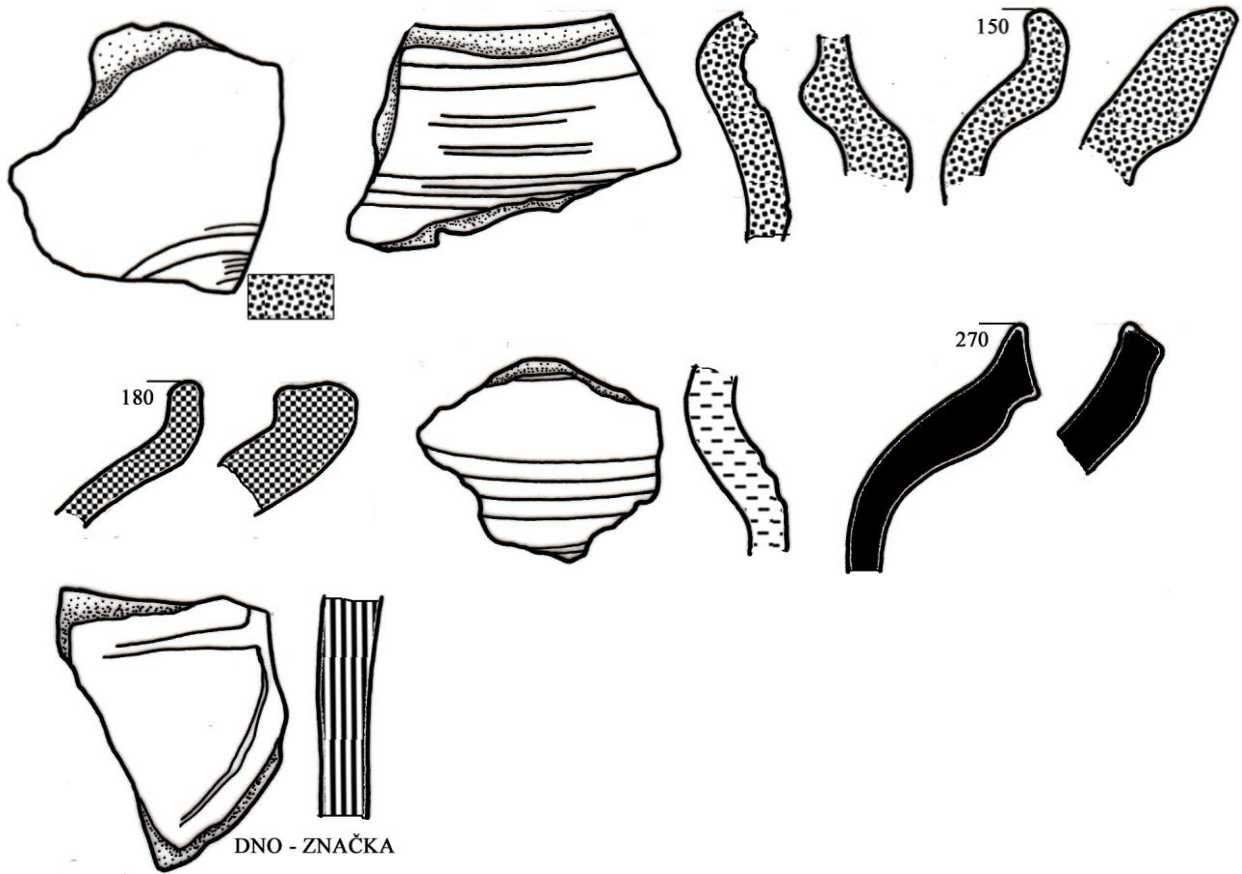
HOR I/10

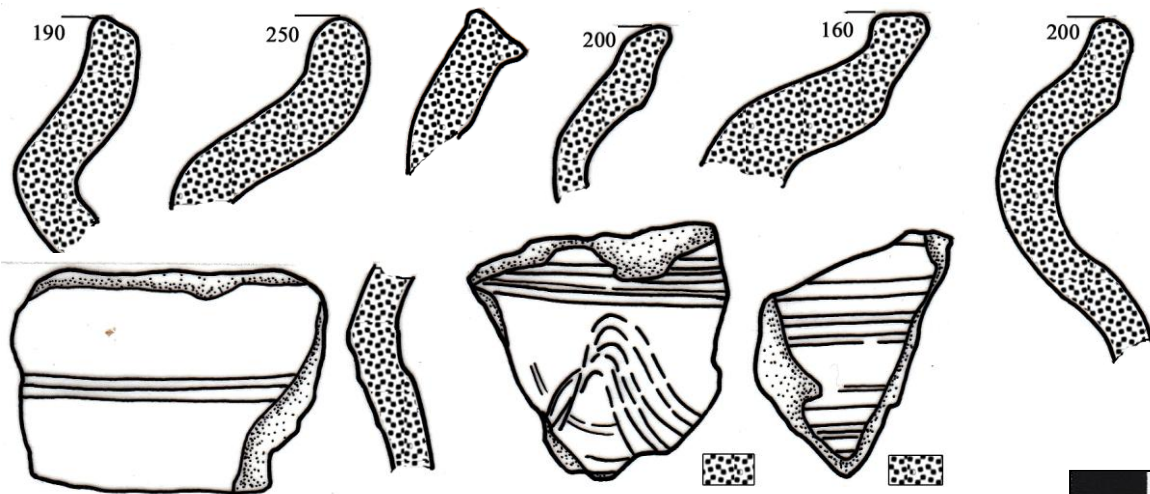
Obr. 12: Sonda I, horizont I/9, I/10

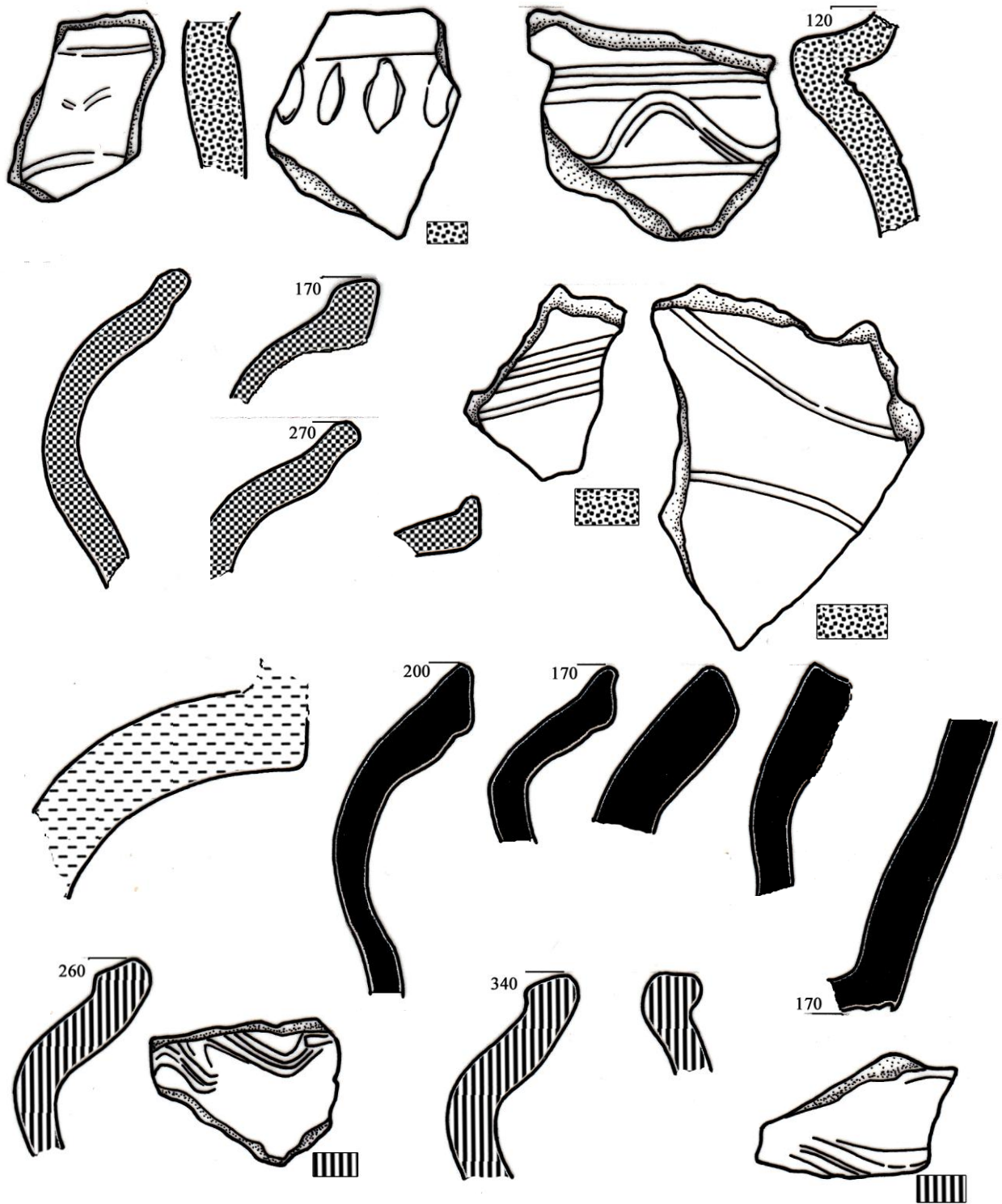
HOR III/1

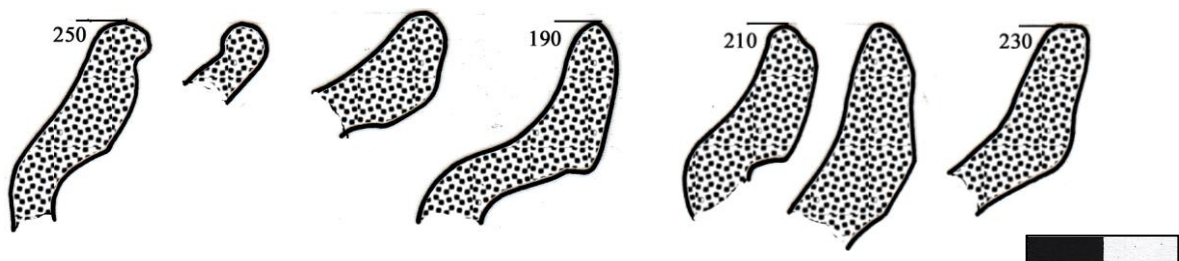
HOR III/2

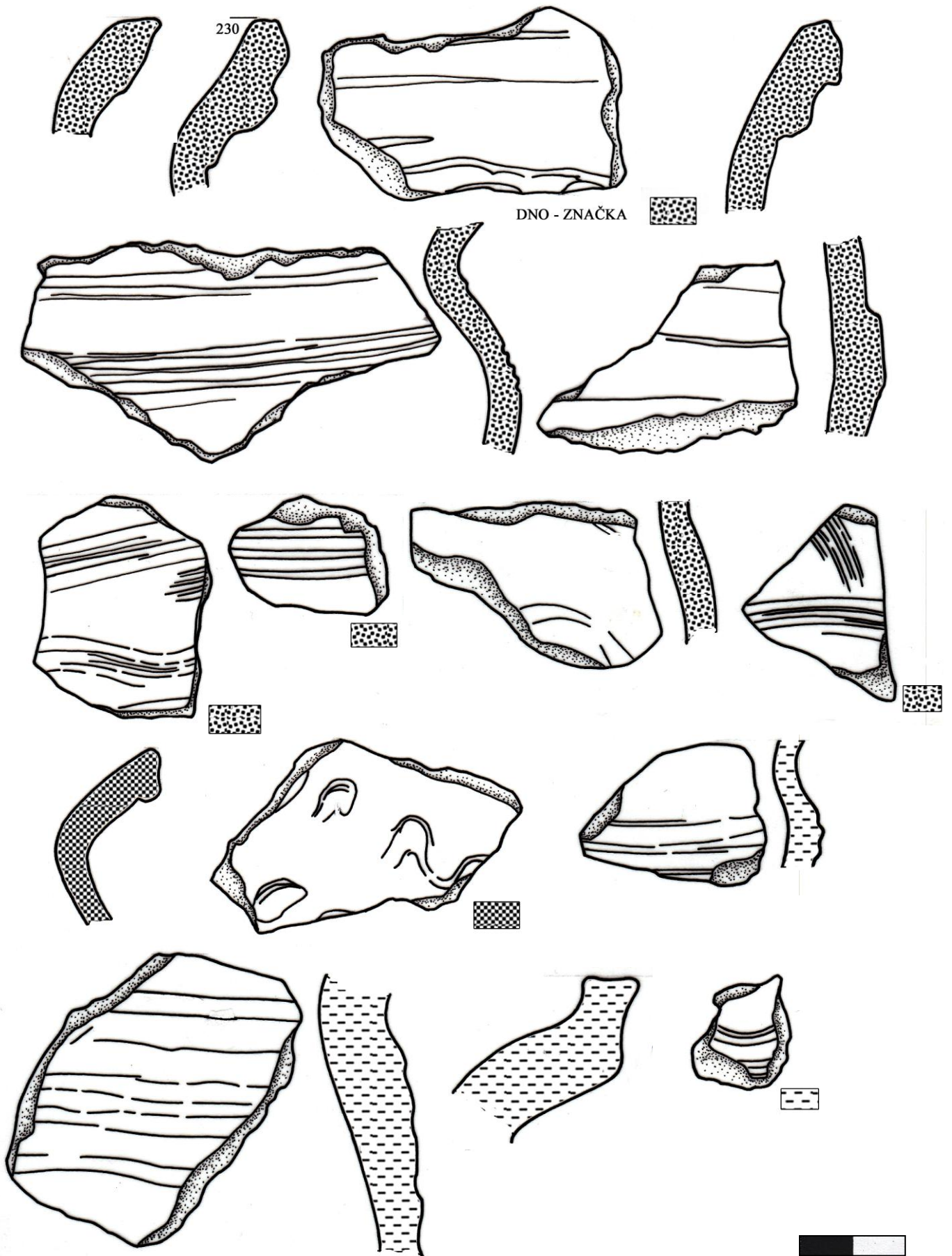

Obr. 13: Sonda I, horizont I/10 a Sonda III, horizont III/1

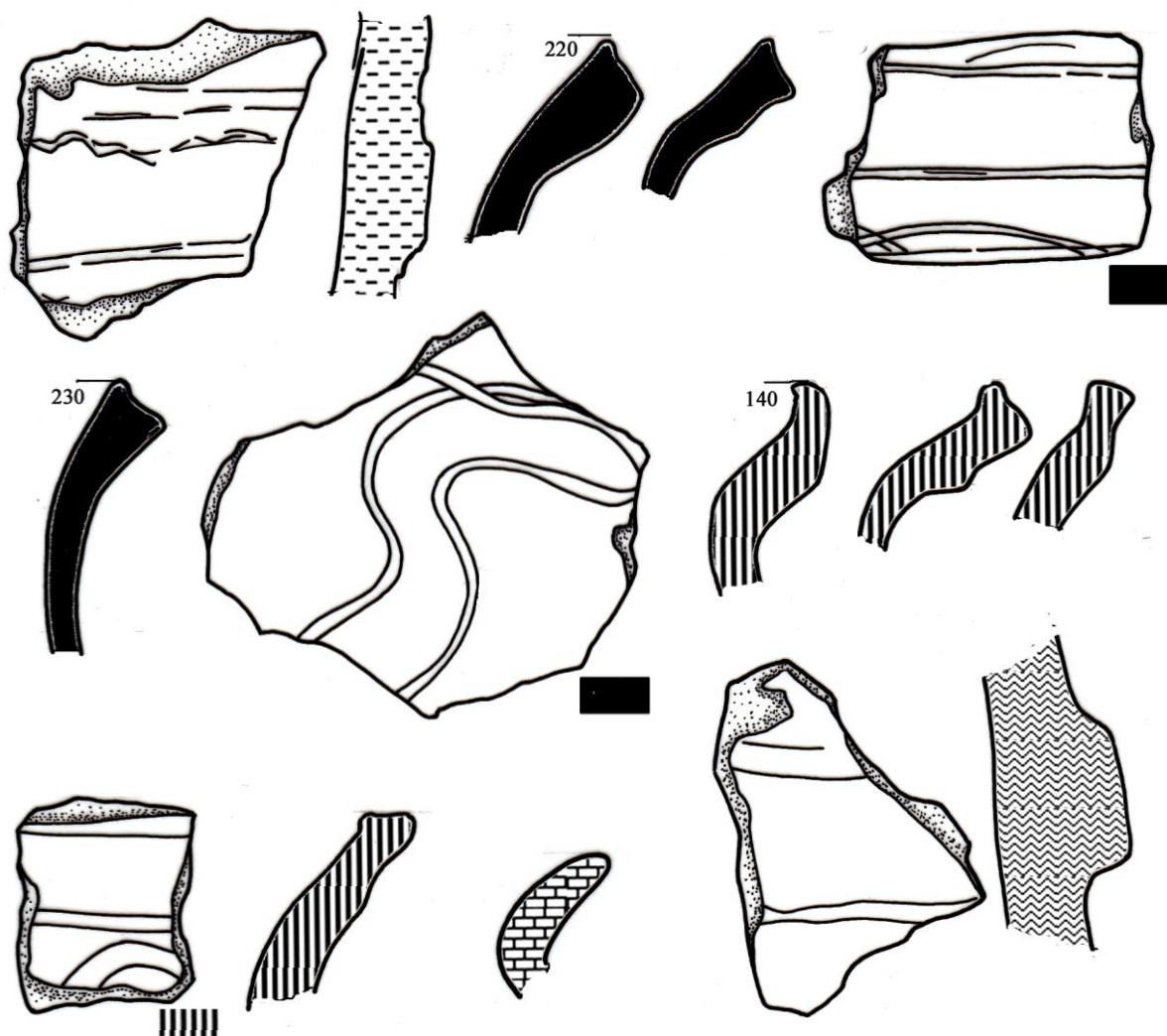

HOR III/3

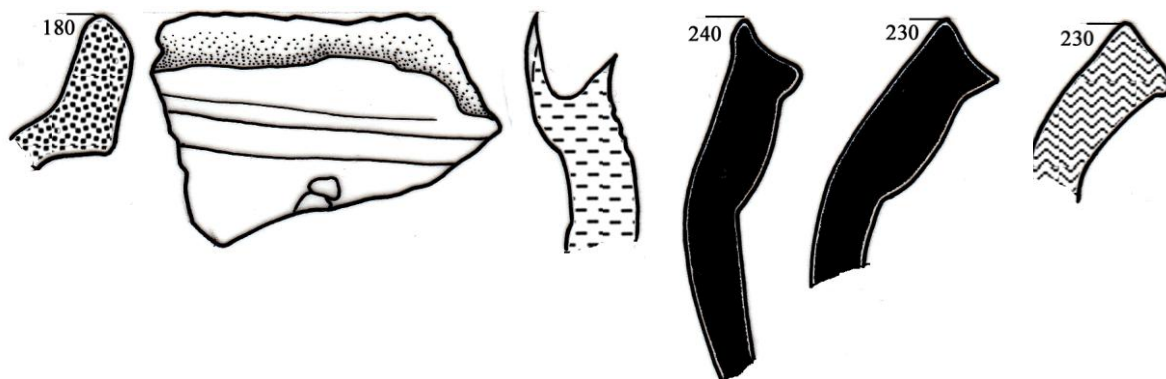

Obr. 15: Sonda III, horizont III/3

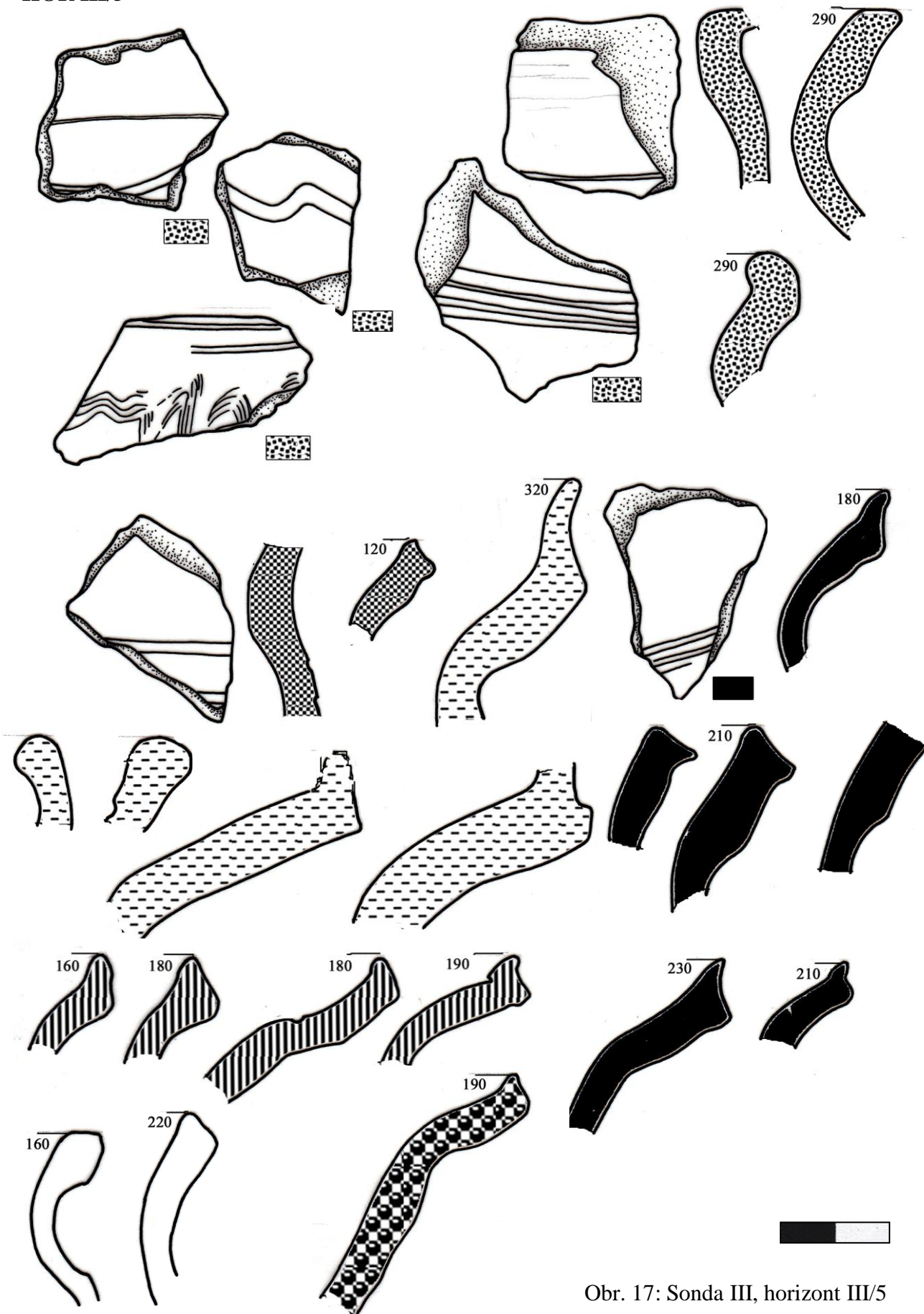

HOR III/4

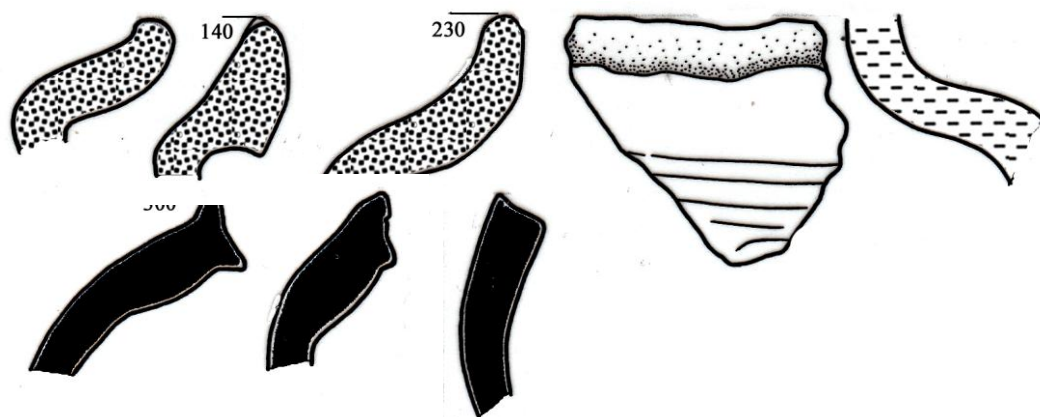
Obr. 16: Sonda III, horizont III/3, III/4

HOR III/5

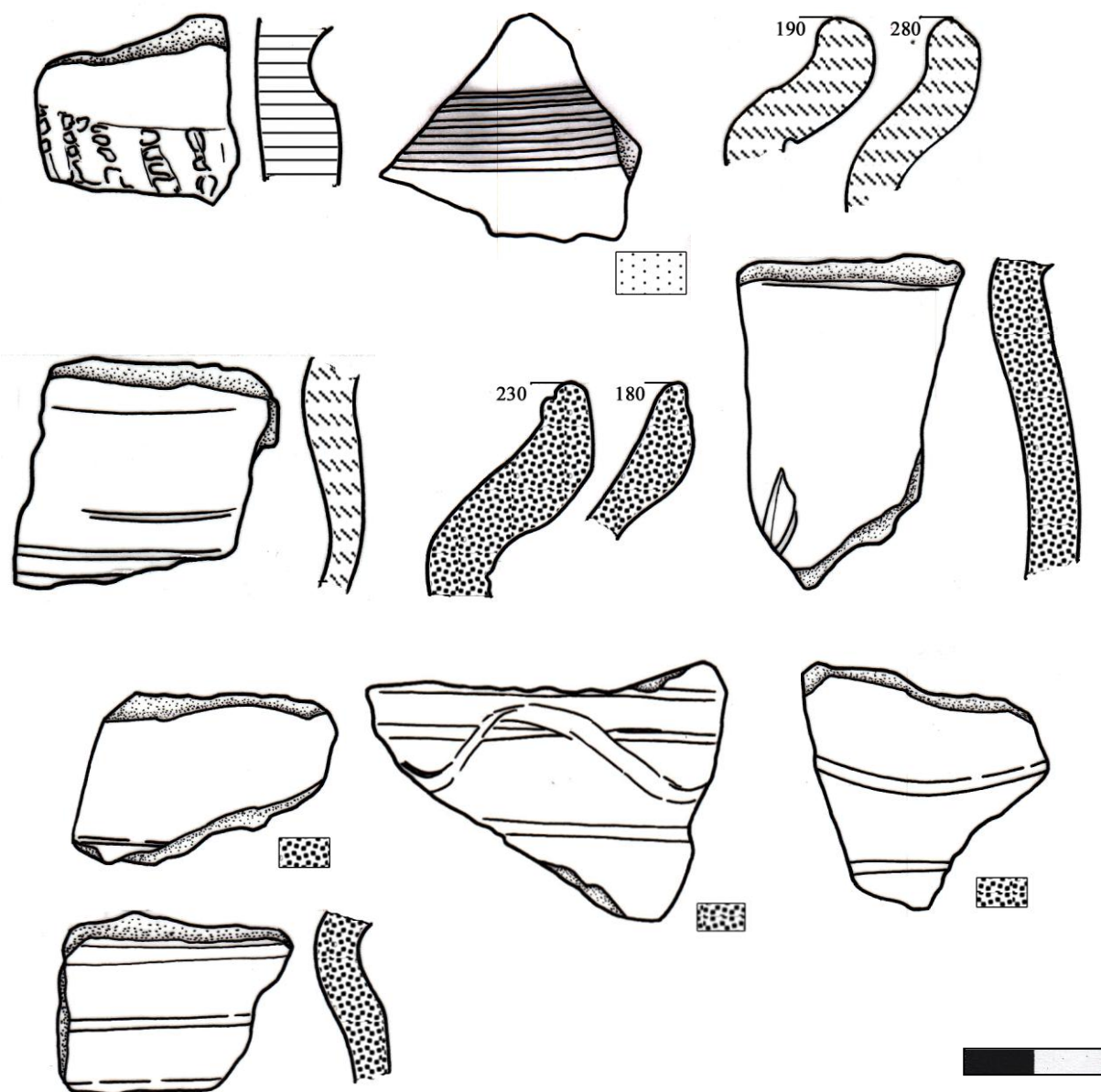

Obr. 17: Sonda III, horizont III/5

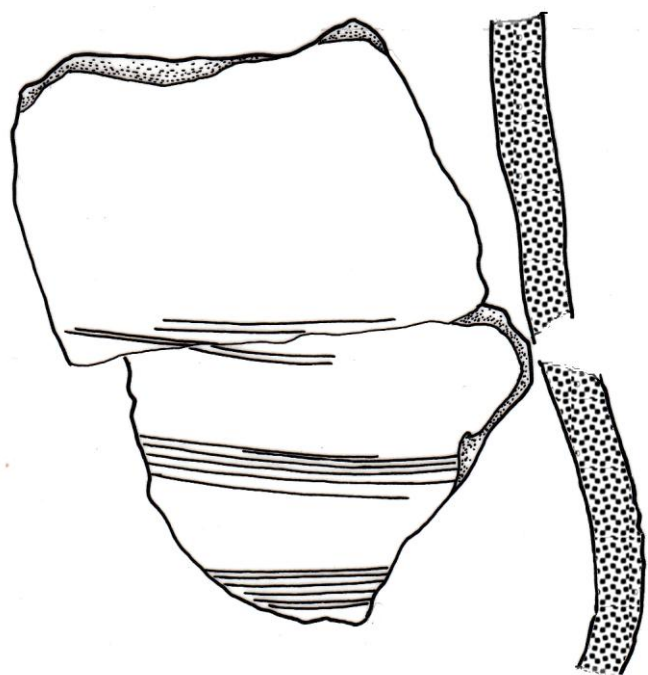
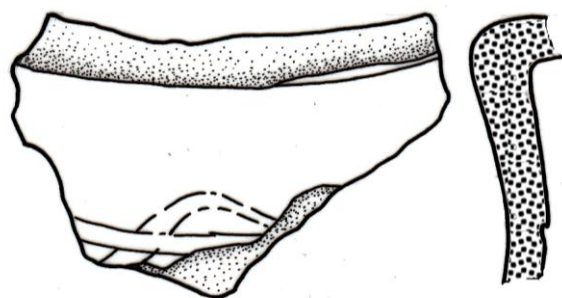
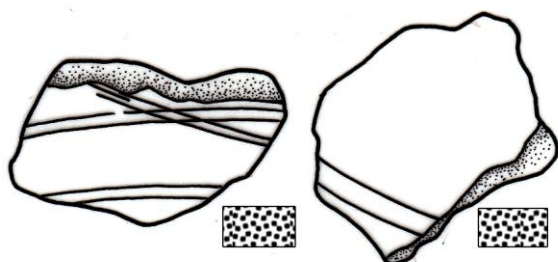
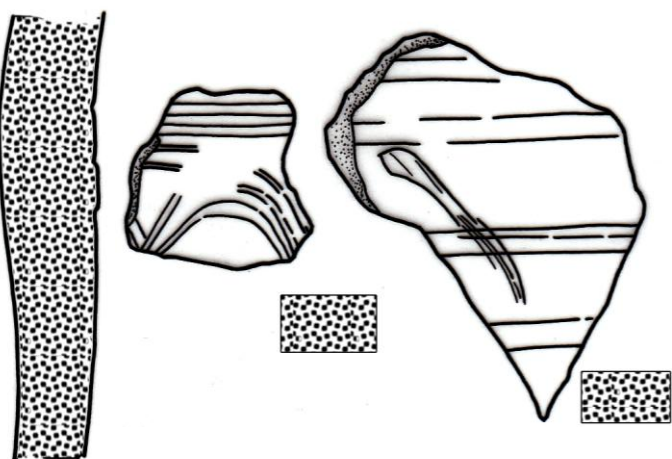
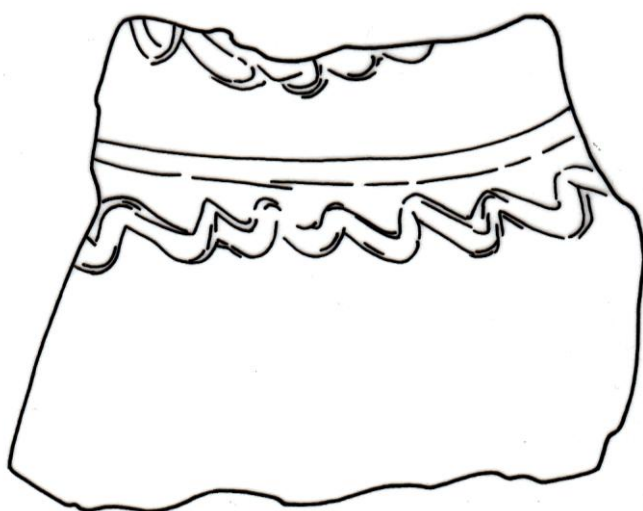
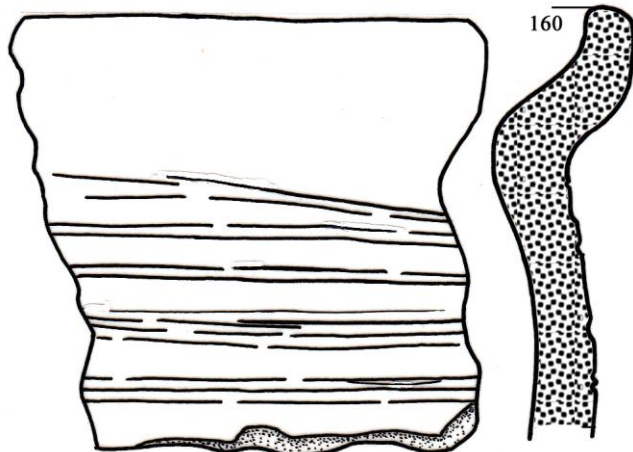
HOR III/6

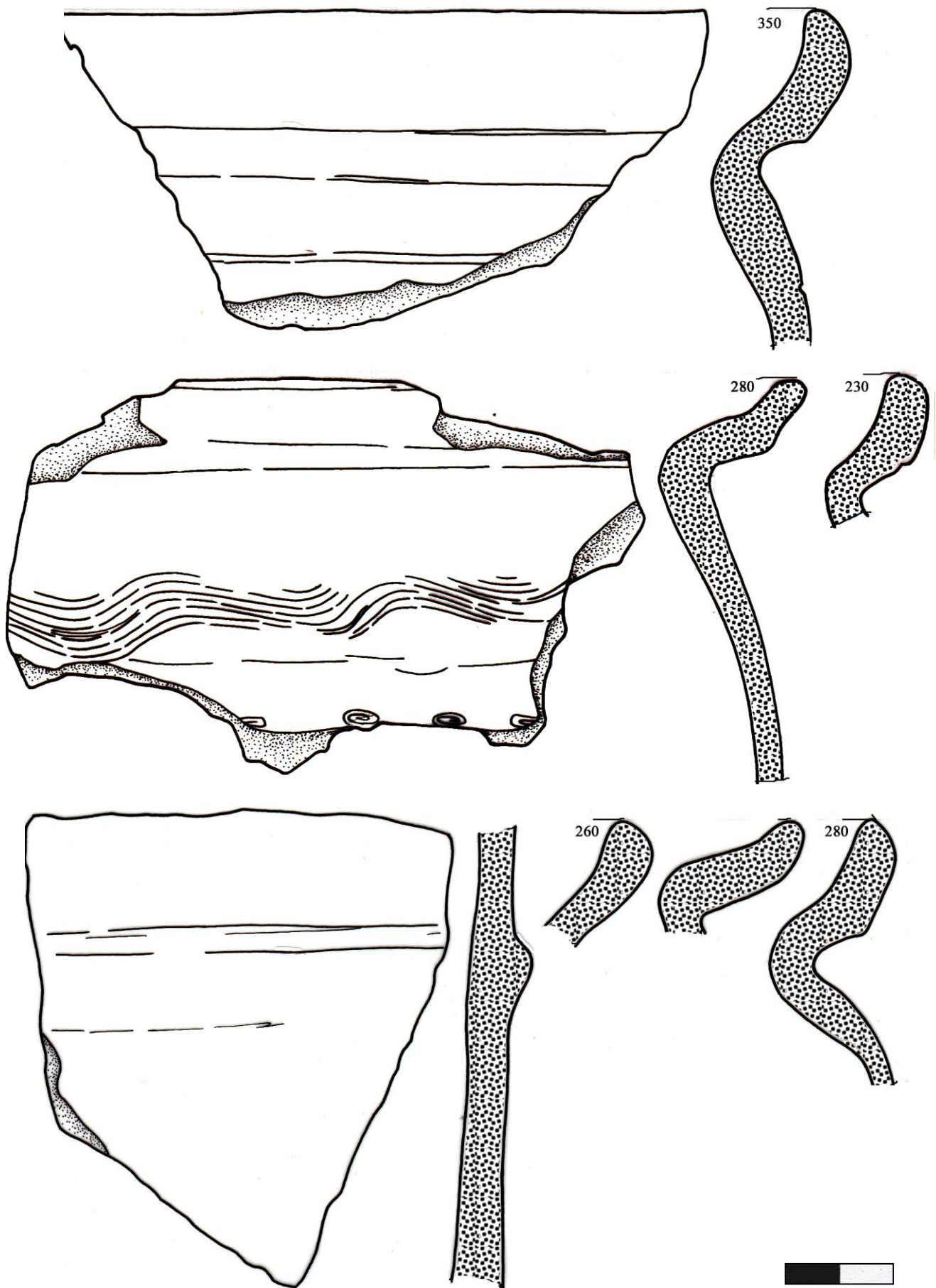
HOR IV/1

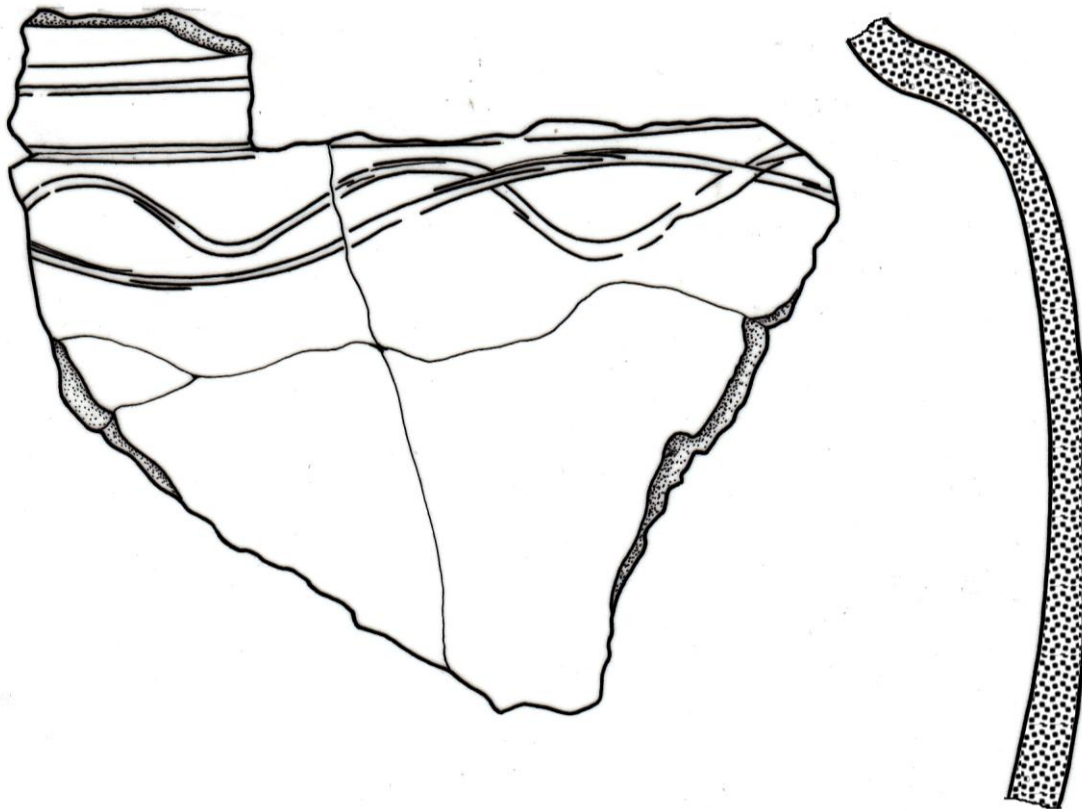
Obr. 18: Sonda III, horizont III/6 a Sonda IV, horizont IV/1

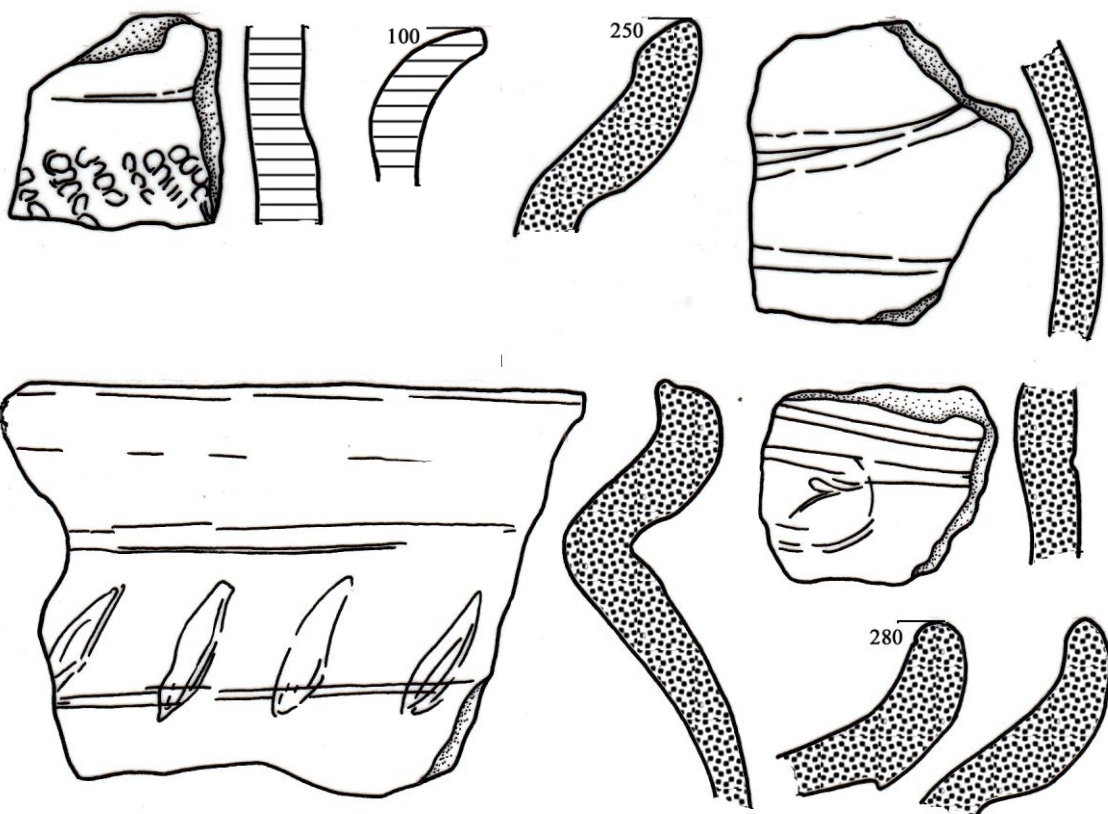
Obr. 19: Sonda IV, horizont IV/1

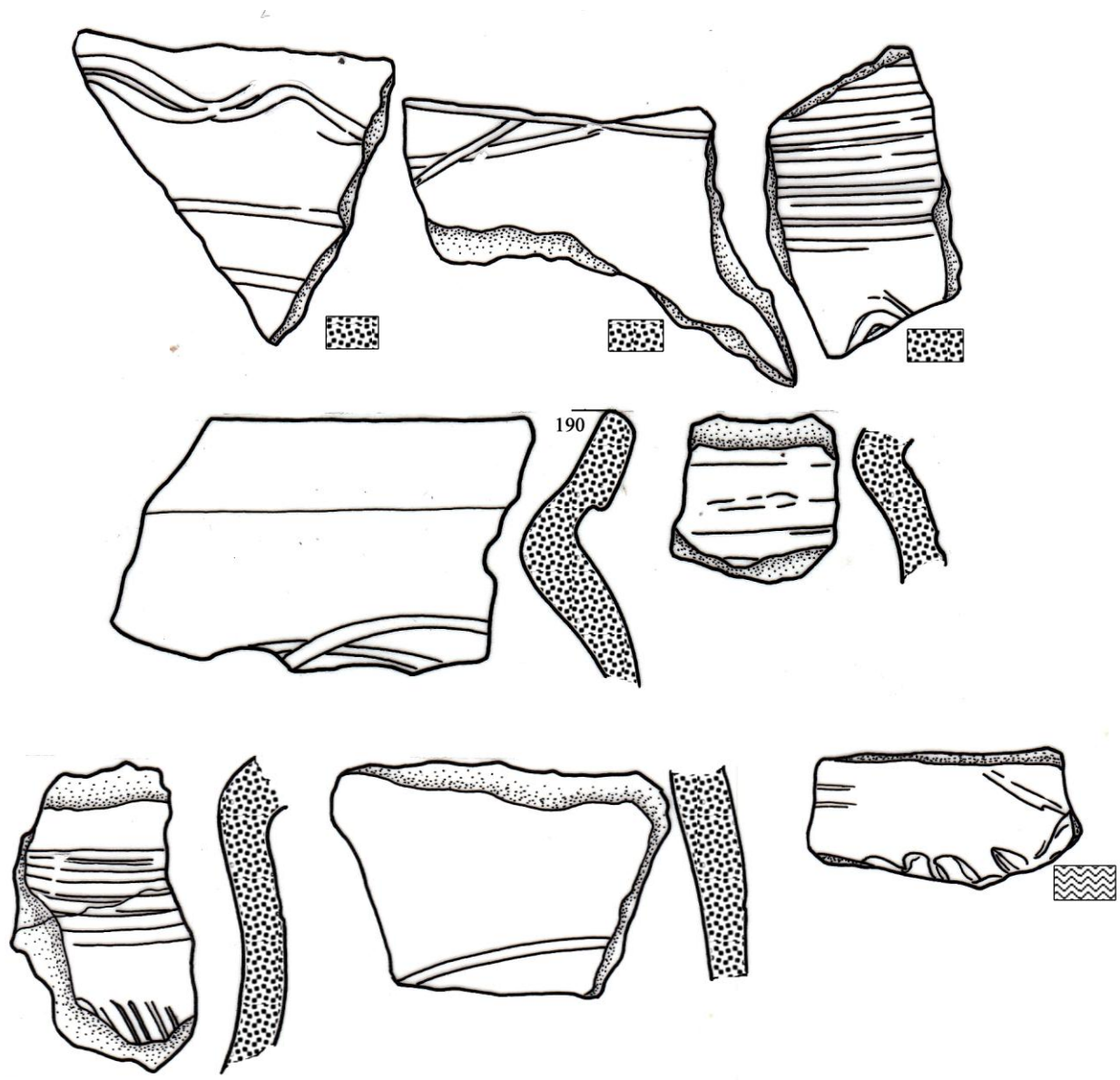
Obr. 20: Sonda IV, horizont IV/1

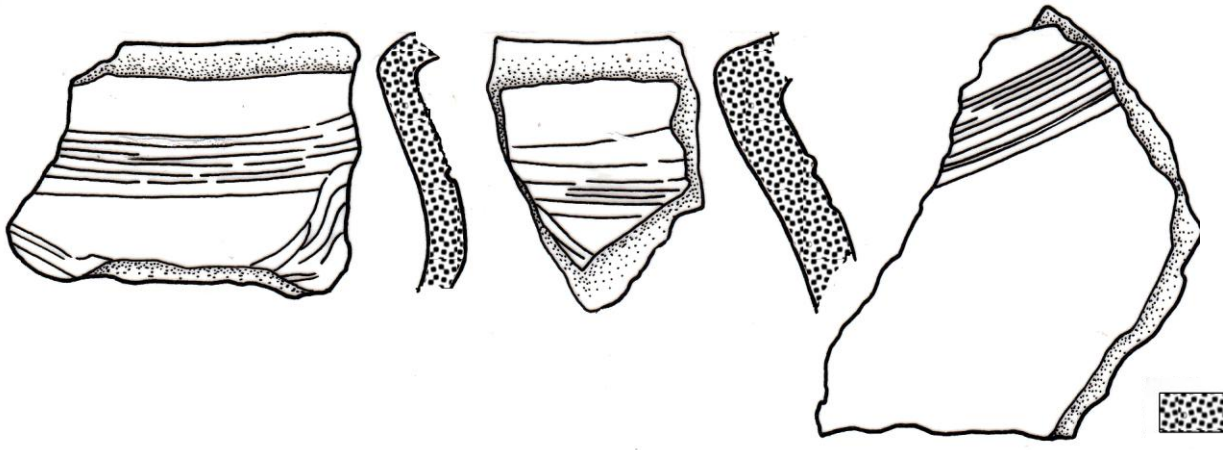
HOR IV/2

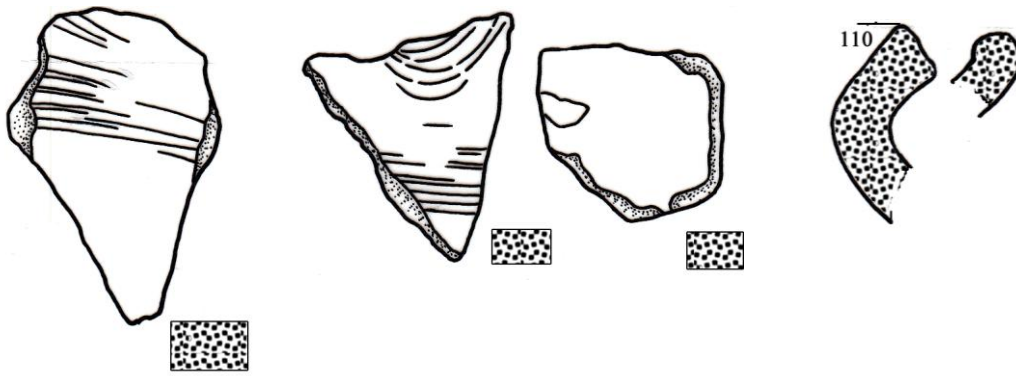
Obr. 21: Sonda IV, horizont IV/1, IV/2

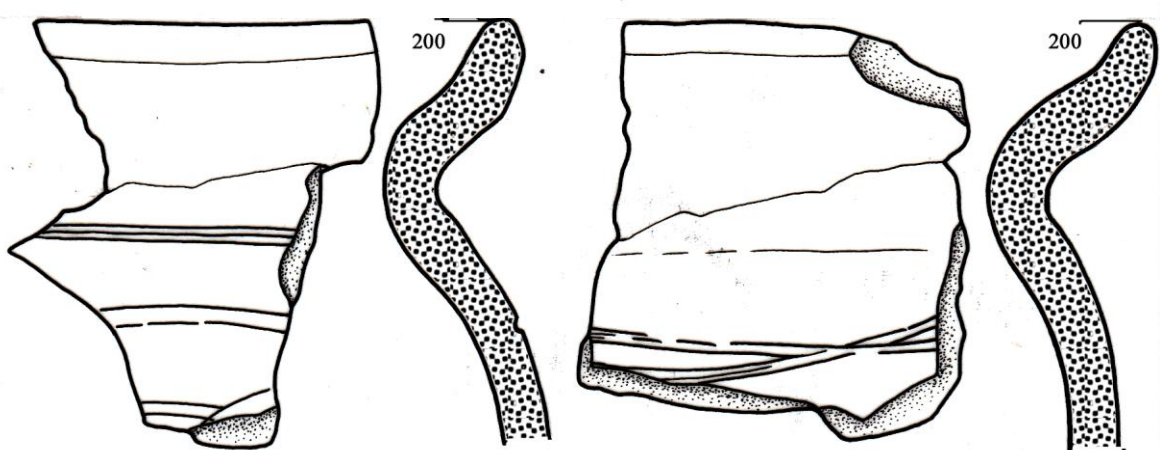
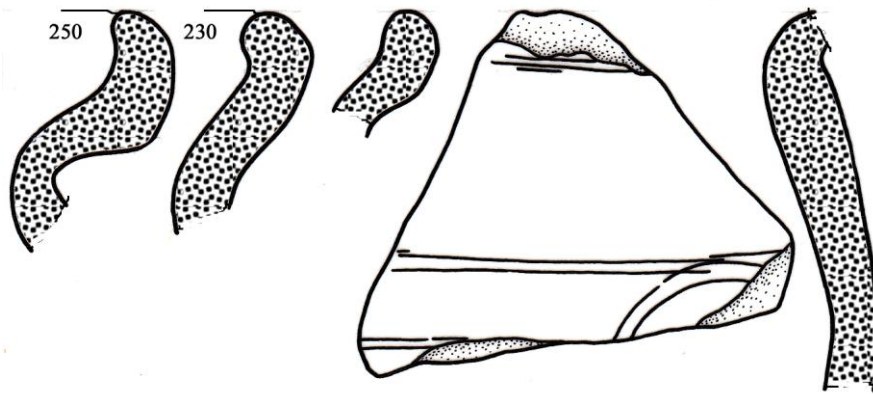
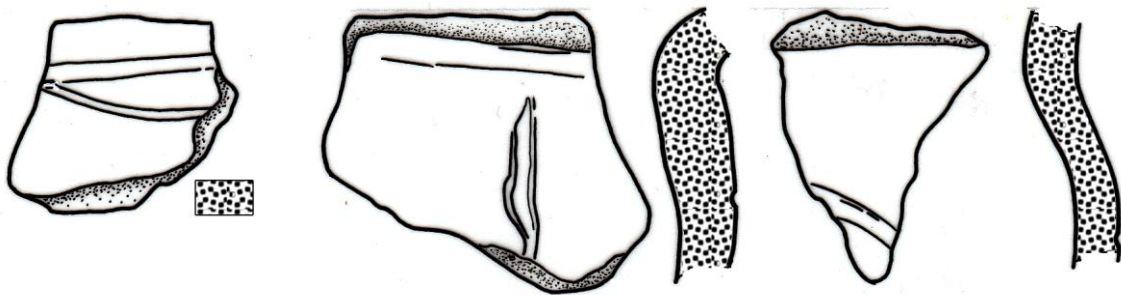
HOR IV/3

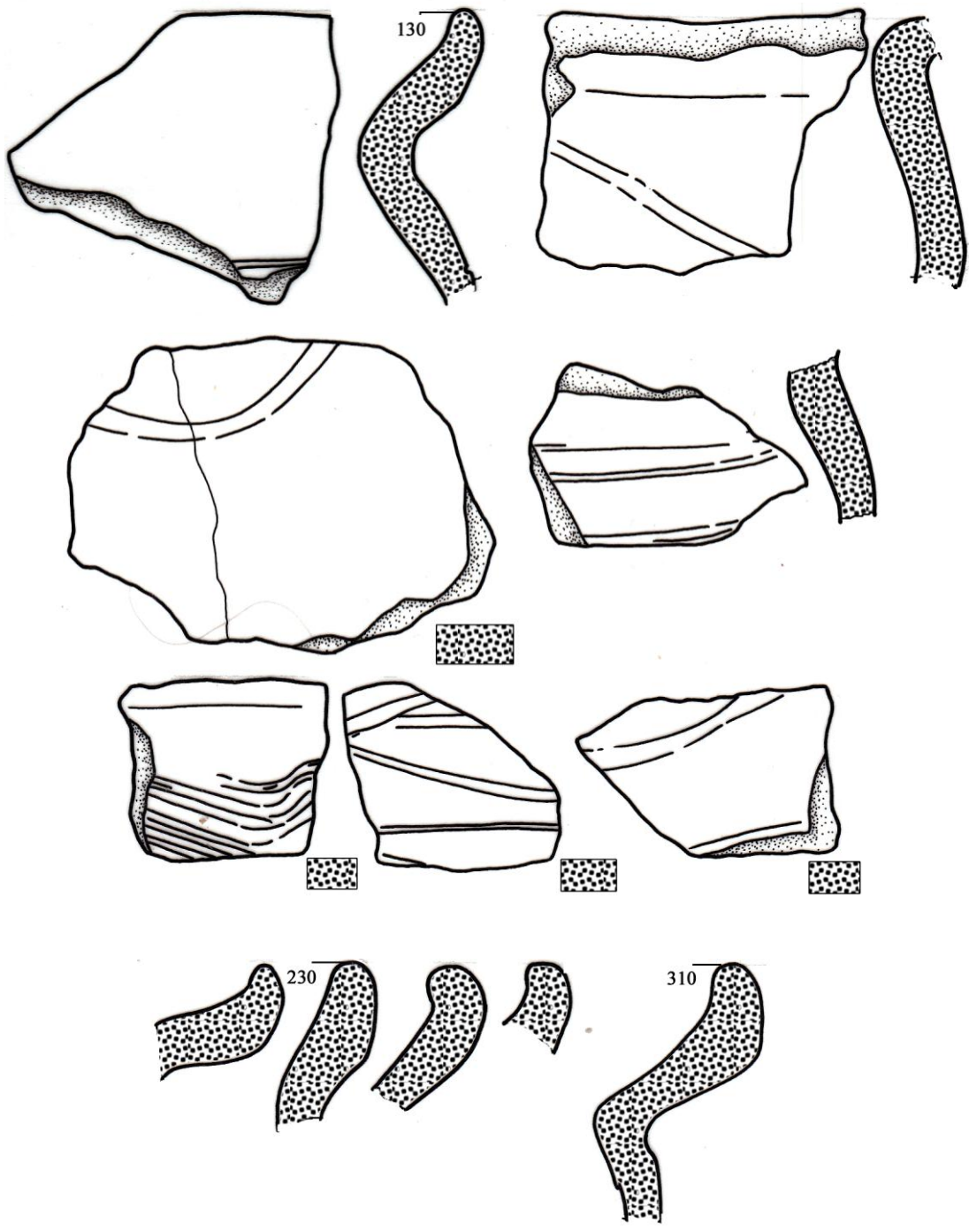
Obr. 22: Sonda IV, horizont IV/2, IV/3

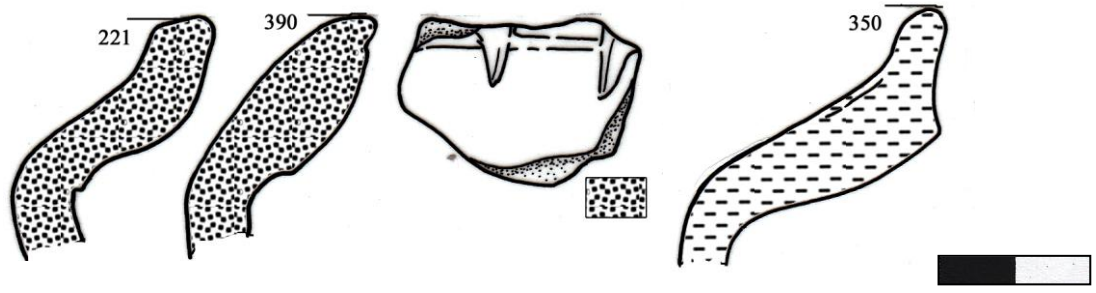
HOR IV/4

Obr. 23: Sonda IV, horizont IV/3, IV/4

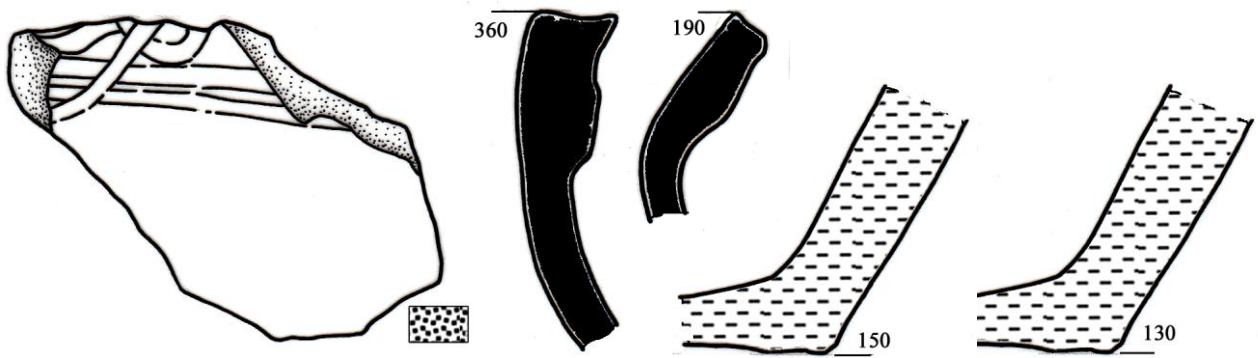

HOR IV/5

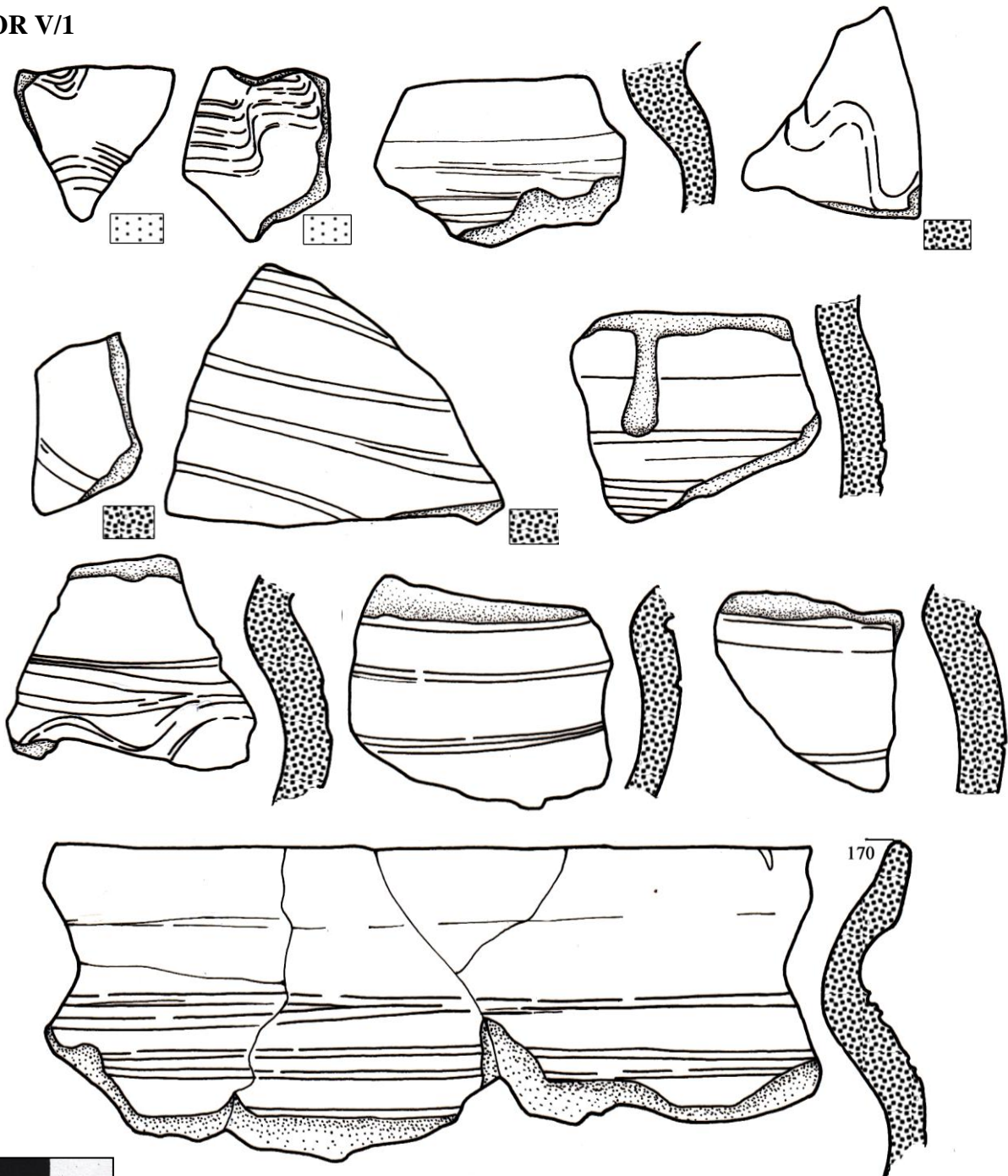

Obr. 24: Sonda IV, horizont IV/4, IV/5

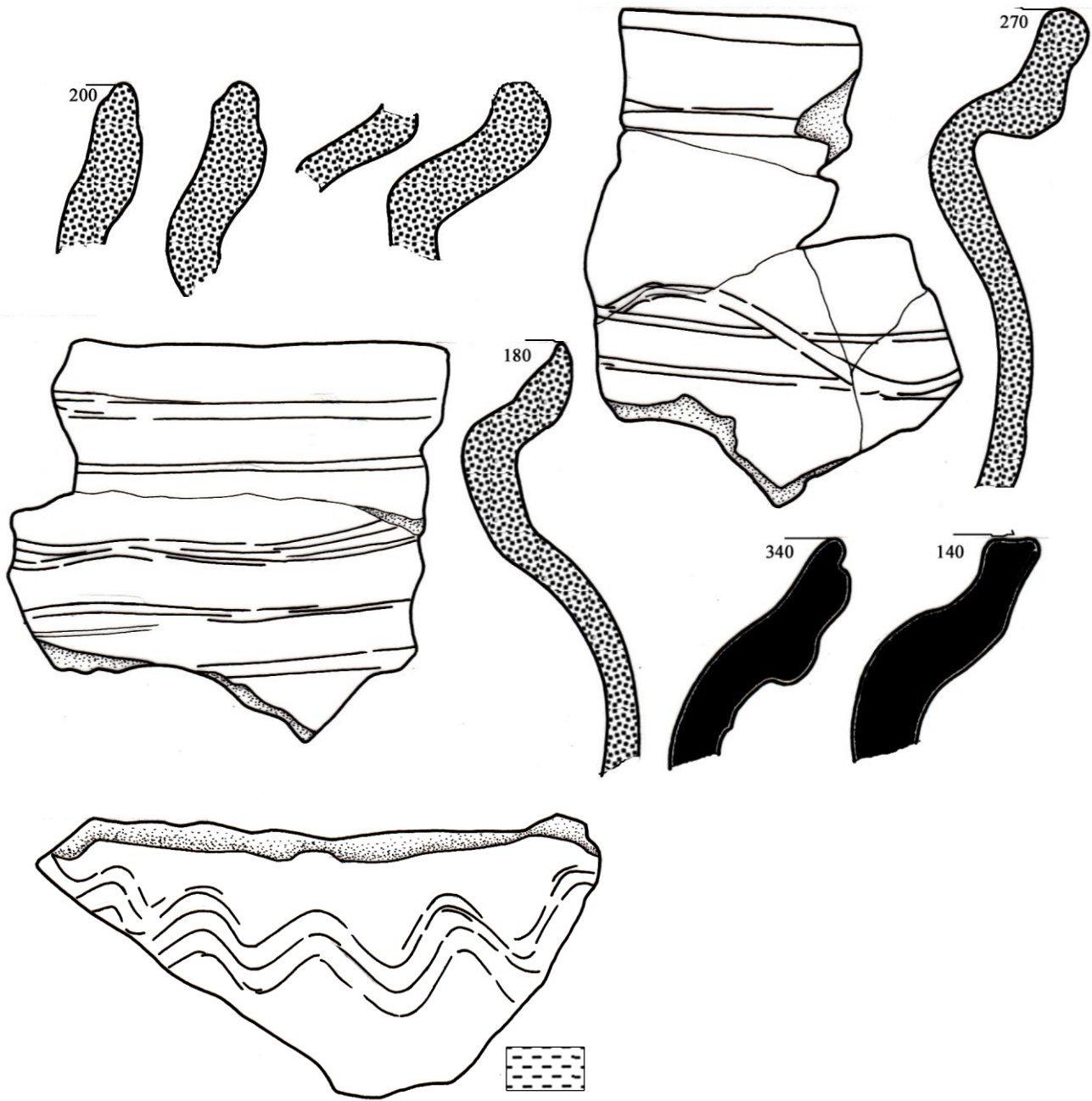
HOR IV/6

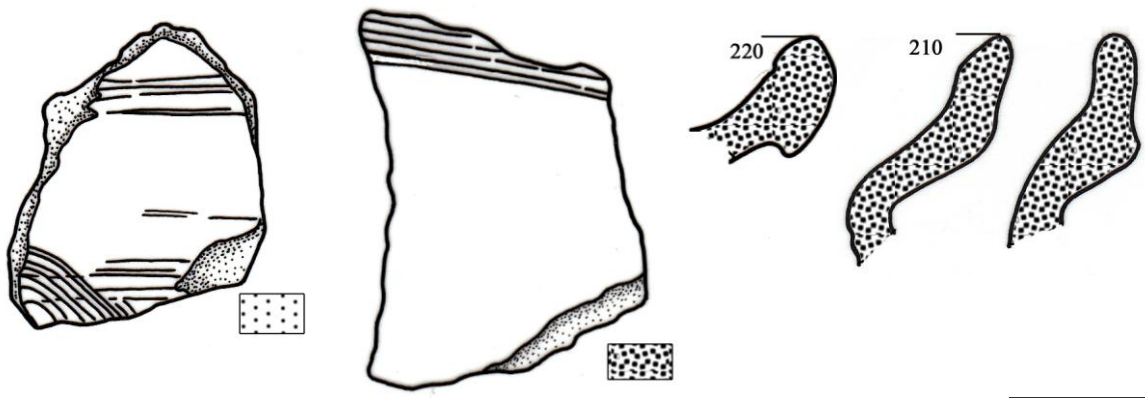
HOR V/1

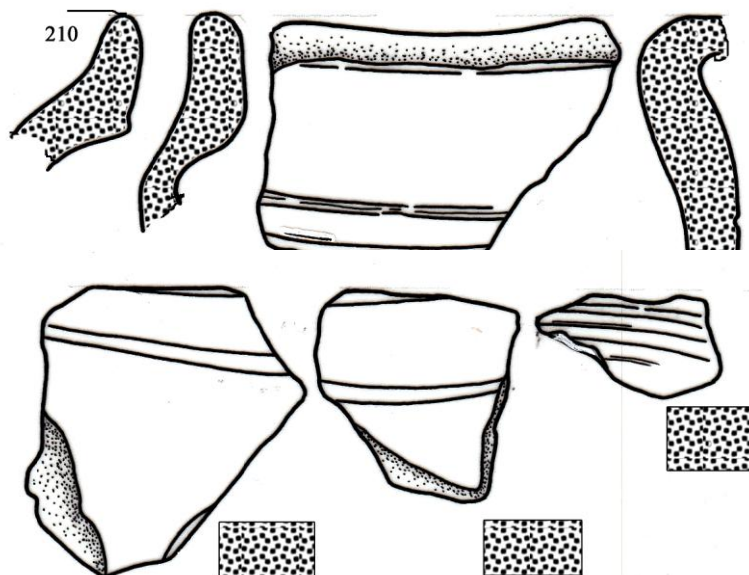
Obr. 25: Sonda IV, horizont IV/6 a Sonda V, horizont V/1

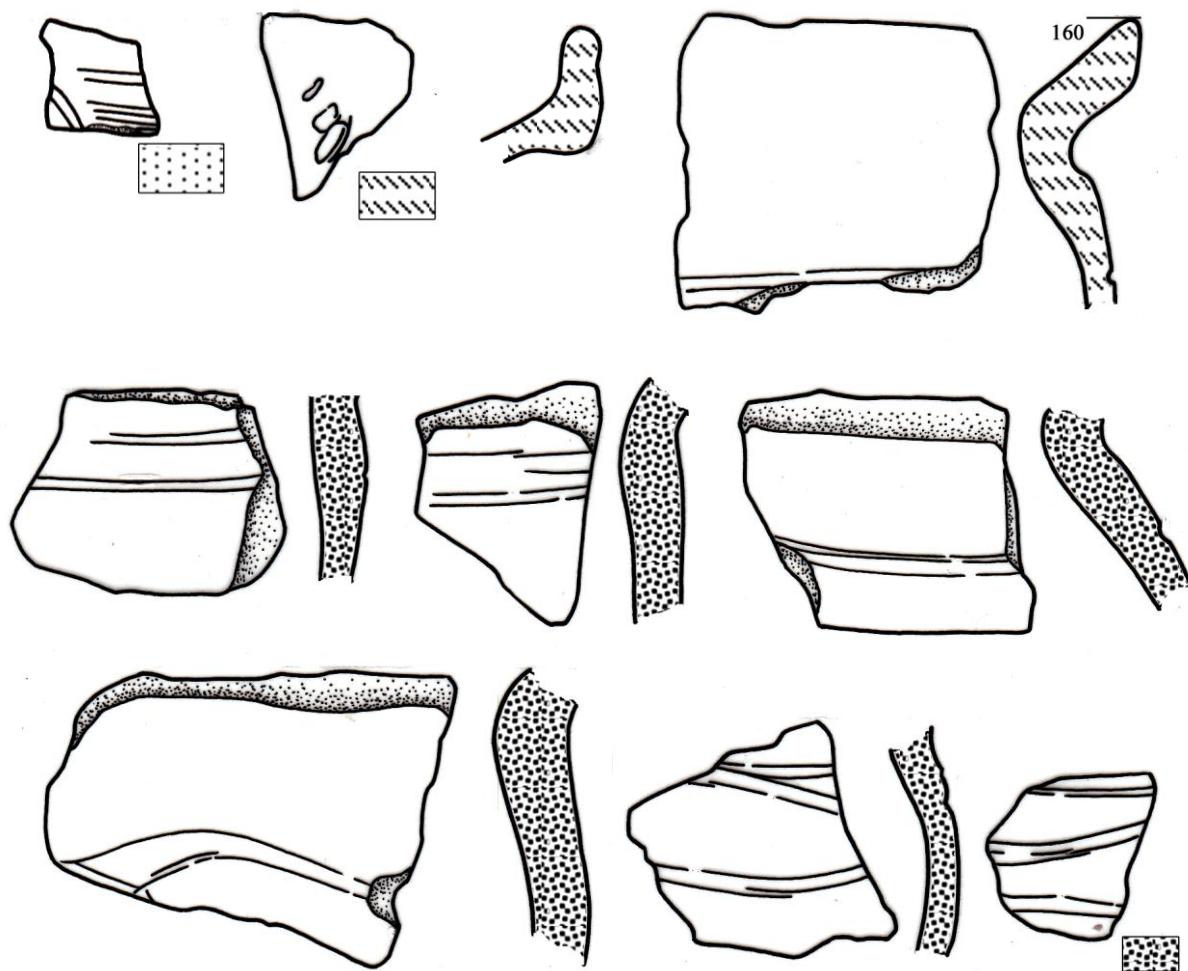
HOR V/2

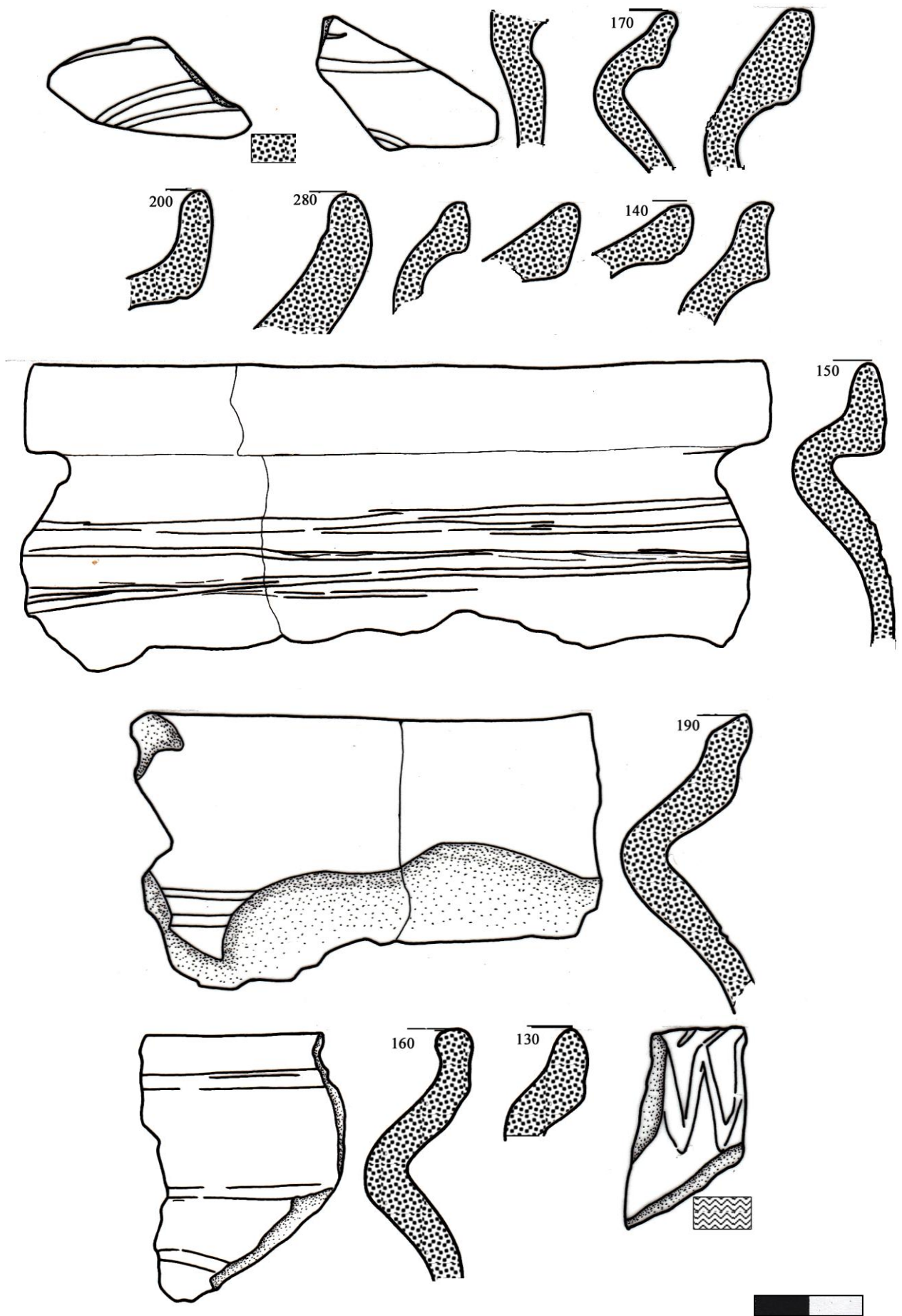

Obr. 26: Sonda V, horizont V/1, V/2

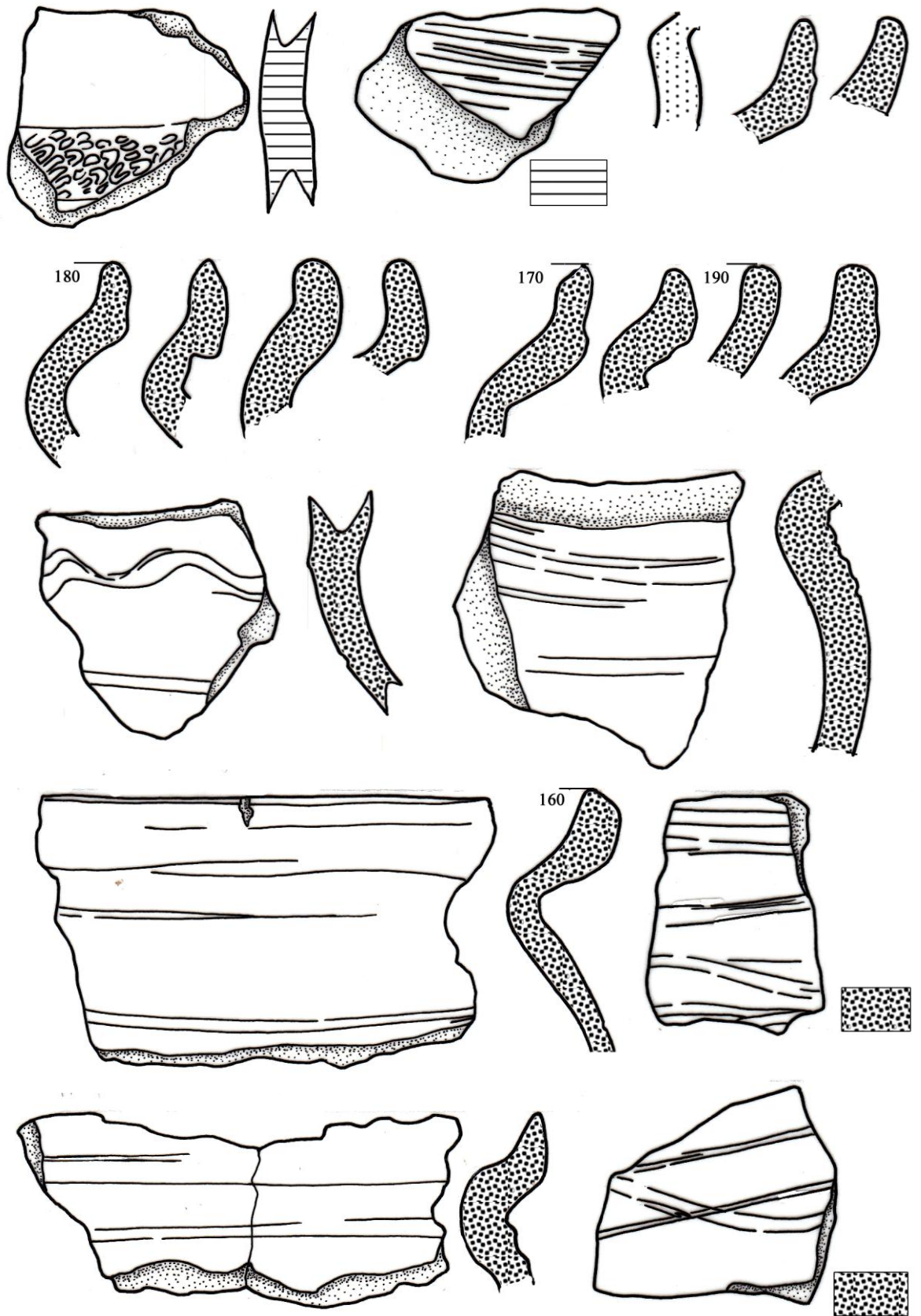
HOR V/3

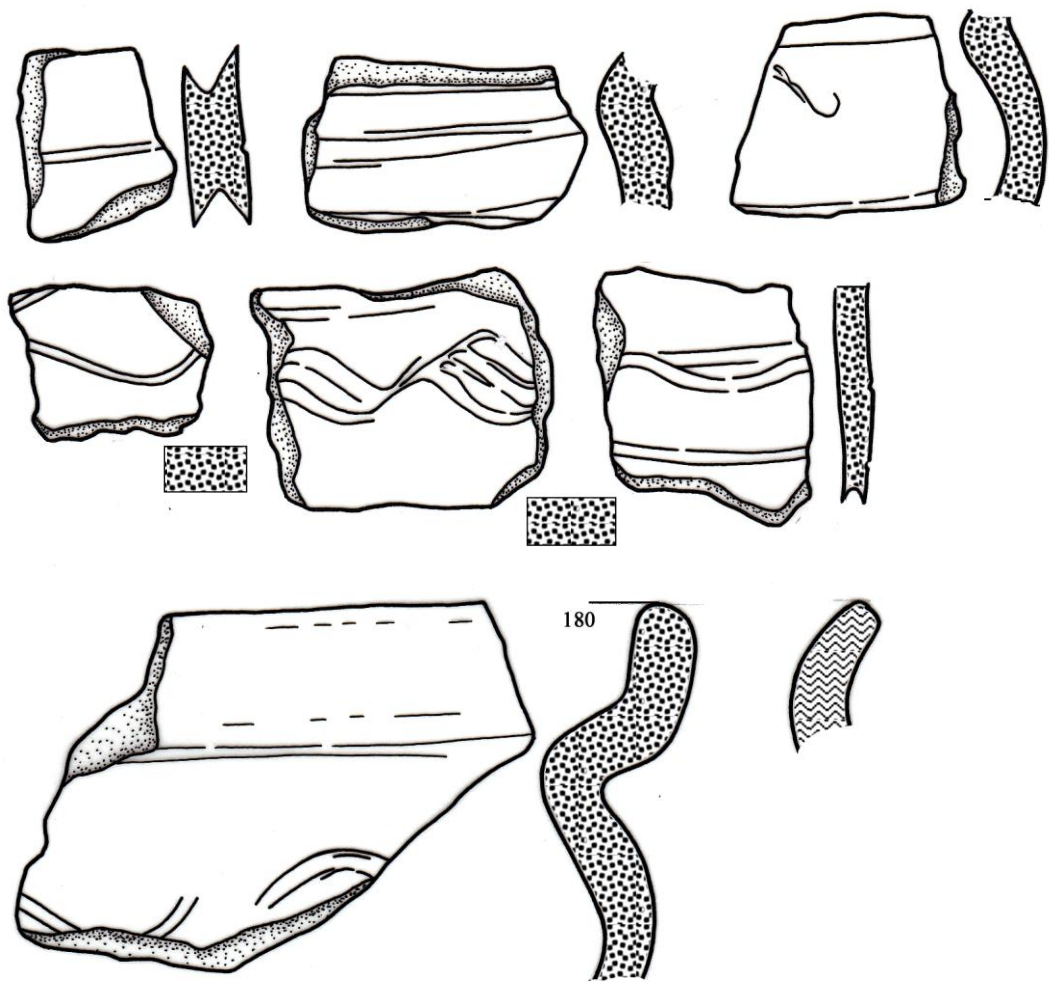

Obr. 28: Sonda V, horizont V/3

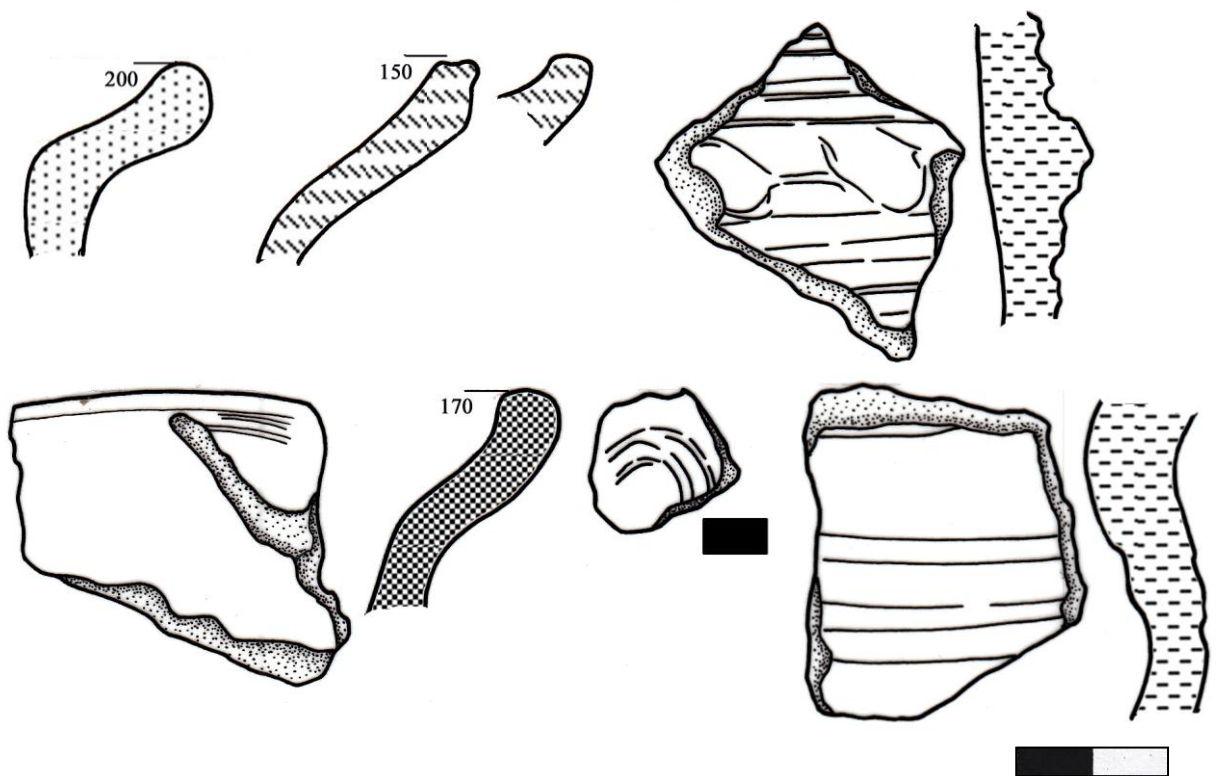
HOR V/4

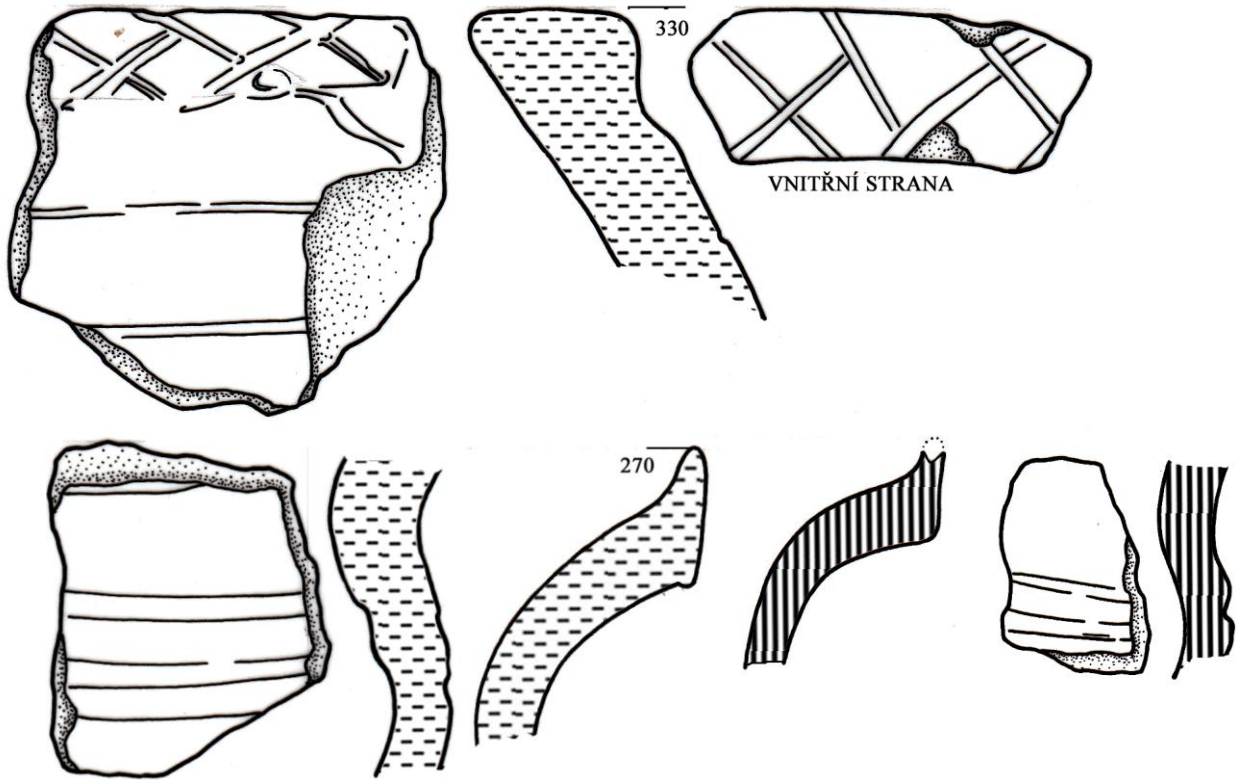
Obr. 29: Sonda V, horizont V/4

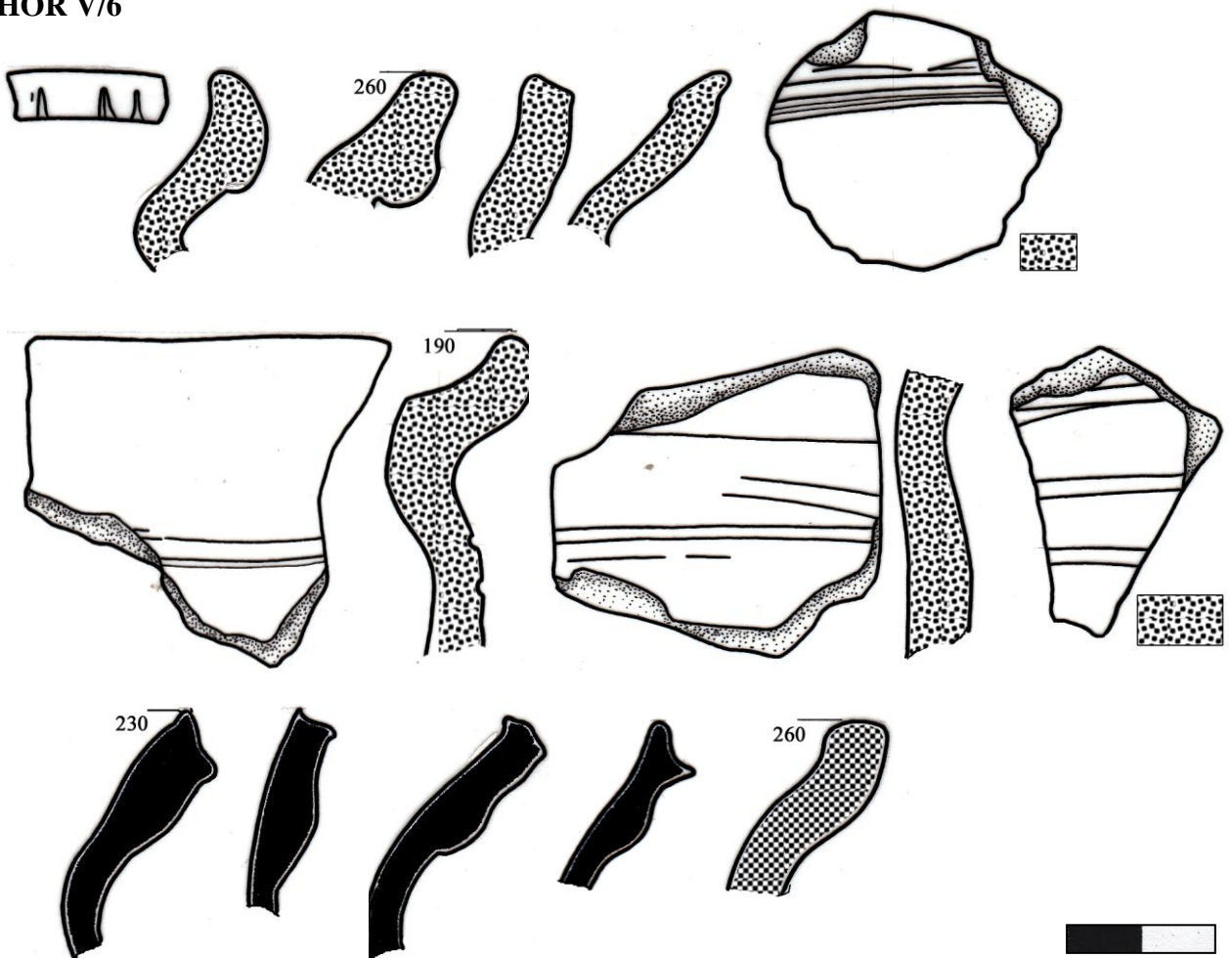
HOR V/5

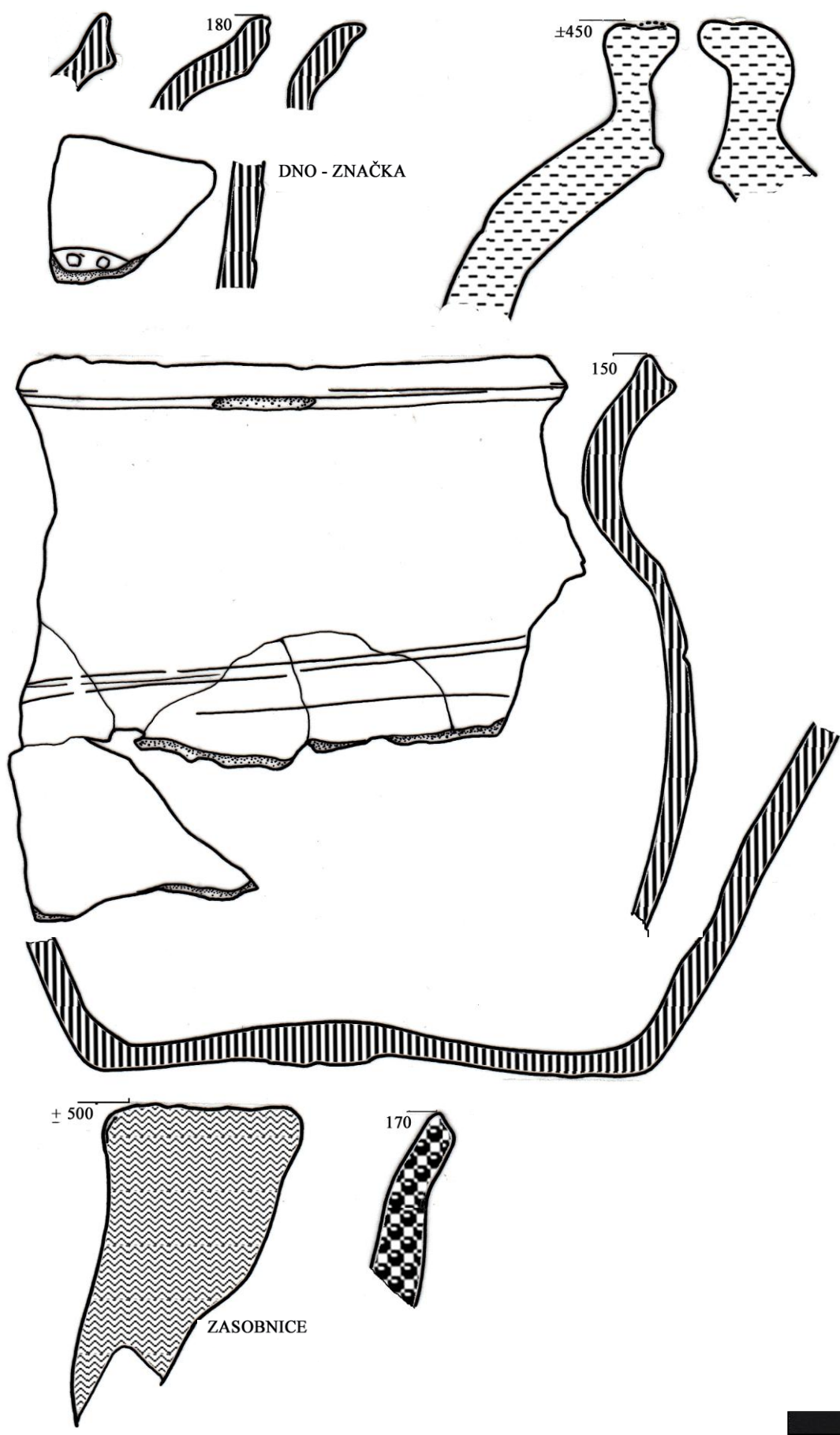
Obr. 30: Sonda V, horizont V/4, V/5

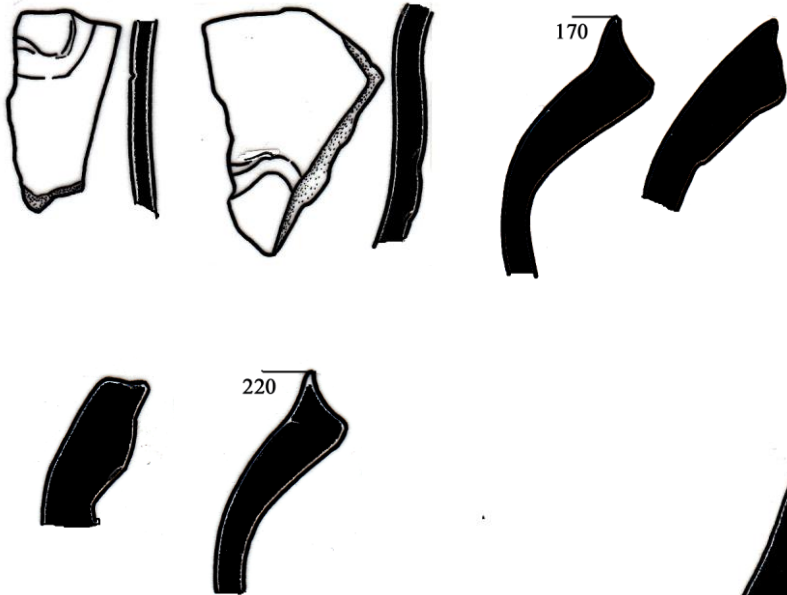
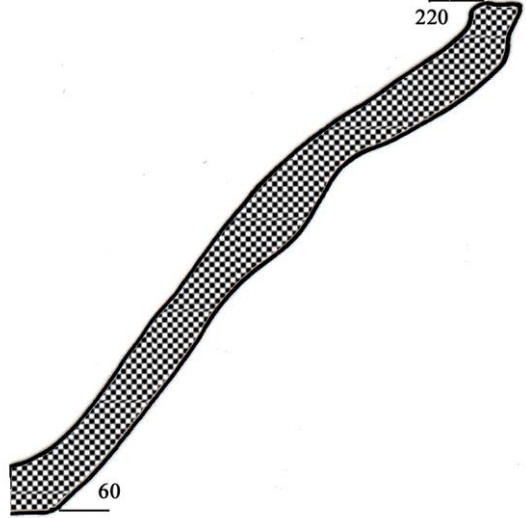
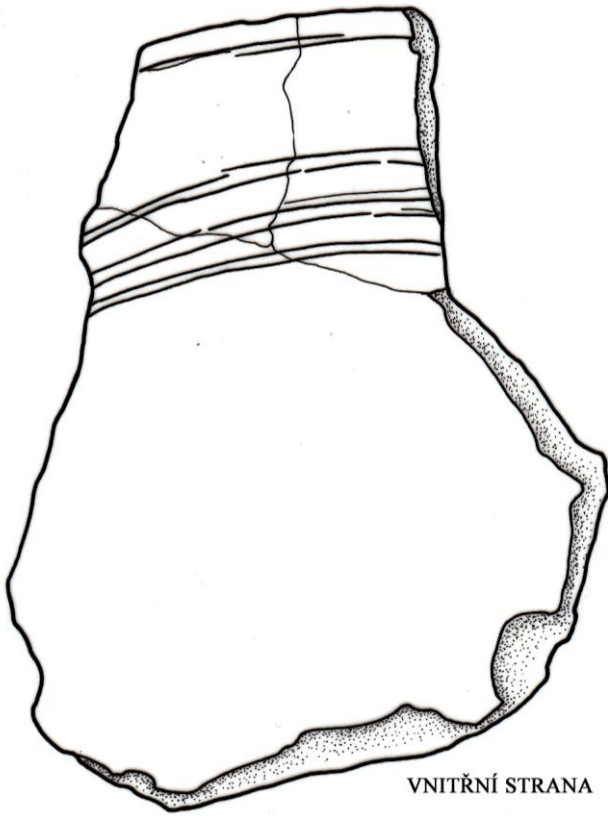
HOR V/6

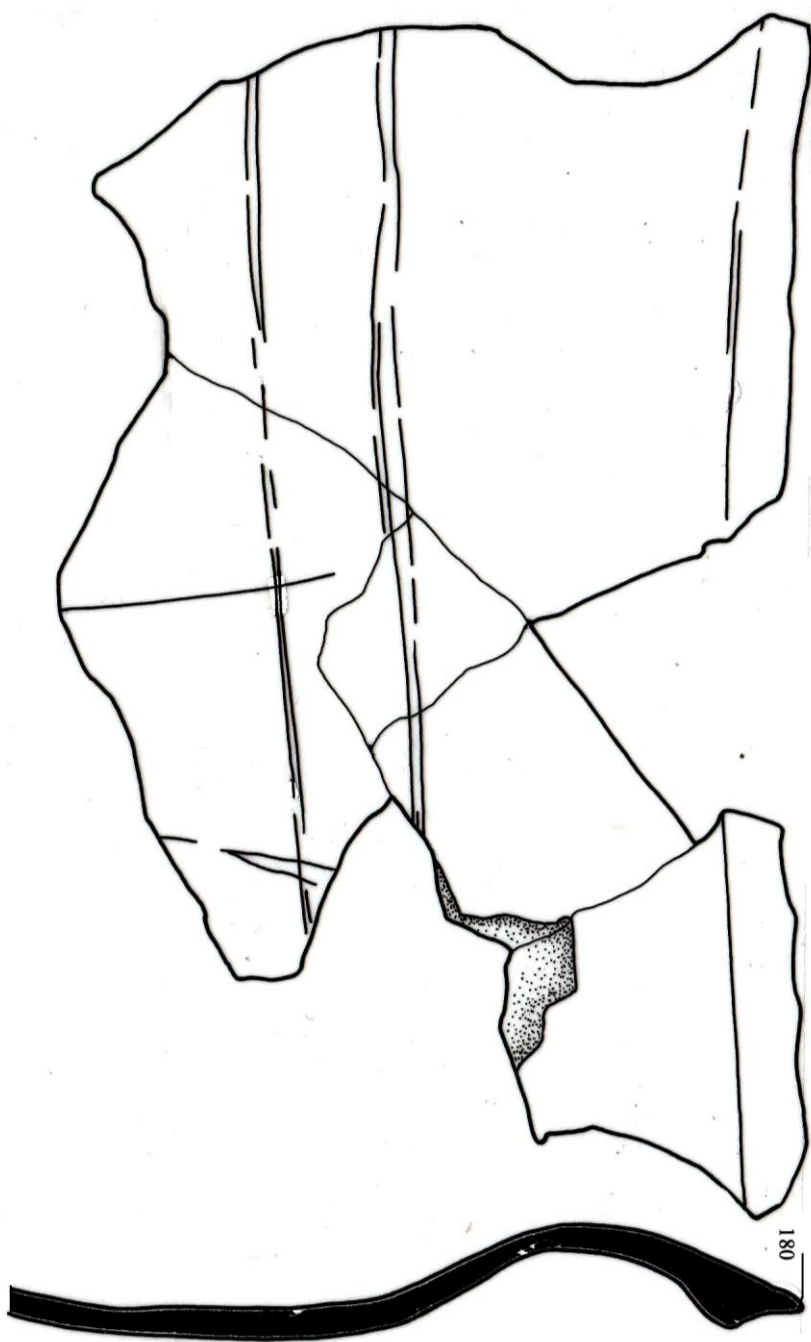
Obr. 31: Sonda V, horizont V/5, V/6

Obr. 32: Sonda V, horizont V/6

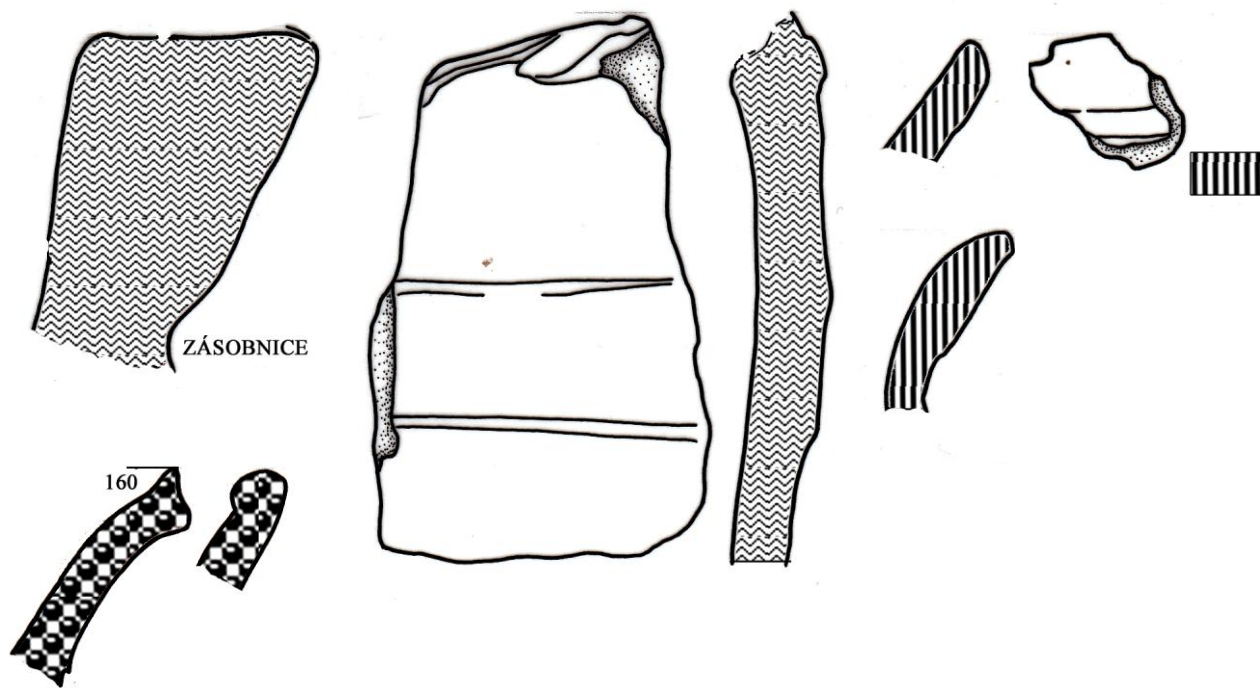
Obr. 34: Sonda V, horizont V/7

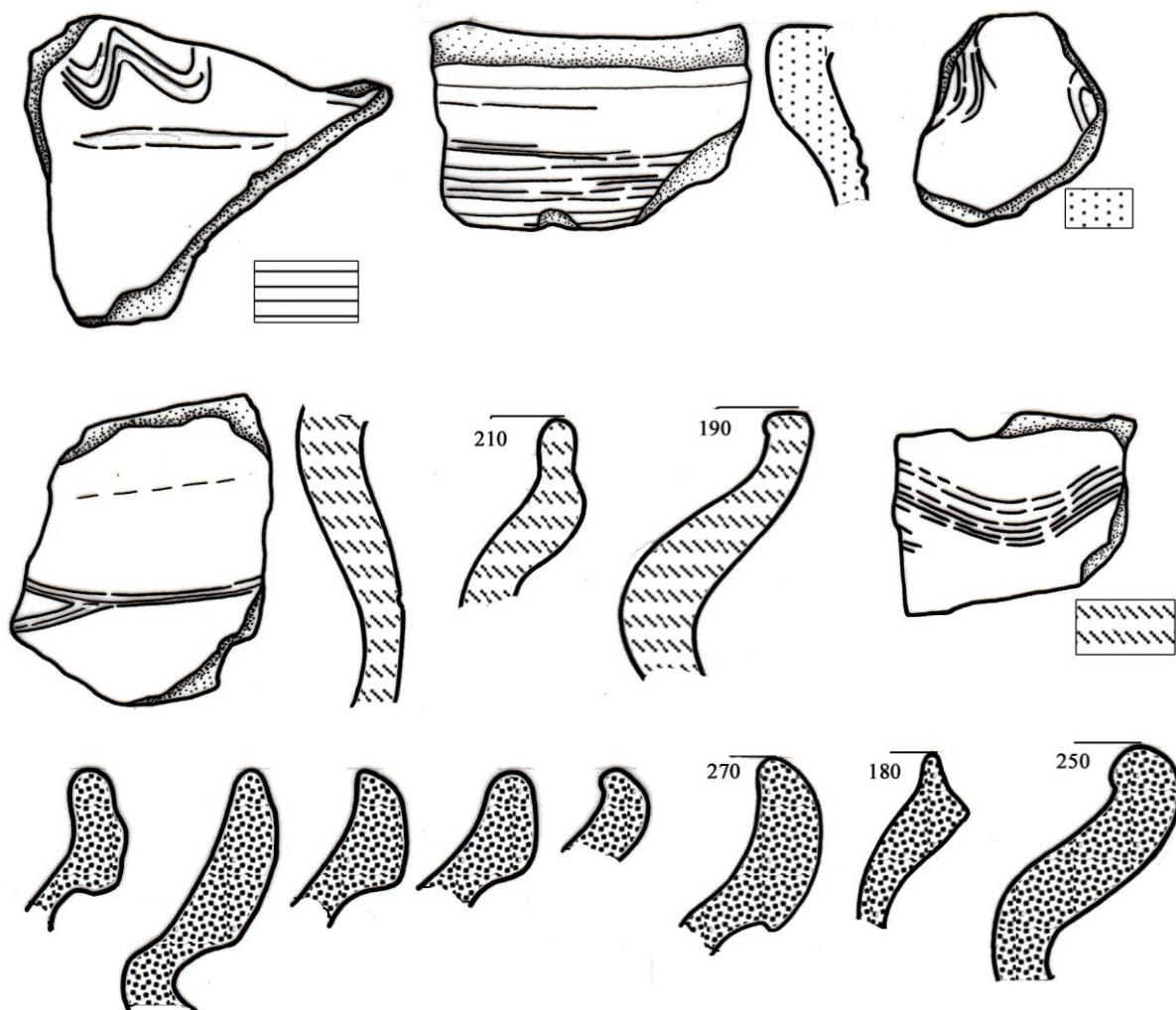
180

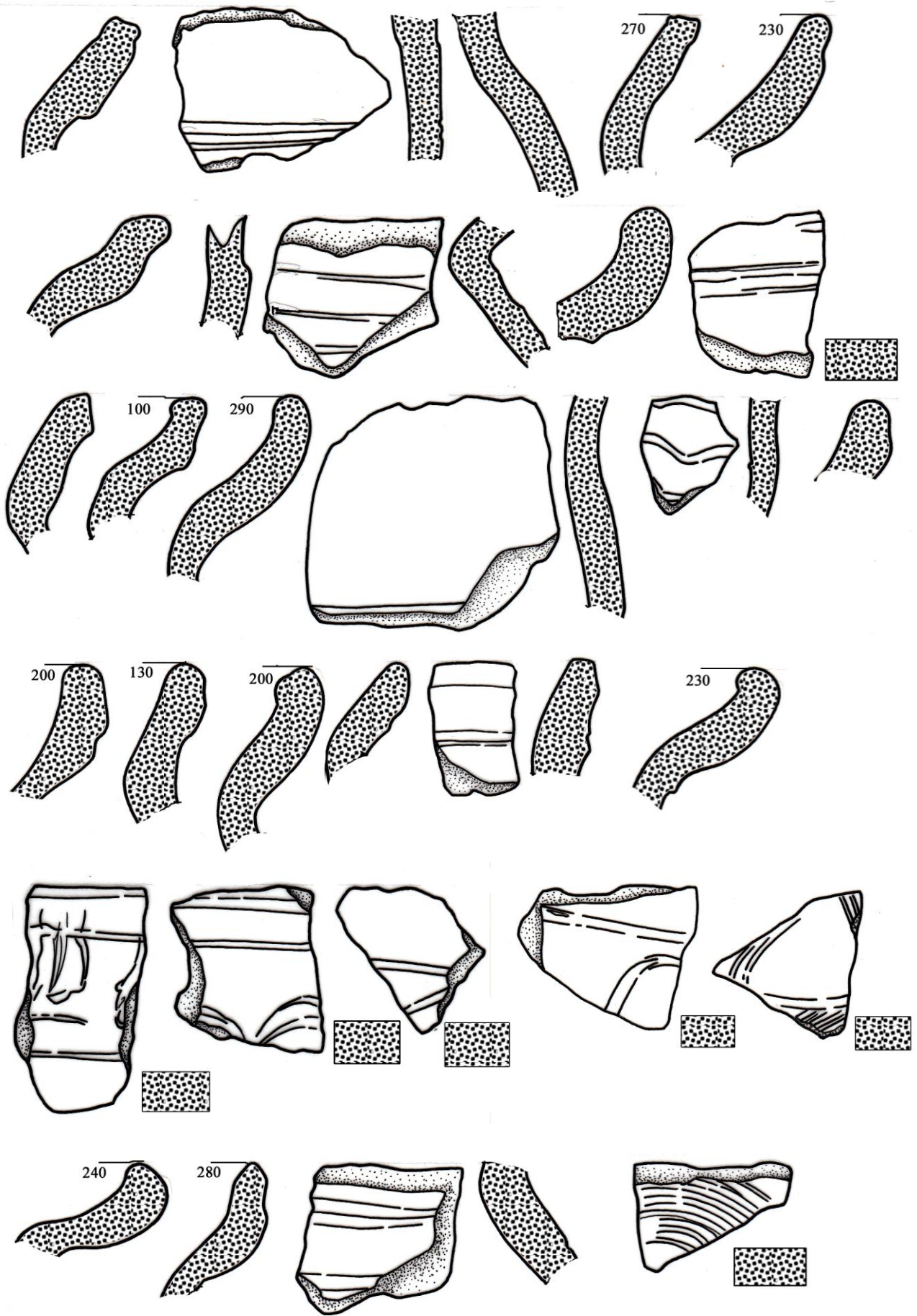
Obr. 35: Sonda V, horizont V/7

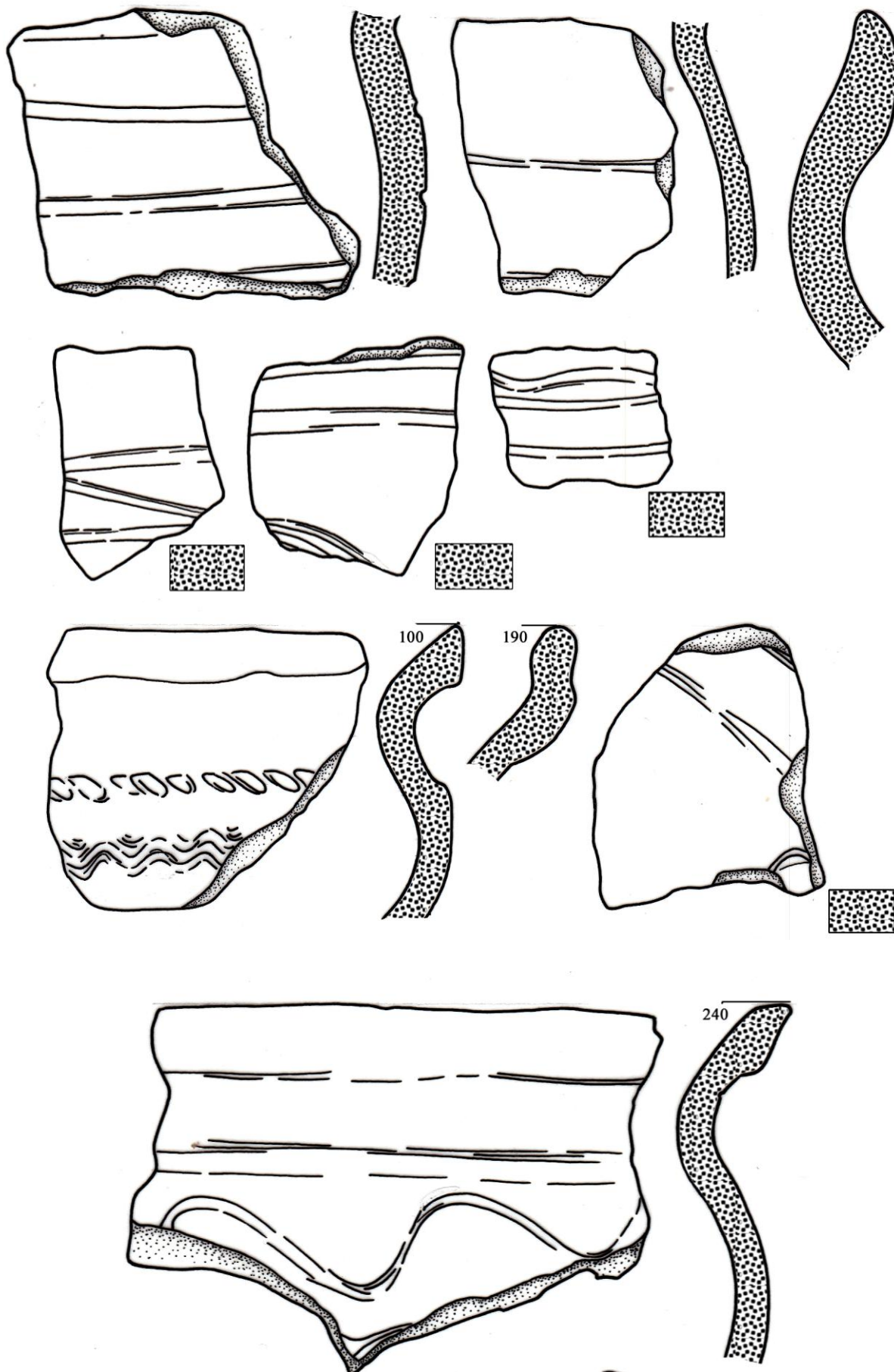
HOR V/8

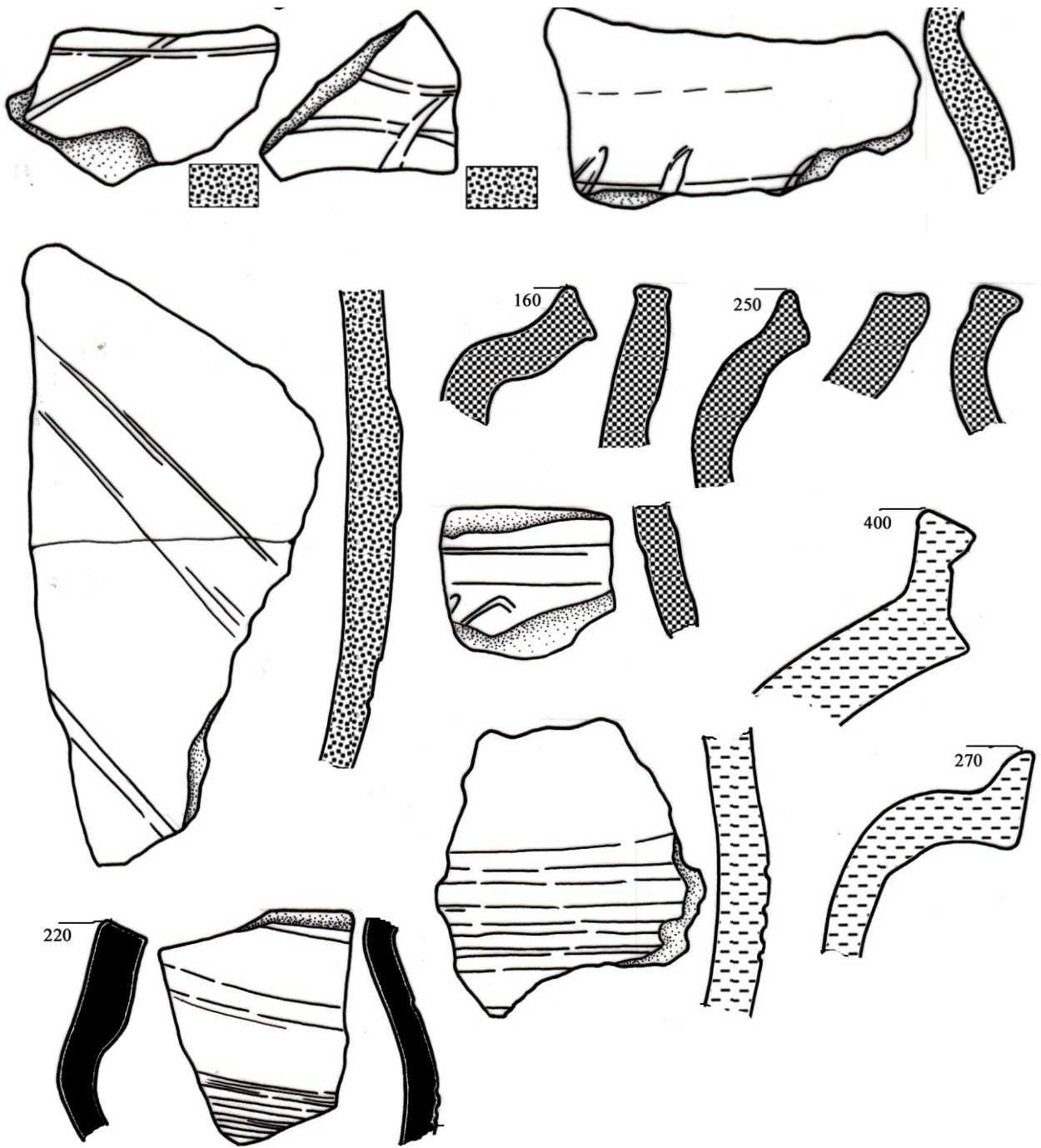
Obr. 36: Sonda V, horizont V/7, V/8

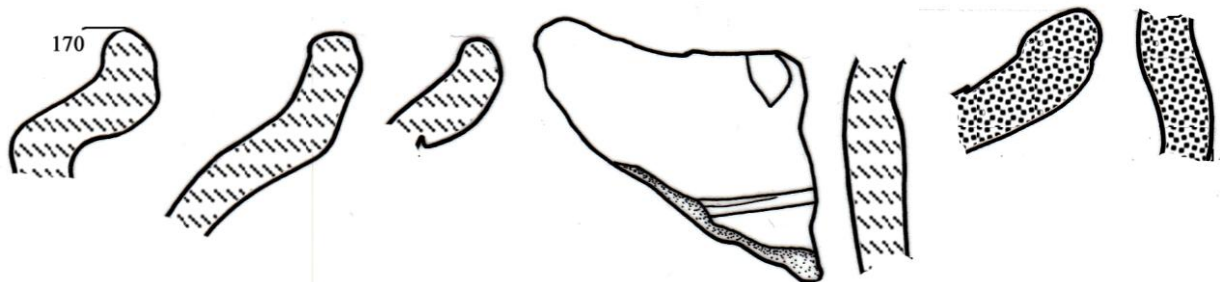
Obr. 37: Sonda V, horizont V/8

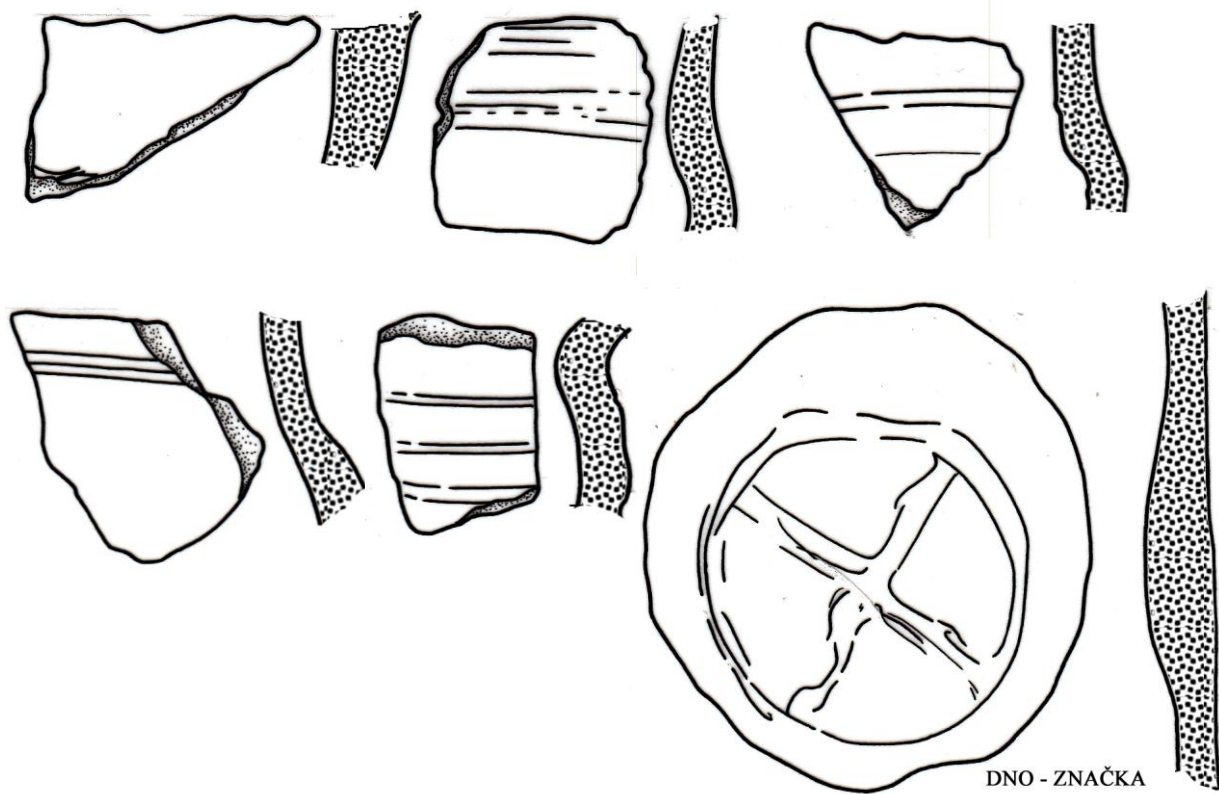
Obr. 38: Sonda V, horizont V/8

HOR VI/1

Obr. 39: Sonda V, horizont V/8 a Sonda VI, horizont VI/1

DNO - ZNAČKA

Obr. 40: Sonda VI, horizont VI/1

6. 2. Přesleny

Přesleny jsou malé symetrické předměty s centrálním průchozím otvorem, které sloužily výhradně jako setrvačnický či závaží u vřeten ke spřádání nití. Pokud jde o prostor Pražského hradu, nebyla zde nalezeným přeslenům věnována dosud větší pozornost. V souvislosti s nimi je uváděno pouze to, že se jedná, myslí se patrně v prostoru akropole, o velkou skupinu nálezů, která svědčí o tamější hojné domácí, možná i organizované dílenské výrobě tkanin v období raného středověku.¹²⁶ Na samotném území západního předhradí je nález přeslenu, datovaného do období ještě před výstavbou dřevohlinitého opevnění, zmiňován pouze u výzkumu Císařské konírny. Větší pozornost byla raně středověkým přeslenům věnována zatím jen v rámci zpracování souboru ze Staré Boleslavi.¹²⁷

V tzv. severním výběžku byly nalezeny celkem dva keramické přesleny. V jednom případě se dochovala polovina přeslenu, v druhém pouze jeho menší zlomek (obr. ILX). Oba pocházely ze sídlištních vrstev sondy V. Starší z nich o průměru cca 2,5 cm byl nalezen v jižní části sondy v horizontu V/4 v šedé vrstvě s množstvím uhlíků (k. 538). Vyroběn byl na základě vizuálního pozorování ze stejného materiálu jako výše zmiňovaná keramika „jemná“ (obr. 44/9). Druhý přeslen se nacházel v horizontu V/7 v tenčí šedočerné hlinitojílovité vrstvě s uhlíky (k. 517). Jeho průměr se nedá odhadnout, jelikož se jedná pouze o zlomek. Vyroběn byl také z velmi „jemného“ materiálu (obr. 44/10).

Nálezy dvou přeslenů tedy rozšiřují zatím velice skromnou sbírku těchto nálezů na území západního předhradí a dokládají, že i v této části hradního areálu docházelo pravděpodobně k řemeslné činnosti, konkrétně tedy ke spřádání nití.

6. 3. Kostěné a parohové artefakty

V tzv. severním výběžku bylo nalezeno celkem 50 kostěných artefaktů, jejichž osteologickou analýzu provedli pro účely diplomové práce Lenka Kovačiková, René Kyselý a Olga Trojánková.¹²⁸ Kromě nástrojů v souboru figurují i fragmenty, které představují výrobní odpad vznikající při jejich výrobě. Více než polovina nálezů (27) byla původem z kostí a parohů větších savců, např. skotu, koně nebo jelena. Z kostí středně velkých savců, např. ovčí/koz nebo prasat, byly vyrobeny méně opracované artefakty, kterých bylo zjištěno celkem sedm. U zbytku předmětů (16) se nepodařilo zjistit druh. Výrobci nástrojů se při výběru

¹²⁶ FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě*. Praha/Litomyšl 1997, s. 100.

¹²⁷ Četný soubor přeslenů pochází ze Staré Boleslavi: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha 2001, s. 296. Podrobné zpracování bylo tématem bakalářské práce: FLEK, F. Přesleny ze Staré Boleslavi a Levého Hradce. Příspěvek k raně středověkému textilnictví. (nepublikovaná bakalářská práce), FF UK Praha 2003.

¹²⁸ Závěrečné zpráva je součástí přílohy.

suroviny zaměřili na pevné a kompaktnější kosti (parohy, metapodia aj.). Často byly vyhledávány např. parohy dospělých jelenů.

Nejvíce kostěných artefaktů (41) bylo získáno v novověkých vrstvách sondy VI, přičemž se jednalo především o fragmenty kostí se stopami po opracování. Vzhledem k zadání práce, není těmto předmětům dále věnována pozornost. Jejich shrnutí je obsaženo v rámci závěrečné zprávy, která je součástí přílohy.¹²⁹

Z období raného až počátku vrcholného středověku bylo nalezeno pouze devět artefaktů, z čehož sedm se jich nacházelo v sídlištních vrstvách sondy I. Oproti jiným hradištím z období raného středověku (Budeč, Stará Boleslav)¹³⁰ se zde tedy jedná o menší soubor, což je ale pravděpodobně dáno již několikrát zmiňovanými četnými stavebními zásahy, které narušily většinu archeologických situací v těchto místech.

Nejstarší kostěné artefakty byly zjištěny v sondě I, horizontu I/5. Jedná se o dvě šídla vyrobená z končetin ovce/kozy, přičemž jedno z nich je velmi ostré, upraveno a ohlazen používáním (obr. 41/1, LX). Další čtyři nálezy náleží horizontu I/6. Patří mezi ně dvě šídla vyrobená z blíže neurčených kostí savců (obr. LXI, LXIII). Dále jeden klínovitý bodec z loketní kosti tura domácího, který je vyrobený příčným seříznutím na proximálním konci, opracovaný do špice na distálním konci a ohlazen. Jeho celková délka je 70,6 mm (obr. 41/4). Posledním kostěným artefaktem z tohoto horizontu je drobný fragment předmětu s viditelnými čtyřmi rovnoběžnými zářezy, snad možnou ornamentací (obr. LXII). Z horizontu I/7 pak pochází jen fragment s otvůrkem vyvrtným do diafýzy prasete (obr. 42/6, LXIV). Nejzajímavějším nálezem je kostěný artefakt ze sondy IV, horizontu IV/1, kterým je pozůstatek pravděpodobně brusle vyrobené z holenní kosti zadní nohy koně domácího (obr. LXV). Brusle byla na jedné straně ořezána a na druhé zbroušena používáním (obr. 43/8). Pro jasné určení zde však chybí na konci provrtaný otvor.¹³¹ Podobným způsobem a výhradně z metapodií, nejčastěji koně, bylo vyrobeno i 8 bruslí pocházejících z výzkumu ve Staré

¹²⁹ KOVAČIKOVÁ, Lenka – KYSELÝ, René – TROJÁNKOVÁ, Olga. *Determinace osteologického materiálu z výzkumu v tzv. severním výběžku Pražského hradu. Závěrečná zpráva.* 2013.

¹³⁰ BARTOŠKOVÁ, Andrea. Die Knochen – und geweihindustrie aus der vorburg des frühmittelalterlichen Budeč – lage Na kašně. *Památky archeologické 86*, Praha 1995, s. 21-62.

HURAJČÍKOVÁ, Veronika. *Každodenní život na hradišti Budeč*, nepublikovaná bakalářská práce FF Univerzity Pardubice. Pardubice 2011.

ŠOLLE, Miloš – VÁŇA, Zdeněk. *Budeč – památník českého dávnověku* Kladno 1983.

BARTOŠKOVÁ, Andrea. Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi. In. BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha 2001, s. 227-264.

¹³¹ Podélné seříznuté kosti bez otvoru bývají dávány i do souvislosti s koželužstvím jako hladidla k úpravě různých druhů materiálů. Takto interpretovány na základě rýžek kolmých k podélné ose předmětu byly B. Kavánovou i tzv. Mikulčické brusle. BARTOŠKOVÁ, Andrea. Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi. In. BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha 2001, s. 238.

Boleslavi.¹³² Při jejich zpracování upozornila A. Bartošková na určitou zákonitost při výběru kostí u těchto předmětů, kterou brusle z tzv. Severního výběžku potvrzuje. Možný kostěný artefakt byl pak nalezen v sondě V, horizontu V/8. Jedná se o zlomek kosti středně velkého savce o max. délce 45,4 mm a max. šířce 9,5 mm, který má na jednom z kratších okrajů kuželovitou špičku a částečně ohlazené hrany v jejím okolí (obr. LXVI).

Nálezy kostěných šidel na území tzv. Severní výběžku dokládají, že kromě spřádání nití zde docházelo i k dalším běžným domácím činnostem, jako výrobě či úpravě oblečení. Kostěné brusle v pozůstatku dřevěné stavby svědčí o pravděpodobné obytné funkci, což by znamenalo jasný doklad již trvalejšího osídlení tohoto prostoru.

6. 4. Ostatní artefakty

Většina ostatních nálezů z tzv. Severního výběžku pochází z novověkých vrstev v sondě VI. Jedná se především o fragmenty často neidentifikovatelných železných předmětů. Určit je možno pouze jeden klíč, přezku od opasku, ploché kování a několik hřebů. Dále zde byly nalezeny zlomky barevného skla, malé množství strusky a drobné bronzové předměty, např. špendlíky, knoflíky, náprstky a různá kování. Nejzajímavějším a nejcennějším v této sondě byl však hromadný nález mincí ze 16. století, který byl samostatně zpracován J. Frolíkem a Zdenou Nemeškalovou.¹³³

Co se týče raného středověku, v sondě I byly v horizontu I/7 nalezeny dva malé fragmenty železa a jeden hřeb (obr. 42/7, LXIV). Ze sondy V, horizontu V/6 pochází bronzový prsten s obvodovým liniovým rytým zdobením v podobě vlnice (obr. LXVI), dokládající přítomnost elit na území západního předhradí. Malý neidentifikovatelný fragment bronzů pak pochází ze sondy III, horizontu III/4.

6. 5. Zvířecí kosti

Zvláštní kategorií nálezů jsou zvířecí kosti, které byly spolu s kostěnými artefakty pro účely diplomové práce determinovány L. Kovačikovou, R. Kyselým a O. Trojánkovou.¹³⁴ I ony nám pomáhají při rekonstrukci osídlení a každodenního života. Pozůstatky kostí domácích zvířat mohou svědčit například o chovu a následně i o s chovem souvisejícím trvalejším osídlením. Zvířecí kosti jakožto zbytky pokrmů nám pak zase přibližují, jaké

¹³² BARTOŠKOVÁ, Andrea. Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi. In. BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha 2001, s. 229.

¹³³ FROLÍK, Jan – NEMEŠKALOVÁ, Zdena. Hromadný nález mincí ze 16. století na Pražském hradě. *Castrum Pragense* 2, Praha, 1999, s. 219-226.

¹³⁴ Závěrečná zpráva je součástí přílohy.

společenské a majetkové postavení mohlo zastávat obyvatelstvo na daném území. Dosud největší archeozoologicky studovaný soubor z raného středověku na našem území pochází z již zmiňované Staré Boleslavi. Jeho zpracování a následnou analýzu provedl R. Kyselý.¹³⁵

Z tzv. severního výběžku pochází poměrně bohatý osteologický materiál čítající 4979 kostí, zubů a jejich fragmentů. Veškerý získaný materiál byl v rámci jednotlivých sond na základě kontextuálního původu rozčleněn do již uváděných horizontů, v rámci nichž byl i datován (datace jednotlivých horizontů je obsažena v následující sedmé kapitole, *Interpretace a datace nálezové situace*). Přesný zvířecí druh se podařilo kvůli četné fragmentárnosti určit jen přibližně u čtvrtiny nálezů (25,7%). V raně středověkých horizontech bylo potvrzeno 24 zoologických taxonů.

Množství zvířecích kostí a zastoupení zvířecích druhů v jednotlivých sondách a jejich raně středověkých horizontech je zachyceno v tabulce 3.

Tab. 3: Severní výběžek, 1987. Sumarizace zoologických kategorií v horizontech jednotlivých sond.

	CELKOVÝ POČET ZVÍŘECÍCH KOSTÍ	ZOOLOGICKÉ KATEGORIE																											
		DOMÁCI SAVCI								DIVOČÍ SAVCI						PTÁCI						RYBY							
		KŮŇ DOMÁČÍ	TUR DOMÁČÍ	PRASE DOMÁČÍ	KOZA	OVCE	OVCE/KOZA	PES	KOČKA DOMÁČÍ	JELEN EVOPSKÝ	SRNEC OBEČNÝ	PRASE DIVOČÉ	ZAJÍC POLNÍ	MEDVĚD HNĚDÝ	KRYSA	NEURČENÍ SAVCI	KUR DOMÁČÍ	HUSA DOMÁČÍ	HOLUB DOMÁČÍ	KRAHUJEC OBEČNÝ	HRABAVÍ	HUSA	KACHNA	VRUBOZOBI	NEURČENÍ PTÁCI	LOSOS/PSTUH MOŘSKÝ	KAPROVITÝ	OKOUN	NEURČENÉ RYBY
S I	HOR I/1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR I/2	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR I/3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR I/4	19	1	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
	HOR I/5	19	-	2	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	HOR I/6	107	2	16	4	-	5	-	-	1	-	-	-	-	70	4	-	-	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-	1
	HOR I/7	45	1	9	6	-	2	-	-	1	1	1	-	-	22	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	HOR I/8	24	-	5	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
	HOR I/9	46	-	1	5	-	2	-	-	-	-	-	-	-	29	3	-	1	-	1	-	-	-	3	1	-	-	-	-
	HOR I/10	23	-	2	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
S III	HOR III/1	15	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	9	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR III/2	43	-	1	6	-	-	3	-	2	-	-	-	29	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	HOR III/3	56	-	8	6	-	-	4	1	-	-	-	-	32	3	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
	HOR III/4	18	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR III/5	46	-	7	9	-	-	5	-	2	-	-	-	-	19	3	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	HOR III/6	21	-	4	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
S IV	HOR IV/1	47	1	10	8	-	-	2	-	-	-	-	-	24	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	HOR IV/2	6	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR IV/3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR IV/4	23	-	1	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	16	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR IV/5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR IV/6	30	-	1	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	3	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
S V	HOR V/1	20	-	1	10	-	-	-	-	-	-	-	-	6	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	HOR V/2	19	1	-	9	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR V/3	90	1	9	20	-	2	6	-	1	-	-	-	29	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	HOR V/4	54	-	11	20	-	-	2	-	-	-	-	1	-	14	2	1	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
	HOR V/5	35	-	4	6	-	-	2	-	1	-	-	-	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	HOR V/6	40	3	6	8	-	-	2	-	-	1	-	1	-	17	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	HOR V/7	104	3	7	25	-	-	7	-	-	-	1	-	-	51	9	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
	HOR V/8	128	-	14	37	-	1	4	-	2	1	1	-	-	55	3	-	-	1	1	-	2	-	4	-	-	1	1	-
S VI	HOR VI/1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	HOR VI/2	8	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹³⁵ KYSELÝ, René. Savci (mammalia) z raného středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy). In: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha 2001, s. 311-334.

Domácí savci

Na lokalitě bylo nalezeno celkem 7 druhů domácích savců, jmenovitě kůň, tur, prase, ovce, koza, pes a kočka.

Z tabulky 3 vyplývá, že téměř ve všech sondách byly poměrně rovnoměrně v rámci jednotlivých horizontů zachyceny nejčastěji kosti domácích savců, konkrétně hlavně prasete a tura domácího. Celkově je (dle počtu fragmentů) nejvíce zastoupeno prase domácí, které představuje kolem 51% všech domácích druhů. Na druhém místě je tur s 32,5%, na třetím pak ovce/koza s 13,7%. Méně zastoupen, i když celkem rovnoměrně na zkoumané ploše, je kůň (3,7%). Pes a kočka jsou zastoupeny minimálně (pod 1%).¹³⁶

Jak upozorňuje R. Kyselý, i když počtem fragmentů dominuje na raně středověkých hradištích (Stará Boleslav) prase domácí, je nutné zdůraznit, že vzhledem k velikosti byl zřejmě tur dominujícím dodavatelem masa a díky svému dalšímu využití (práce, mléko, hnůj) pravděpodobně i nejdůležitějším domácím zvířetem.¹³⁷ Mohlo tomu tak být i na zkoumané ploše tzv. Severního výběžku, který svým zastoupením druhů domácích savců nijak nevybočuje s dosud zjištěné situace v době hradištní na našem území.¹³⁸ Zvýšený počet prasat však odráží určitý ekonomický progres, jelikož prasata se díky tomu, že jsou všežravá, pásala od jara do podzimu volně v lese a na zimu se porážela. Šlo tedy o poměrně rychlý a na péči nenáročný zdroj masa.

Srovnáme-li situaci u domácích savců v jednotlivých horizontech (tab. 3), zjistíme, že jedinou výraznější anomálií je zvýšený počet kostí prasete domácího v sondě V. Rozdíl můžeme sledovat také v tom, že zatímco kostěné pozůstatky od domácích kopytníků se objevují již v nejstarších horizontech (9./10. století, viz. tabulka 4 v následující kapitole), kočka domácí a pes jsou zaznamenáni až v horizontech z 12. – 13. století. Jednoznačné směry vývoje v zastoupení porovnávaných druhů však pozorovány nebyly.

Divocí savci

Mezi zvířecími kostmi bylo zjištěno celkem 6 druhů divokých savců. Jednalo se o jelena (8 fragmentů) a srnce obecného (4 fragmenty). V menší míře o prase divoké a zajíce polního (oba druhy 2 fragmenty). Jeden fragment kosti pak pocházel z krysy a jeden z medvěda hnědého.

¹³⁶ Zde uváděná procenta se týkají jen fragmentů, u kterých s jistotou víme o jaký zvířecí druh se jedná. V každém horizontu je však relativně velké množství fragmentů kostí, jež nelze bezpečně určit. Uváděná procenta je tedy nutné brát s určitou rezervou.

¹³⁷ KYSELÝ, René. Savci (mammalia) z raného středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy). In: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha 2001, s. 314.

¹³⁸ KYSELÝ, René. Archeozoologický rozbor materiálu z lokality Rubín a celkový pohled na zvířata doby hradištní, *Památky archeologické* 91, Praha 2000, s. 155-200.

Jak vyplývá z tabulky 3, ve všech horizontech převažovaly kosti domácích savců nad kostmi savců lovených. Podíl lovné zvěře se však v čase postupně zvyšoval. Ukázalo se, že v horizontech datovaných do 10. – 11. století (viz. tab. 4), nepřekročil podíl lovné zvěře 2%, ve 12. století se už ale zvýšil na 3,4%. I když je pravděpodobné, že některé části těl zvířat mohly být ponechávány na místech, kde byly uloveny, můžeme říci, že lov představoval pouze doplňkový zdroj potravy. To opět odpovídá obecné situaci v době hradištní na našem území.¹³⁹

Zajímavostí je fragment vřetenní kosti mohutného tura velkých rozměrů, který mohl patřit praturovi nebo zubrovi (S III/3, 13. století, viz. tab. 4). Tři pozůstatky kostí přisuzované R. Kyselým také praturu či zubrovi byly nalezeny i na akropoli ve Staré Boleslavi.¹⁴⁰ V případě, že by kosti patřily skutečně praturům, jednalo by se o nejpozdější přímé důkazy tohoto druhu na našem území.

Ptáci a ryby

Na lokalitě bylo zjištěno 8 druhů ptáků (kur, husa domácí, holub domácí, krahujec obecný, hrabiví, husa, kachna a vrubozobí) a 3 druhy ryb (kaprovití, losos/pstruh a okoun říční).

Zatímco pozůstatky ptáků (kur a husa domácí) se vyskytují už i v nejstarších horizontech, rybí kosti se objevily pouze v mladších horizontech řazených do období 12. – 13. století. U kostí hospodářské drůbeže můžeme pozorovat postupné zvyšování jejich počtu v čase (v období 10. – 11. století je zde doložen i holub domácí). Jinak tomu bylo u divokých ptáků, kde nebyl pozorován rozdíl mezi množstvím pozůstatků v jednotlivých horizontech.

Zajímavostí je fragment zobcovité části dospělého krahujce obecného (S V/8, 13. stol., viz. tab. 4), na jehož základě můžeme uvažovat o sokolnictví. To bývalo považováno za symbol vyššího sociálního statusu.

Shrnutí

V celém období raného středověku převažují domácí chované druhy savců, přičemž dominantní roli hráli především prase a tur domácí. Lov tvořil jen doplňkový zdroj obživy. Podíl kostí lovné zvěře se v čase zvyšoval.

Raně středověký soubor z tzv. Severního výběžku svým charakterem odpovídá ostatním souborům z období 10. – 13. století, známým z dřívějších analýz. Materiál

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ KYSELÝ, René. Savci (mammalia) z raného středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy). In: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha 2001, s. 316.

z nejstarších horizontů I/3, I/4, IV/1 a V/1 (9./10. století, viz. tabulka 4) má charakter běžného sídlištního odpadu. Dominance kostí domácích druhů a taxonomický stav materiálu svědčí o existenci stabilního osídlení již v této době.

6. 6. Archeobotanický materiál

Ze zkoumané plochy pochází také menší soubor archeobotanického materiálu, jehož zpracování se ujali Mgr. Radka Kočárová a Mgr. Petr Kočár.¹⁴¹ Analyzováno bylo celkem 44 vzorků uhlíků.

Nejzajímavějším je vzorek odebraný ze sondy III, horizontu III/4 datovaného do 13. století (viz. tab. 4), determinovaný jako zuhelnatělá polovina pecky broskvoně obecné. Máme zde tedy doklad toho, že se toto exotické ovoce objevovalo na jídelních stolech tamějšího obyvatelstva i v těchto dobách. Jediná dosud zjištěná pecka z broskve byla na území Pražského hradu nalezena v sídlištním souvrství z období, které předcházelo výstavbě kostela Panny Marie (viz. druhá kapitola o vývoji Pražského hradu), tedy pravděpodobně někdy z druhé poloviny 9. století. Již v této době zde předpokládáme, na základě tohoto nálezu, pohyb vybranější společnosti. Pozůstatek pecky broskvoně v prostoru tzv. Severního výběžku tak můžeme považovat za doklad přítomnosti zámožnějších obyvatel na území západního předhradí i po výstavbě románské hradby, která omezila opevněný hradní areál jen na území původní akropole.

Ostatní vzorky představovaly 331 kusů uhlíků a 2 kusy nezuhelnatělého dřeva. Zjištěno zde bylo celkem 10 druhů dřevin, konkrétně jedle, javor, olše, bříza, habr, líska, smrk, borovice, dub a lípa.

Ze sondy I, horizontu I/4, který je v následující kapitole datován do starší části 10. století (viz. tab. 4), pochází dva vzorky, v nichž dominují uhlíky dubu s menší příměsí borovice a jedle. V následujícím horizontu I/5 datovaném do období 12. – poč. 13. století byl zjištěn jeden ze dvou nezuhelnatěných kusů dřeva, konkrétně zlomek dřeva smrku. Jak uvádí P. Kočár, nezuhelnatělé dřevo odráží v archeologických kontextech obvykle druhy dřevin užívané pro konstrukční účely a jehličnany patřily mezi taxony s tímto využitím.¹⁴² Vzhledem k tomu, že vzorek pochází ze žlábků, u něhož nebylo možné po běžném posouzení určit jeho přesný účel, mohli bychom zde na základě výše uvedených informací uvažovat o pozůstatku blíže neurčené stavby.

¹⁴¹ Nálezová zpráva analýzy archeobotanického materiálu je součástí přílohy.

¹⁴² KOČÁROVÁ, Romana – KOČÁR, Petr. *Pražský hrad – Severní výběžek. Nálezová zpráva o archeobotanické analýze*. Plzeň, 5. 5. 2014, s. 6. Nálezová zpráva je součástí přílohy.

Téměř polovina vzorků (18) pak pochází z mladších sídlištních vrstev datovaných v následující kapitole do 13. století. I zde dominují v souboru uhlíky dubu s příměsí borovice a jedle. V menším množství pak byly v příměsí zjištěny i taxony olše, javoru, břízy či lípy.

Zbytek vzorků s jasnou dominancí borovice pochází až z novověkých vrstev sondy VI.

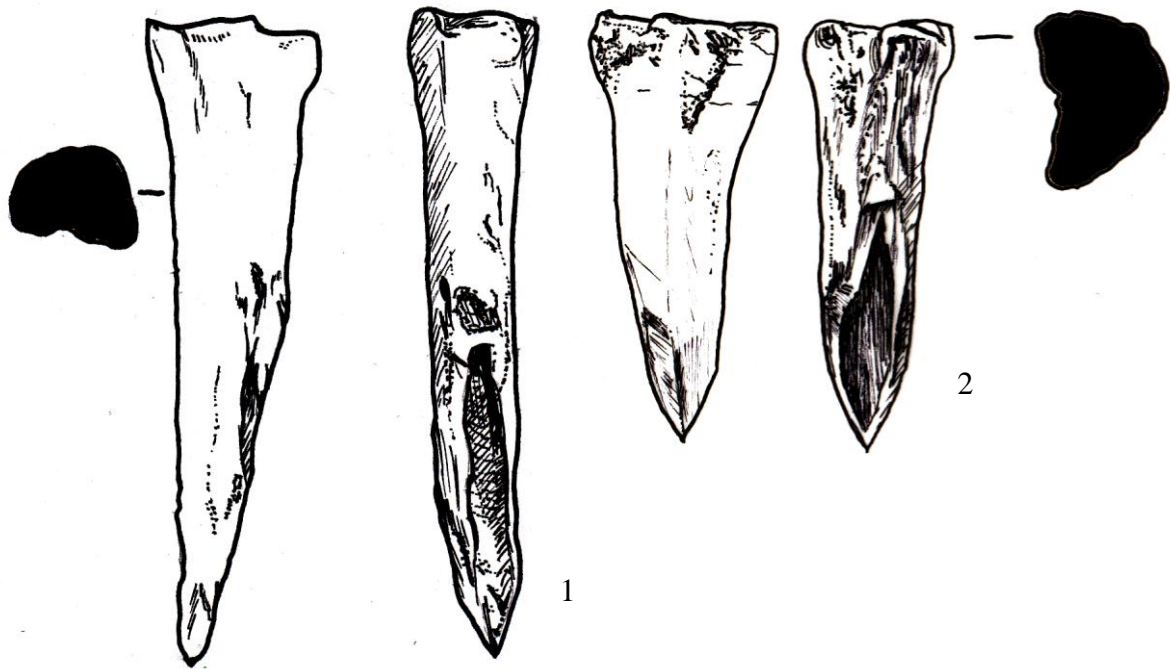
Můžeme tedy konstatovat, že Pražský hrad byl v období 10. – 13. století zásobován dřevem či dřevěným uhlím získaným v kyselých doubravách s příměsí borovice a jedle. Výsledky analýzy uhlíků pak podle P. Kočára potvrzují i jinde v Praze pozorované trendy změn, spočívající v synchronním slábnutí významu dubu ve prospěch narůstajícího významu borovice, jejíž dřevo v novověkých souborech dominuje.¹⁴³

Bližší představu o podobě přeslenů, kostěných artefaktů a kovových nálezů a o jejich rozčlenění do jednotlivých již výše zmiňovaných horizontů nám poskytují následující obrázky.

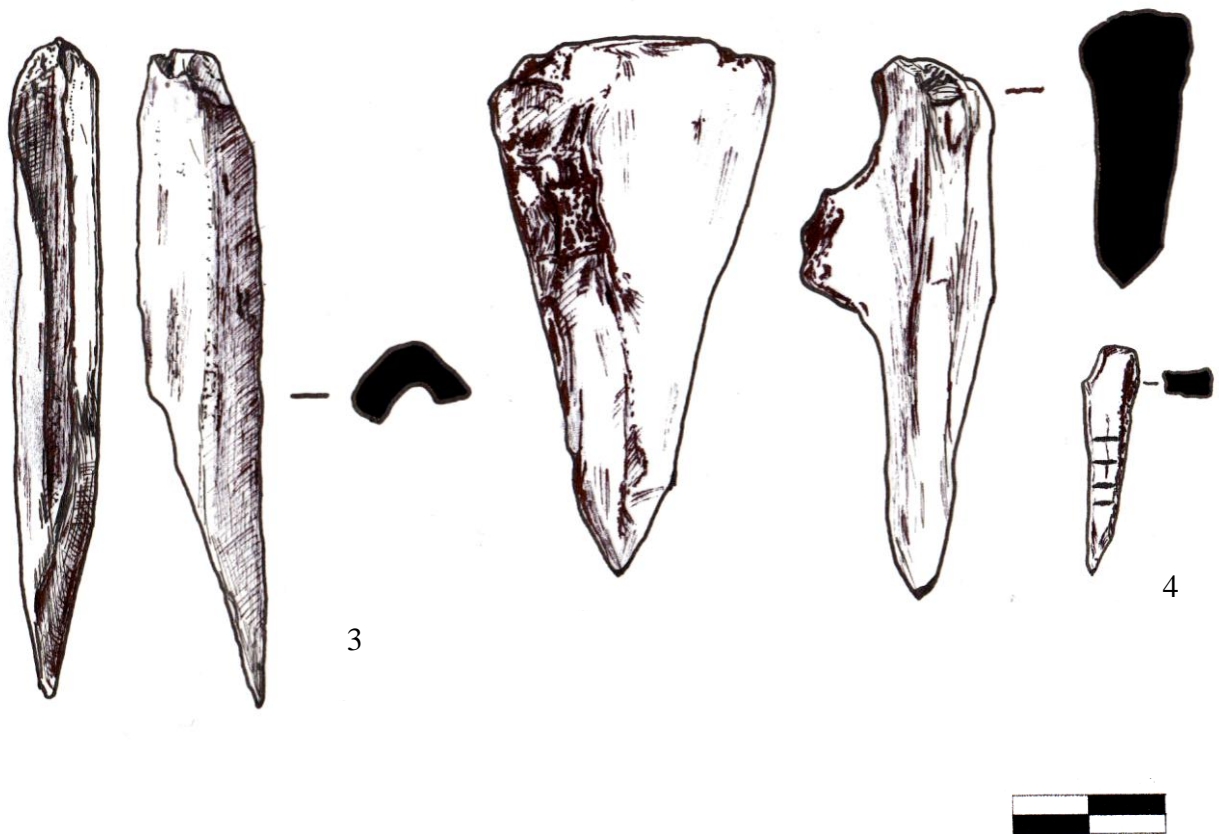
Obr. 41 – 44: Severní výběžek, 1987. Přesleny, kostěné artefakty a kovové nálezy rozčleněné do jednotlivých horizontů. Kreslily V. Hurajčíková a I. Hurajčíková, digitalizace V. Hurajčíková.

¹⁴³ KOČÁROVÁ, Romana – KOČÁR, Petr. *Pražský hrad – Severní výběžek. Nálezová zpráva o archeobotanické analýze*. Plzeň, 5. 5. 2014, s. 10. Nálezová zpráva je součástí přílohy.

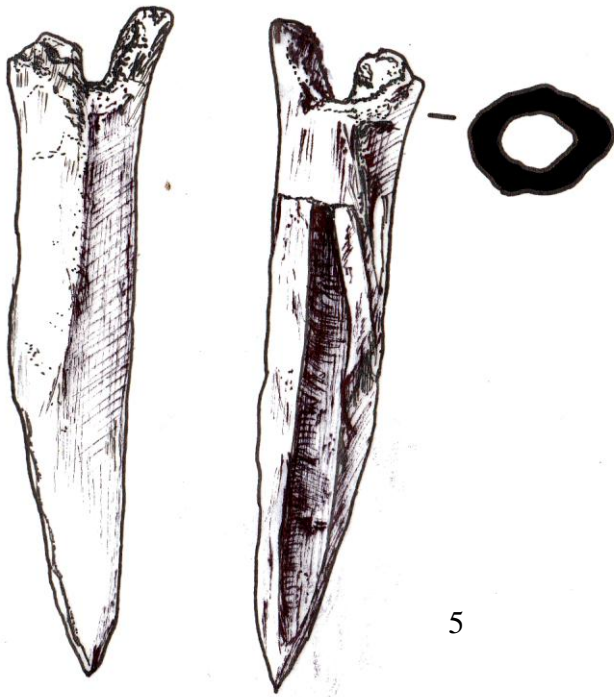
HOR I/5

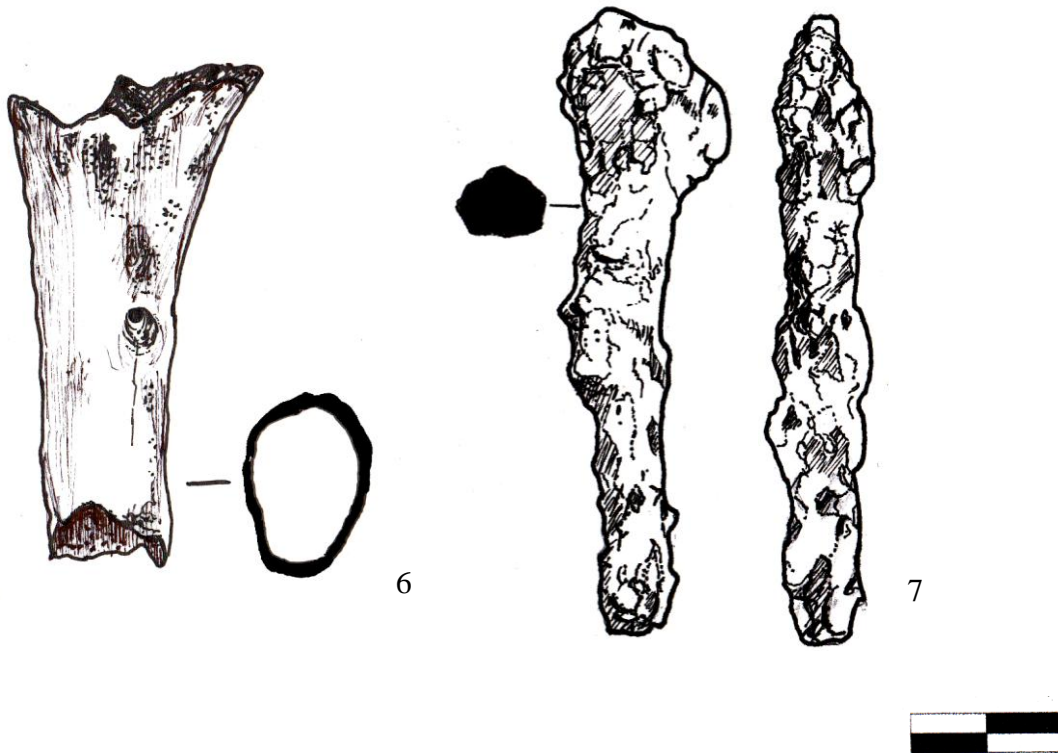
HOR I/6

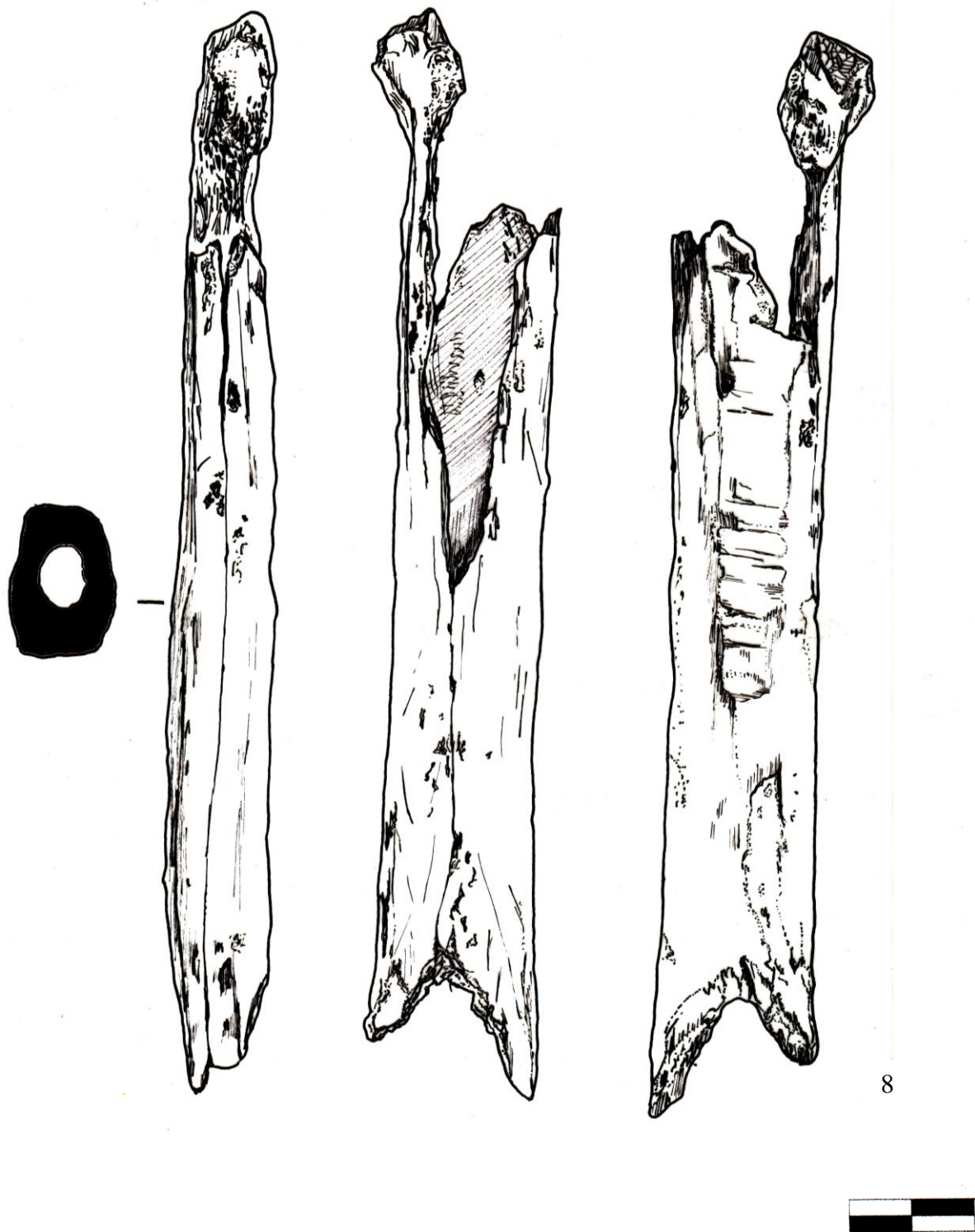
Obr. 41: Kostěné artefakty v horizontu I/5 a I/6

HOR I/7

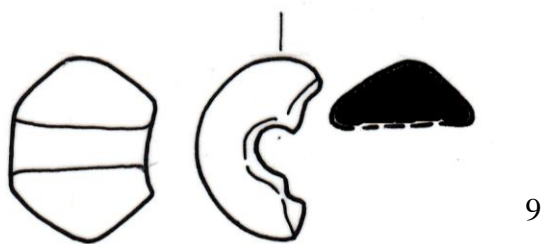

Obr. 42: Kostěné a kovové artefakty v horizontech I/6 a I/7

Obr. 43: Kostěné artefakty v horizontu IV/1 – kostěná brusle

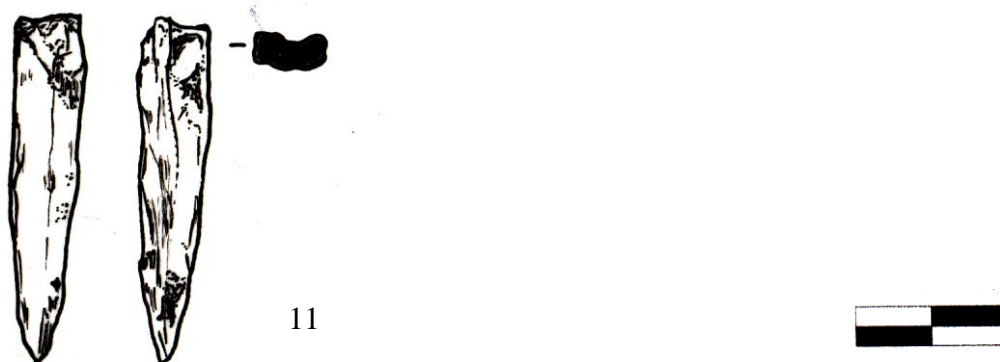
HOR V/4

HOR V/7

HOR V/8

Obr. 44: Keramické a kostěné artefakty v horizontech V/4, V/7 a V/8

7. Interpretace a datace nálezové situace

Interpretace a datace nálezové situace vychází především ze stratigrafie zachycené v podobě plánů a zpracovaného keramického souboru. Na základě stratigrafie byly v každé sondě vyčleněny jednotlivé horizonty, které nám poskytují představu o relativně chronologickém vývoji. Vzájemné srovnání a synchronizace horizontů provedené na základě výskytu keramických skupin jsou pak vodítkem i k chronologii absolutní.

7. 1. Sonda I a III

Jak již bylo uvedeno v kapitole 5, vývoj v sondě I lze stratigraficky poměrně jednoduše synchronizovat s mnohem jednodušším vývojem v sondě III, která navazuje na jihovýchodní konec sondy I.

Chronologicky nejstarší raně středověkou etapu zde představuje objekt k. 710 v podobě oválné jámy se šikmými stěnami a oblým dnem (horizont I/2), (obr. XXXIX, XXXXI). Právě z něj pochází již výše zmiňovaný střep datovaný J. Frolíkem a I. Boháčovou do starší části 9. století. V objektu se dále nacházely i tři zvířecí kosti, jedna z prasete domácího a dvě z blíže neurčených savců. Vzhledem k tomu, že byl objekt zahlouben do jílovitého podloží, jednalo se pravděpodobně o hliník, ze kterého byl těžen materiál ke stavebním či výrobním účelům. Po zániku své funkce byl objekt využíván sekundárně jako odpadní jáma. Do tohoto horizontu I/2 by mohlo náležet i osm drobných kúlových jamek (k. 604, 610, 611, 615-618, 629), jejichž nepravidelné rozmístění nám však neumožňuje udělat si bližší představu o jejich účelu. S největší pravděpodobností se však jednalo o jednodušší konstrukci, snad nějakého ohrazení či plotu.

Následný horizont (I/3) představuje další skupina šesti drobných kúlových jamek (k. 605-609, a k. 628), (obr. XXXXI). Jejich rozmístění nám opět dovoluje pouze konstatovat, že se jednalo o jednodušší konstrukci. Zajímavostí však je, že se kúlové jamky nacházely v podobné poloze jako ty ze staršího horizontu I/2, a to včetně jedné kúlové jamky nacházející se dál od shluků (I/2 – k. 629, I/3 – k. 628). Mohlo by se zde tedy jednat o doklad opakované výstavby např. nějaké ohrady, což by již poukazovalo na trvalejší osídlení na tomto území.

Čtvrtý horizont tvoří dva objekty (k. 701 a k. 702), přičemž první z nich, k. 701, se opět vyskytuje v místech již dvou zmiňovaných shluků drobných kúlových jamek, které překrývá (obr. XXXXIII). Vzhledem k poměrně pravidelnému tvaru obdélníku se již mohlo jednat o pozůstatky menší zahloubené stavby. Chybí zde ale doklady kúlových či sloupových jamek, které by tuto domněnku potvrdily. Vzhledem k šířce objektu se patrně nemohlo jednat

o stavbu obytnou. Dvě kúlové jamky (k. 627 a k. 602) při okraji objektu byly zachyceny pouze z povrchů jeho jednotlivých vrstev. To by mohlo poukazovat například na dodatečné zpevnování stěn či změnu dispozice vnitřního prostoru. Ve spodních vrstvách objektu, které zde patrně vznikly během jeho fungování, se již nacházela keramika a také několik zvířecích kostí. Keramika a především zvýšený výskyt kostí domácích savců i v samotných vrstvách náležejících tomuto horizontu, pak svědčí již o intenzivnějším stabilním osídlení na území tzv. Severního výběžku.

Fragment žlábků v severní části sondy I (k. 703) a jedna velká kúlová jamka (k. 603) jsou řazeny do dalšího horizontu (I/5), (obr. XXXVIII). Délka žlábků v sondě je zhruba 2 m, šířka se pohybuje okolo 20 cm. Žlábek se táhne ve směru SZ – JV a v severní části částečně narušuje objekt k. 701. Nacházelo se v něm poměrně velké množství keramiky, přičemž je zde již patrný nástup keramiky se zduřelými okraji. Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, kousek nezuhebnatého dřeva smrku nalezený v žlábků by mohl nasvědčovat tomu, že se zde původně nacházela dřevěná konstrukce. Mohlo by se tak jednat o další pozůstatek stavby, který by nasvědčoval, že osídlení zde pokračovalo i v této době. Tomu by odpovídalo i poměrně velké množství zvířecích kostí domácích druhů, např. prasete a tura domácího. Dokladem textilní výroby spíše domácího rázu by mohla být dvě nalezená kostěná šídla v blízkosti žlábků.

Do stejného horizontu (I/5) bychom mohli zařadit i fragment dalšího žlábků v sondě III (k. 728, horizont III/1). Zachycena byla kvůli narušení mladším objektem jen jeho menší část, která se táhne podobně jako žlábek k. 703 ve směru SZ – JV. Šířka žlábků lehce přesahuje 20 cm. Jeho výplň tvoří také černé uhlíky a navíc i drobky mazanice. Je ale o dost mělký než žlábek k. 703, jeho hloubka dosahuje max. 8 cm. Vzájemnou souvislost mezi žlábků není možné s jistotou určit.

Další horizont je reprezentován velkým jámovým objektem (k. 709) se dvěma kúlovými jamkami na svém dně (k. 619 a k. 620), (horizont III/2 = I/6). Jelikož byla v rámci sondy III zachycena jen jeho malá část, narušena navíc mladším objektem (k. 708), nemůžeme si udělat bližší představu o jeho charakteru. Na základě zahloubení a zachycených hran objektu by se ale mohlo jednat o zemici, tedy další pozůstatek osídlení tohoto prostoru.

O tom, že sídlištní vývoj na lokalitě pokračoval, svědčí další horizonty zastoupené jen sídlištními vrstvami postupně narůstající stratigrafie. V nich se kromě keramiky a zvířecích kostí objevuje také bronzový prsten a pozůstatek pecky broskve. Oba předměty z vrstev datovaných do 13. století (viz. tab. 4) tak dokládají přítomnost lidí z vyšších společenských tříd na sledovaném území.

V sondách I a III tedy registrujeme poměrně intenzivní stabilní osídlení s jistotou již od horizontu I/4, přičemž možné náznaky opakovaného osídlení můžeme vidět i v horizontu I/3.

7. 2. Sonda IV

Sonda IV je jedinou trochu izolovanou sondou, zcela oddělenou od ostatní situace. Synchronizovat její horizonty se zachycenými terény v ostatních sondách šlo tak pouze na základě archeologického materiálu, především keramiky.

Do podloží a půdního typu se zde zahlubuje superpozice několika objektů. Ten nejstarší je možné interpretovat jako nároží dřevěné, snad srubové stavby (k. 727). Svědčí o tom především zetlelé dřevo ve tvaru rohu (k. 429) a doprovodná kúlová jamka (k. 631). Výplň interiéru představovaly čtyři tenké sídlištní vrstvy (k. 422 – k. 425), označené jako horizont IV/1. V nich byla nalezena keramika převážně kalichovité technologie. Z nekeramických artefaktů se na dně objektu nacházela pouze kostěná brusle. Získáno zde bylo ale také poměrně velké množství zvířecích kostí, a to především domácích chovných zvířat jako tura domácího, prasete domácího a ovce/kozy. Všechny tyto nálezy nasvědčují tomu, že se s jistotou jednalo o pozůstatek stavby obytné. Poslední vrstva výplně objektu (k. 424) obsahovala velké množství uhlíků. To by mohlo poukazovat na to, že stavba zanikla požárem.

Nároží dřevěné stavby bylo překryto dalším objektem (k. 726, horizont IV/2). Jeho výplň tvořily tři jílovité vrstvy (k. 412 – k. 414). Keramika v nich nalezená byla stejně jako u předchozího objektu vyrobená téměř výhradně kalichovitou technologií. Jiné artefakty ani žádné zvířecí kosti v objektu zjištěny nebyly. Jeho účel tak nelze s jistotou určit.

Další rohovou část stavby by mohl představovat žlábek (k. 725), narušující v celé výši objekt k. 726. Předpokladem pro tuto interpretaci je především tenká vrstvička zetlelého dřeva (k. 427) na jeho vnitřní severní straně stěny. Tato část souvrství je označena jako horizont IV/3.

Všechny výše uvedené objekty překryl rozsáhlý zahloubený objekt, snad možná polozemnice (k. 724), (obr. L). Objekt byl z větší části narušen barokní zdí (k. 907). Jako podlahu by snad bylo možné interpretovat uzoučkou vrstvičku zetlelého dřeva (k. 426). Bohužel ale máme tuto vrstvu zachycenou pouze v profilu jižní stěny sondy, a proto nemůžeme tuto domněnku s určitostí potvrdit. V objektu bylo nalezeno jen malé množství keramiky, přičemž v mladší ze dvou mocnějších vrstev výplně (k. 409) je již patrný nástup

keramiky se zduřelými okraji. Zjištěno zde bylo také pár blíže neurčených zvířecích kostí savců.

Zbylé dva horizonty (IV/5 a IV/6) představují už jen tenké sídlištní vrstvy postupně narůstající stratigrafie.

I v této sondě tedy máme zachyceny pozůstatky trvalejšího osídlení a to již od horizontu IV/1.

7. 3. Sonda V a VI

Podobně jako sonda I a III na sebe navazují i sonda V a VI. V sondě VI se nacházela převážně novověká navážka. Raně středověké souvrství (k. 614-617) se zde dochovalo jen v nepatrném rozsahu ve východní části sondy a je možné ho přímo ztotožnit s vrstvami v sondě V, na které navazuje.

Nejstarší raně středověký horizont (V/1) zde představují jedna kúlová a dvě spíše sloupové jamky v jihozápadním rohu sondy V (k. 645 – 647), (obr. LIV). Vzhledem k tomu, že sonda byla v této části velmi úzká (okolo 60 cm), nevíme, zda byly ojedinělé nebo byly součástí složitější konstrukce. Interpretace zde tak zůstává nejasná.

Dvěma nevýraznými kúlovými jamkami (k. 642 a 643) opět nejasného účelu je zastoupen i následný horizont (V/2 = VI/1).

Horizont V/3 je tvořen jen částí mělkého objektu (k. 721), nacházejícího se v místech tří kúlových jamek z horizontu V/1. Zachycena byla i v tomto případě pouze malá část, a proto si ani zde nemůžeme udělat jasnou představu o charakteru objektu. Po zániku jeho primární funkce byl objekt využíván jako odpadní jáma. Zajímavostí je, že zde bylo nalezeno oproti jiným objektům opravdu velké množství zvířecích kostí (55 kusů), a to hlavně domácích savců, prasete a tura domácího. Jelikož šlo především o kosti čelistí a obratlů, mohlo by se jednat například o odpadní místo, kam se vyhazovaly „zbytky“ (bezmasé části) po rozporcování zvířat. Zároveň bylo v tomto objektu nalezeno také velké množství keramiky (138 střepů, 2255 g). Jednalo se o střepy vyrobené až na výjimky kalichovitou technologií, ve většině případů s kalichovitou profilací okraje. Pokud byly střepy zdobené, jednalo se výhradně o zdobení jednoduchou vlnicí. Podobnost keramických fragmentů by mohla nasvědčovat tomu, že odpadní jáma zde fungovala jen krátkodobě nebo dokonce byla zasypana jednorázově.

Následný horizont (V/4 = VI/2) je zastoupen jámou sloupového charakteru (k. 641). Omezený prostor sondy nám opět neumožňuje bližší interpretaci. Vzhledem k velikosti jámy se ale muselo jednat o mohutný sloup, který bychom předpokládali spíše u konstrukce nějaké

větší stavby. I sloupová jáma byla zřejmě sekundárně využívána jako odpadní. Byly v ní nalezeny střepy vyrobené kalichovitou technologií a fragmenty zvířecích kostí (23), většinou blíže neurčených domácích savců. Stejná keramika i množství zvířecích kostí pochází z vrstvy k. 538, která sloupovou jámu překrývala. Tato vrstva obsahovala i jeden ze dvou přeslenů nalezených na území tzv. severního výběžku.

Pátý horizont (V/5) byl stanoven na základě zachycené části zahloubeného objektu (k. 723) se dvěma zjištěnými kúlovými jamkami při stěně (k. 648 a k. 649). Objekt je zachycen pouze na profilu, půdorys s kúlovými jamkami bohužel zachycen nebyl. Podle J. Frolíka¹⁴⁴ by se však s určitou dávkou opatrnosti mohlo jednat o polozemnici nebo nějaký podobný objekt. Doklady pro tuto interpretaci však chybí.

Horizonty V/6 a V/7 představují sídlištní vrstvy postupně narůstající stratigrafie a jsou dokladem přetrvávajícího sídlištního vývoje na daném území.

Poslední horizont (V/8) je tvořen rozlehlým objektem (k. 722) nejasného účelu s drobnou kúlovou jamkou na dně (k. 647).

7. 4. Synchronizace horizontů jednotlivých sond a celková interpretace

Synchronizace horizontů byla provedena na základě výskytu keramických skupin definovaných v textu, respektive na základě počátku výskytu keramické skupiny v horizontu. To neznamena, že by se v horizontu vyskytovala pouze daná keramická skupina. Spolu s ní se většinou v horizontu dále vyskytují skupiny starší, které přetrvávají, nebo keramika vyrobená souběžnými technologiemi. Může se také stát, že se v horizontech ojedinele objevují střepy mladší keramické skupiny. V těchto případech bylo pečlivě zváženo, zda se jedná již o horizont nastupující nové keramické skupiny, nebo se jedná pouze o intruzi způsobenou například mladšími zásahy v blízkosti místa nálezů.

Vzájemnou synchronizaci jednotlivých horizontů v souvislosti s nástupem nových prvků v keramické produkci, na jejichž základě je možné stanovit už i absolutní chronologii, předkládá následující tabulka.

¹⁴⁴ FROLÍK, Jan. Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. *Archaeologica Pragensia*. Praha 1987, č. 13. s. 83.

Tab. 4: Severní výběžek, 1987. Tabulka synchronizace horizontů provedená na základě výskytu keramických skupin.

	Sonda					Keramická skupina
	I	III	IV	V	VI	
Horizonty	I/1					Pravěk
	I/2					Středohradištní keramika (hradištní 1 a jemná)
	I/3					
	I/4		IV/1 IV/2 IV/3	V/1 V/2 V/3 V/4	VI/1 VI/2	Kalichovitá
	I/5	III/1	IV/4 IV/5			Zduřelá
	I/6	III/2	IV/6			Keramika s bílým malováním
	I/7	III/3		V/5		Světlá, červeně malovaná keramika
	I/8	III/4		V/6		
	I/9	III/5 III/6		V/7		
	I/10			V/8		Skupina Sekanka

Z tabulky synchronizace horizontů je patrné, že chronologicky nejstarší etapa vývoje na území tzv. severního výběžku byla zjištěna v sondě I. Ojedinelý pravěký střep snad knovízské kultury označený jako horizont I/1 nám toho sám o sobě o osídlení daného místa mnoho říci nemůže. V celkovém kontextu vývoje území, na kterém se dnes nachází Pražský hrad, je však důležitým střípkem mozaiky, který potvrzuje dnes již převládající názor, že se na ostrožně skutečně alespoň nějaké pravěké osídlení muselo nacházet.

Následující horizonty již náleží ranému středověku. Nejstarší z nich (horizont I/2 a I/3) pochází opět ze sondy I. Kromě keramiky a několika zvířecích kostí se zde nacházely i další pozůstatky lidské činnosti. Jednalo se o oválnou jámu, pravděpodobný hliník, a shluky kúlových jamek, které by snad mohly být pozůstatkem po opakované výstavbě nějaké jednoduché konstrukce.

Konkrétnější představu o osídlení na území tzv. severního výběžku si ale můžeme udělat až na základě další skupiny horizontů, spadající do období keramiky vyráběné kalichovitou technologií. Tato etapa vývoje byla již zachycena ve více sondách (sonda I, IV, V a VI). Pozůstatky hned tří objektů v superpozici byly zjištěny v sondě IV. Ten nejstarší je možné interpretovat jako nároží dřevěné, snad srubové stavby (horizont IV/1). Další rohovou část dřevěné stavby pak mohl představovat nejmladší z objektů (horizont IV/3). V sondě I byl zjištěn také pravděpodobný pozůstatek nějaké menší stavby a větší jáma v jeho blízkosti, na

základě čehož bychom ji mohli interpretovat jako hliník (horizont I/4). Omezená plocha sondy V nedovoluje bližší interpretaci zde zachycených kůlových jamek (horizont V/1 a V/2) ani mělkého objektu (horizont V/3) plného keramiky a kostí domácích zvířat. I tak ale máme v této etapě zachyceny jasné doklady trvalejšího a stabilního osídlení. Kromě superpozice nejméně dvou dřevěných staveb v sondě IV je to především zvýšený výskyt kostí zvířat domácích druhů a to nejen v objektech, ale i samotných kulturních vrstvách. Determinováno bylo v horizontech z období výskytu keramiky kalichovité technologie celkem 163 zlomků.¹⁴⁵ Jednalo se o kosti koně, skotu, prasete, ovce nebo kozy, kura, husy a blíže neurčeného vrubozobého ptáka. Nejvíce reprezentovaným druhem bylo prase. U tohoto druhu zde byly zachyceny kosti jak mladých, tak dospělých jedinců a mezi kostmi se vyskytovaly nejen části, na něž se upíná minimum svaloviny, nýbrž i části „masité“. V malé míře zde máme doloženo i řeznické/kuchyňské zpracování a porcování masa. Jedná se o zářez na žebru blíže neurčeného velkého savce a zářezy pozorované na stehenní a hleznové kosti ovce. Některé kuchyňské zbytky pak byly okousány zřejmě psy, i když jejich pozůstatky v části souboru z tohoto období zcela chybí. Ojediněle byl doložen i okus hlodavci. Nátrní kost jelena lesního (V/3) a prstní článek medvěda hnědého (V/4) reprezentují i přítomnost lovné zvěře na sledovaném území.

Následující horizonty řadíme k etapě, jež se vyznačovala výskytem keramické skupiny označované jako zduřelá. Souvrství z toho období jsou již mocnější a do značné míry narušují výše uvedené starší situace. I zde máme doloženy pozůstatky dvou staveb, snad možné polozemnice, zachycené v sondě IV (horizont IV/4), a žlábků, který by mohl být dokladem dřevěné konstrukce. Dokladem intenzivnějšího osídlení je především zvýšené množství keramiky a zvířecích kostí v tomto období.

Začínajícím výskytem keramiky s bílým malováním je charakterizována další etapa. Kromě jámového objektu nejasného účelu v sondě III (horizont III/2) sem řadíme již jen sídlištní vrstvy postupně narůstající stratigrafie (horizont I/6 a IV/6) dokládající nepřetržité pokračování intenzivního sídlištního vývoje.

Podobně je tomu i u horizontů s keramickými skupinami světlá, červeně malovaná keramika a Sekanka, jež se vzájemně prolínají. Výjimku mezi sídlištními vrstvami tvoří zachycená část zahluobeného objektu (horizont V/5), kterou je možné s jistou dávkou opatrnosti interpretovat jako polozemnici. O něco mladší byl pak ještě rozlehlý jámový objekt nejasného účelu zachycený také v sondě V (V/8).

¹⁴⁵ Pro účely diplomové práce byly kosti determinovány L. Kovačikovou, R. Kyselým a O. Trojánkovou. Závěrečná zpráva je součástí přílohy.

7. 5. Datace

Důležité pro posouzení počátku osídlení tzv. západního předhradí jsou především horizonty, v nichž se ještě nevyskytovala keramika kalichovité profilace okraje. I když se ohledně jejího nástupu vedou dodnes „vášnivě“ diskuse, předpokládá se její nástup někdy v průběhu 10. století. Problematická je zde skutečnost, že kalichovitá technologie předbíhá nástup kalichovité profilace okraje. Zaznamenána byla částečně už i u starší keramiky tzv. límcovité profilace okraje, která se však v souboru z tzv. Severního výběžku téměř nevyskytuje.

K bližšímu poznání počátku osídlení nám tedy mohou přispět pouze dva horizonty zachycené v sondě I. Z objektu k. 710 zjištěného v horizontu I/2 pochází již několikrát zmíněný technologicky i typologicky starý keramický zlomek datovaný do 1. poloviny 9. století. V kulturních vrstvách horizontu I/3 se pak v nepatrném množství vyskytovaly střepy slídnaté hradištní keramiky v kombinaci s jemnou keramickou skupinou. I zde se již objevil malý zlomek keramiky kalichovité technologie, který je však možné považovat ještě za mladší intruzi. Časově by tento horizont mohl náležet také ještě 9. století, případně přelomu 9. a 10. století.

Následné období keramické skupiny kalichovité technologie se váže, jak již bylo zmíněno, na keramiku s kalichovitou profilací okraje, jež převládá v 2. polovině 10. a v 11. století. Nejstarší horizont v sondě IV, představující nároží dřevěné stavby (IV/1), obsahoval keramiku kalichovité technologie i profilace, přičemž se zde nacházely i profilace dosti starobylé. Celkově by mohla být stavba datována do 10. století. Archaická profilace okraje byla zaznamenána i u keramických zlomků, které tvořily výplň možného pozůstatku menší stavby a jámy, snad v hliníku, v sondě I (horizont I/4). Vzhledem k tomu, že výplň objektů byla z velké části tvořena i zlomky starších keramických skupin, můžeme horizont řadit také již do 10. století, snad jeho starší části. V sondě V se již spolu se zlomky kalichovité technologie začíná objevovat i keramika vyrobená technologií označovanou jako hradištní 2, jejíž výskyt se předpokládá především v 11. století.

Následující horizonty svědčí o dosti velkém pohybu terénu zhruba od přelomu 12. a 13. století, kdy nastupuje keramika s klasickou zduřelou profilací okraje. Dokladem toho jsou zlomky starších keramických skupin v mladších horizontech a naopak také to, že se keramika 12. a 13. století vyskytuje i na povrchu původního půdního horizontu (sonda III).

Tab. 5: Severní výběžek, 1987. Tabulka datace horizontů provedená na základě výskytu keramických skupin.

	Sonda					Datování	Keramická skupina
	I	III	IV	V	VI		
Horizonty	I/1					Kultura knovízská	Pravěk
	I/2					1. pol. 9. stol.	Středohradištní keramika (hradištní 1 a jemná)
	I/3					9. / 10. stol.	
	I/4		IV/1 IV/2 IV/3	V/1 V/2 V/3 V/4	VI/1 VI/2	10. stol. 10. - 11. stol.	Kalichovitá
	I/5	III/1	IV/4 IV/5			12. - poč. 13. stol.	Zduřelá
	I/6	III/2	IV/6			? (snad 11. stol.) - poč. 13. stol.	Keramika s bílým malováním
	I/7	III/3		V/5		13. stol.	Světlá, červeně malovaná keramika
	I/8	III/4		V/6			
	I/9	III/5 III/6		V/7			
	I/10			V/8		13. stol.	Skupina Sekanka

8. Pozůstatky raně středověkého osídlení na území tzv. západního předhradí: Porovnání výsledků z jednotlivých výzkumů na území tzv. západního předhradí s výsledky z výzkumu v tzv. Severním výběžku

Jak již bylo uvedeno v kapitole 3. *Dějiny bádání*, archeologických výzkumů na území tzv. západního předhradí již bylo uskutečněno několik. Vždy se však jednalo pouze o menší záchranné akce prováděné v souvislosti s rekonstrukcemi budov nebo s hloubením různých štol či kolektorů. Zkoumány tak většinou byly jen prostorově velmi malé a úzké sondy. Ve většině případů navíc byly původní terény dosti silně narušeny intenzivní stavební činností, která zde probíhala v podstatě po celou dobu existence hradu. Pozůstatky raně středověkého osídlení se tak dochovaly ve velmi torzovitém stavu, který jen málokdy umožňuje detailnější interpretaci a jasné závěry. Některé výzkumy navíc dodnes zůstávají nepublikované. I přesto je mým cílem pokusit se v této kapitole na základě útržkovitých informací z jednotlivých výzkumů složit alespoň hrubou mozaiku a následně nastínit, jak mohl sídelní vývoj na území tzv. západního předhradí v raném středověku vypadat.

8. 1. Výzkum kostela Panny Marie a jeho okolí

Kostel Panny Marie je nejstarší církevní památkou na Pražském hradě. Podle historických pramenů ho založil kníže Bořivoj, pravděpodobně někdy mezi lety 884 – 885. Jeho poloha byla dlouhou dobu neznámá. Fragments sakrální stavby, které byly ztotožněny s prvním hradním kostelem, objevil až roku 1950 I. Borkovský. Dodnes je můžeme spatřit v průchodu mezi II. a IV. nádvořím.

Výsledky archeologického výzkumu publikoval I. Borkovský v roce 1953.¹⁴⁶ Revizní výzkum, který pozměnil jeho závěry a přinesl nové poznatky, zde proběhl až po roce 1990 v souvislosti s rekonstrukcí Obrazárny Pražského hradu, v jejímž podzemí se pozůstatky nacházely.¹⁴⁷

Kromě interiéru kostela bylo archeology zkoumáno i okolí stavby. U severozápadního konce kostela se dobře zachovaly vrstvy pocházející ze zbořeného kostela i vrstvy vzniklé před a po jeho zboření. Kromě pohřebiště zde tedy byl zjištěn i terén hřbitova, respektive

¹⁴⁶ BORKOVSKÝ, Ivan. Kostel Panny Marie na Pražském hradě. *Památky Archeologické* 44, Praha 1953, s. 129-200.

¹⁴⁷ FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů*. Praha 2000, s. 17-96.

povrch z doby existence kostela, na který se později celá stavba zřítla. Publikovány byly i výsledky z výzkumu plochy u západní stěny traktu Západního křídla.¹⁴⁸

Již v roce 1930 byl v průjezdu objeven zbytek opukového řádkového zdiva s opukovou dlažbou, pod níž se měly nacházet sloupové jámy nějaké starší blíže neurčené dřevěné stavby.¹⁴⁹ I. Borkovský o tomto nálezu nic podrobnějšího neuvedl. Na základě výsledků revizního výzkumu by se však mohlo jednat o pozůstatky staršího dřevěného kostelního přístavku, který byl po čase nahrazen mladším kamenným přístavkem, jehož pozůstatky, již zmiňovaná kvádríková zeď a část interiéru s dlažbou, byly objeveny právě během výzkumu v roce 1930.

Západně od průjezdu na IV. nádvoří pak byl zjištěn zbytek cesty, dlážděné oblázky ve dvou horizontech nad sebou. Cesta směřovala od západu k již zmiňované románské zdi, kterou mladší cesta respektovala. Starší cesta podle I. Borkovského existovala již před výstavbou románské zdi.¹⁵⁰ Jak již bylo uvedeno, revizním výzkumem bylo zjištěno, že románská zeď je mladší fází přístavku u západní stěny kostela Panny Marie. Jeho vznik byl datován na konec 12. nebo počátek 13. století.¹⁵¹ V této době byla pravděpodobně zřízena i cesta k němu vedoucí. Starší cesta pak mohla být komunikací ke staršímu přístavku. Pozůstatky dlážděné cesty byly nalezeny i v sondách z roku 1946 vyhloubených jižně od průjezdu.¹⁵² Jedná-li se o starší nebo mladší fází, však není upřesněno (obr. XXXI).

Ještě jižněji se nacházely sondy z roku 1950.¹⁵³ V nich bylo sledováno pokračování cesty nalezené u jižní stěny průjezdu roku 1946. Cesta směřovala jihovýchodně, šikmo na délku traktu, pravděpodobně až k hlavní bráně u Bílé věže, kterou se z předhradí vstupovalo do akropole. Pozůstatky dlážděné cesty byly zjištěny i na sever od kostela ve vzdálenosti asi 11 – 12 m. Jednalo se zřejmě o cestu k Jelenímu příkopu, která vedla přes II. nádvoří a napojovala se na již zmiňovanou cestu jižně od kostela někde v místech před Matyášovou bránou.¹⁵⁴

Na východě u jižní zdi průjezdu se terén zvedal směrem ke II. nádvoří. Během výzkumu zde byl odhalen terén hřbitova a kostrové hroby (obr. XX). Jižně od kostela se nacházely pohřby v rakvích i bez nich. V sondách jižně od průjezdu už však žádné kostry

¹⁴⁸ BORKOVSKÝ, Ivan. Kostel Panny Marie na Pražském hradě. *Památky Archeologické* 44, Praha 1953, s. 130-135.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 130.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 130.

¹⁵¹ FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů*. Praha 2000, s. 91,92.

¹⁵² BORKOVSKÝ, Ivan. Kostel Panny Marie na Pražském hradě. *Památky Archeologické* 44, Praha 1953, s. 131.

¹⁵³ Tamtéž, s. 134-135.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 134-135.

zjištěny nebyly. Hřbitov se zřejmě nacházel v jižní části jen těsně kolem kostela a cesta tvořila jakousi hranici mezi hroby a okolním osídlením. Kromě cesty byla totiž v sondách jižně od průjezdu nalezena spálená mazanice a uhlíky, podle I. Borkovského zbytky shořelého domu u cesty. Stopy spálené dřevěné budovy se prý nacházely i západním směrem od cesty. Přesnou polohu stavby však I. Borkovský neuvádí. Kromě popela a uhlíků měla být v tomto objektu zjištěna i jáma po sloupu. Podle I. Borkovského se jednalo jistě o budovu obytnou.¹⁵⁵ Kromě keramiky zde byl nalezen také olověný kotouček, určený Pavlem Radoměřským jako anglosaská sceatta.¹⁵⁶ Jeho účel a funkci u nás zatím neznáme. Samotné určení bychom dnes mohli považovat spíše za sporné. S tím souvisí i časové zařazení předmětu na poč. 10. století, které bylo stanoveno právě na základě jeho určení.

Důležitým nálezem z roku 1950 byl i hrob, porušený severovýchodními základy staršího kostela.¹⁵⁷ To by nasvědčovalo tomu, že se v těchto místech pohřbívalo již před stavbou sakrální budovy. Tuto domněnku nevyvrátil ani revizní výzkum. Ještě starší než pohřebiště pak musel být žlábek zahloubený do podloží ve směru východ-západ, jehož účel je neznámý.

Těsně nad půdním horizontem se nacházelo několik zlomků pravěké keramiky (na základě jednoho střepu určené jako knovízské).¹⁵⁸ Pokud by pocházely z půdního horizontu, což se jeví jako dost pravděpodobné, jednalo by se o analogickou situaci, která byla zjištěna i u tzv. Severního výběžku, kde máme doložen střep knovízské kultury v původním uložení v půdním typu.

Závěrem lze tedy shrnout, že okolí kostela bylo dosti narušeno intenzivním pohřbíváním z doby během fungování církevní stavby a pravděpodobně ještě i před jejím vznikem. Je tedy velmi obtížné zjistit, zda se v těchto místech nacházelo ještě starší raně středověké osídlení. Pouze jižně od kostela byly na podloží zjištěny vrstvy, které bychom mohly řadit na základě jednoho zlomku keramické technologie označené jako hradištní 1 a dvou zlomků vyrobených tzv. jemnou technologií do 9. století. Ze hřbitovních vrstev pak pochází další keramické zlomky skupiny hradištní 1. Je však těžké posoudit, zda je jejich výskyt příčinou narušení starších sídlištních situací.

¹⁵⁵ BORKOVSKÝ, Ivan. Kostel Panny Marie na Pražském hradě. *Památky Archeologické* 44, Praha 1953, s. 130-135.

¹⁵⁶ RADOMĚRSKÝ, Pavel. Olověná „sceatta“ z pražského hradu a příspěvek k počátkům českého mincovnictví. *NL*. VI/3, 1951, 29 – 44.

¹⁵⁷ BORKOVSKÝ, Ivan. Kostel Panny Marie na Pražském hradě. *Památky Archeologické* 44, Praha 1953, s. 134-135.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 169.

¹⁵⁸ FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů*. Praha 2000, s. 83.

I u tohoto výzkumu máme intenzivnější sídlištní situaci doloženou až od 12. století. V této době se zde již s jistotou nacházely cesty, podél nichž máme zachyceny i pozůstatky staveb.

8. 2. Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu

V roce 2001 začalo archeologické pracoviště na Pražském hradě zpracovávat všechny hrobové nálezy z II. nádvoří a jeho nejbližšího okolí, hlavně z I. a IV. nádvoří. Jednalo se tedy o území celého tzv. západního předhradí. Výsledky publikoval v roce 2013 J. Frolík.¹⁵⁹

Pozůstatky tří hrobů byly nalezeny roku 1929 v průjezdu mezi II. a III., západně od románské hradby. Dva hroby, nalezené v překvapivé hloubce 10-12,8 m, byly zdokumentovány roku 1930 také na IV. nádvoří. Větší skupina hrobů se pak nacházela, jak již bylo uvedeno výše, v průjezdu mezi IV. a II. nádvořím a souvisela s pohřbíváním kolem kostela Panny Marie. Celkem bylo zachyceno 17 hrobů v průjezdu a 1 hrob na II. nádvoří. Čtyři hroby byly roku 1946 objeveny i v sondě jižně od průjezdu mezi IV. a II. nádvořím. Z roku 1948 pak pochází pozůstatky dalších čtyř hrobů ve Středním křídle, tentokrát však nalezených při budování průchodu pro pěší.

Největší množství hrobových nálezů však bylo zjištěno při plošných odkryvech v Severozápadním křídle, respektive po obou stranách průjezdu mezi II. a IV. nádvořím v období od roku 1950 – 1952. Jednalo se zde o dalších 38 hrobů. V okrajových částech zkoumané plochy pak byly zjištěny roku 1954 a 1955 nejméně další tři hroby.

Posledním místem, odkud pocházely pozůstatky čtyř hrobů, je již také zmiňované zákoutí mezi Středním křídlem a kaplí sv. Kříže. Nález však zatím nebyl detailněji publikován.

Celkem bylo podle J. Frolíka na území tzv. západního předhradí v letech 1929-1992 zjištěno a zdokumentováno 80 hrobů. Jak ale dodává, odhad celkového počtu je kvůli silnému narušení původních terénů nereálný a zjištěných 80 hrobů představuje jen malou část původní skutečnosti. Dále ve svých závěrech nastiňuje myšlenku, že zde uvedené hroby byly patrně součástí jednoho pohřebiště, které zaujímal v období od 9. – 13. století většinu tzv. západního předhradí. Hrobové nálezy se doposud nacházely vždy severně od již zmiňované cesty vedoucí jižně od kostela dále na jihovýchod k hlavní bráně na akropoli. Přibližně celá severní polovina tzv. západního předhradí tedy podle J. Frolíka měla sloužit jako pohřebiště.¹⁶⁰

¹⁵⁹ FROLÍK, Jan. Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu. *Archaeologia historica* 38, 2013. č. 1. s. 91-104.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 98-99.

8. 3. Románská budova na IV. nádvoří.

Pozůstatky kamenné budovy v jižní části IV. nádvoří objevil I. Borkovský během výzkumu v roce 1930 při příležitosti hloubení štoly, která prořala centrální část plochy od průjezdu na II. nádvoří k východu na Hradčanské náměstí. Výsledky výzkumu dosud nebyly publikovány. Pozornost jim věnoval ve své disertační práci z roku 1987 jen J. Frolík, z jehož závěrů je zde vycházeno¹⁶¹ (obr. LXVII).

Kromě pozůstatků kamenné stavby byl zkoumán i její interiér a nejbližší okolí. Vně budovy se na podloží nacházely kulturní vrstvy, překryté opukou, interpretovanou I. Borkovským jako cesta. Na ní i v její blízkosti pak byly zachyceny zbytky popela, uhlíků, mazanice a spálených prken. Interiér budovy skrýval spáleništní a zánikové souvrství, překryté vrstvou jílovité navážky. Mohlo by se zde jednat o stopy po rozsáhlejším požáru, který zasáhl i kostel Panny Marie.¹⁶²

Stavba měla čtvercový půdorys o rozměrech 520 x 520 cm. Kvádríkové zdivo bylo zděno na maltu a jeho šířka se pohybovala mezi 65-70 cm. Na pozůstatcích je dále patrné, že stavba prošla během své existence řadou stavebních úprav, přičemž mladší byla J. Frolíkem datována do 1. pol. 13. století.¹⁶³ Podle nalezeného inventáře (keramika, hřeben, prsten) pak můžeme soudit, že se jednalo o stavbu obytnou. Množství mazanice a ohořelých trámů v okolí svědčí o tom, že se nad kamennými zdmi ještě nacházelo dřevěné patro (obr. LXVII). J. Frolík dále upozorňuje na to, že kolem budovy byla všude nalezena drobnou opukou vyložená úroveň, pravděpodobně povrch terénu z doby existence kamenné stavby. Kvůli tomu, že se nacházela všude kolem kostela, vylučuje J. Frolík tvrzení I. Borovského o tom, že by šlo pouze o pouhou cestu.¹⁶⁴

8. 4. Výzkum v budově kaple sv. Kříže

Kaple sv. Kříže se nachází v jihovýchodní části II. nádvoří, tedy v místech před hlavní branou, kterou se vstupovalo z tzv. západního předhradí do akropole hradu. Zároveň se také jedná o lokalitu umístěnou v pásu mezi středověkými příkopy, které byly hloubeny za Přemysla Otakara II.

¹⁶¹ FROLÍK, Jan. *K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9. – 13. století*. rkp. kandidátské disertační práce. ARÚ ČSAV. Praha: 1987. s. 33-42.

¹⁶² FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: *Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů*. Praha: Peres, 2000. s. 91.

¹⁶³ Tamtéž, s. 91.

¹⁶⁴ FROLÍK, Jan. *K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9. – 13. století*. rkp. kandidátské disertační práce. ARÚ ČSAV. Praha: 1987. s. 34.

Kvůli záměru Správy Pražského hradu instalovat v kapli stálou expozici kapitulního pokladu zde proběhl v roce 2010 záchranný výzkum, jenž byl první archeologicky dokumentovanou akcí v těchto místech.¹⁶⁵ Kromě vnitřních prostorů budovy bylo zkoumáno i zákoutí v jihovýchodním rohu vedle kaple (obr. LXVIII). Tento prostor byl již zkoumán i dříve v roce 1992.¹⁶⁶

Na základě publikovaných výsledků¹⁶⁷ lze shrnout, že území, na němž se dnes nachází kaple sv. Kříže, bylo minimálně do konce středověku spjato především s opevněním hradu, k čemuž ho předurčovala jeho poloha u Bílé věže před hlavní bránou do akropole. Poprvé zde byl zachycen například fragment jižní linie opevnění předhradí, který na základě nalezené keramiky potvrdil, že plocha předhradí s kostelem Panny Marie byla opevněna někdy během 10. století v návaznosti na výstavbu opevnění akropole. Po vzniku románské hradby zde pak bylo zjištěno množství sídlištních a zřejmě i výrobních aktivit spojených již s užíváním keramiky se zduřelou profilací okraje. Z interiéru kaple, konkrétně ze sondy SI pochází pozůstatek ohniště, u něhož stopy propálených vrstev svědčí o silném nebo spíše opakovaném ohni. Situaci doprovázelo i několik mělkých objektů. Mělké mísovitě zahloubené objekty spolu s kůlovými jamkami se nacházely i ve vedlejší sondě SII. Mezi kůlovými jamkami se nacházelo do podloží kotlíkovitě zahloubené dno pece. Síla propálené vrstvy i v tomto případě svědčila o silném opakovaném ohni. Nebylo zde však nalezeno nic, co by poukazovalo na účel zařízení. Ve výplni byla kromě úlomků opuky nalezena jen větší část nádoby se zduřelou profilací okraje. Pec byla podobně jako ohniště obklopena skupinou velkých kůlových jamek, jejichž přímou souvislost s pecí však nelze prokázat. Zajímavostí je i to, že v kontextech z této doby se nacházely kameny sopečného původu (diabasy), užívané jako akumulátory tepla v ohništích a pecích. Četné pozůstatky jam a kůlových jamek byly zjištěny i v sondě SIV. Na základě zachycených terénních situací se zde předpokládá, že při zarovnávaní terénů pravděpodobně v mladším horizontu mladohradištního vývoje byl původní terén v jižní části dnešní budovy kaple snížen více než v části severní. Původní reliéf zde tak musel tvořit výrazný hřbet, díky čemuž se nám dodnes pod kaplí dochovaly výše zmiňované raně středověké situace.

¹⁶⁵ FROLÍKOVÁ, Drahomíra – MATIÁŠEK, Josef. Archeologie v budově kaple sv. Kříže na Pražském hradě. *AH* 37, 2012, s. 513-527.

¹⁶⁶ Výsledky výzkumu zahrnutý v: FROLÍK, Jan. Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu. *Archaeologica historica* 38/1. Brno 2013, s. 99, 102.

¹⁶⁷ FROLÍKOVÁ, Drahomíra – MATIÁŠEK, Josef. Archeologie v budově kaple sv. Kříže na Pražském hradě. *AH* 37, 2012, s. 513-527.

V zákoutí mezi kaplí a středním křídlem bylo roku 1992 odhaleno středověké pohřebiště založené v zaplněném raně středověkém hradebním příkopu.¹⁶⁸

8. 5. Výzkum v budově Císařské konírny

Výzkum v budově Císařské konírny v letech 1982-1993 zasáhl i II. nádvoří, respektive jeho SV část. Odhalen zde byl především nejstarší příkop na ostrožně a příčné rameno dřevohlinitého opevnění, které rozdělilo ostrožnu na akropoli a západní předhradí.¹⁶⁹ Bohatý soubor keramického materiálu a další drobné předměty jako šídlo, přeslen nebo skleněná perla s kovovým jádrem, které pochází ze situací předcházejících stavbě hradby svědčí o sídelním využití ostrožny ještě před výstavbou typického dřevohlinitého opevnění s čelní kamennou plentou. Tomu odpovídají i pozůstatky nejstarších situací nalézajících se za zadní stěnou hradby starší fáze těsně nad podloží. Relikty sídlištních struktur, pravděpodobně dřevěné stavby, kúlových jamek a žlábků, jakéhosi „korýtka“¹⁷⁰, tak můžeme spojovat s nejstaršími dochovanými doklady trvalejší přítomnosti lidí v prostoru tzv. západního předhradí (obr. XXV).

Plocha v severovýchodní části II. nádvoří byla intenzivněji sídelně využívána zřejmě až v době po zbudování románské hradby. Kromě běžných sídlištních aktivit doložených soustavou kúlových jamek a ohništěm, zde byly nalezeny i nálezy odlévacích forem na drobné předměty a zlomky misek se stopami skelných povlaků. Tyto předměty by mohly svědčit o možné specifické řemeslné činnosti, např. kovolictví nebo zpracování skla. Ta ale pravděpodobně, vzhledem k zjištěné situaci, neprobíhala přímo v těchto místech, ale patrně v okolí zkoumané plochy. V budově Císařské konírny se tak jednalo zřejmě pouze o odpad.

8. 6. Sídelní situace na hradčanském předhradí

Termínem hradčanské předhradí je označován prostor v části hradčanského ostrohu západně od tzv. hradčanské rokle. Do závěrečného porovnání bylo toto území zahrnuto proto, že dodnes nevíme, kam až sahala tzv. západní předhradí na své západní straně. Dosud totiž nebyly nalezeny pozůstatky hradby, která by ho v těchto místech vymezovala. Předpoklad, že se opevnění nacházelo podél tzv. hradčanské rokle se zatím nepotvrdilo a v současné době se stále více objevují tvrzení o tom, že předhradí mohlo zasahovat mnohem dále na západ.

¹⁶⁸ Výsledky výzkumu zahrnutý v: FROLÍK, Jan. Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu. *Archaeologica historica* 38/1. Brno 2013, s. 99, 102.

¹⁶⁹ Nálezová zpráva, Výzkum na ploše císařské konírny 1982-1983. Uložena na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR. s. 41 – 48.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 42.

Pokud by však západní předhradí sahalo skutečně jen k místům tzv. hradčanské rokly, jednalo by se i tak o území, jehož vývoj musel velmi úzce souviset s vývojem uvnitř hradeb knížecího sídla, a to už jen proto, že by jím musela procházet komunikace vedoucí k hlavní bráně do hradu.

O charakteru archeologicky evidovaného osídlení máme i zde velmi torzovité poznatky. Oproti území dnešního Hradu jsou však již v prostoru dnešního Hradčanského náměstí a jeho okolí zaznamenány četnější stopy po pravěkém osídlení.¹⁷¹ Pokud jde o středohradištní etapu, respektive o období z doby před vznikem kostela Panny Marie, můžeme zde konstatovat pouze přítomnost osídlení. Střepy keramiky pražského typu ve starších hrobech ze zmiňovaného loretánského pohřebiště, uvádí již I. Borkovský.¹⁷² Zlomky časně slovanské nebo starohradištní keramiky pak byly zjištěny v Kanovnické a Kapucínské ulici.¹⁷³ Z tohoto období pochází také jeden pozůstatek dřevěné nadzemní stavby zachycený v Kanovnické ulici.¹⁷⁴ Velký rozvoj osídlení nebyl zaznamenán ani v době mladohradištní. Zjištěna byla jen narůstající mocnost kulturního souvrství a četnost nálezů. I tak ale odpovídají pozůstatky staveb i pouhé stopy stavebních konstrukcí odlišnému nebo honosnějšímu nálezovému prostředí. Tomu odpovídá i výskyt maltoviny v kontextech keramiky kalichovité profilace okraje. Do závěru raného a počátku vrcholného středověku jsou pak datovány i stavby kamenné, stavěné z opukových kvádrů nebo alespoň stavby s kamennými podezdívkami.¹⁷⁵ Nejnověji byly objeveny pozůstatky románského domu před Salmovským palácem.¹⁷⁶

Můžeme tedy shrnout, že již někdy v průběhu 11. století vznikaly v areálu hradčanského předhradí stavby zděné, omítané či jinak nadstandardně vybavené, což by vypovídalo o předkládané úzké vazbě areálu na knížecí sídlo. Zaznamenány zde navíc byly také výrobní a hospodářské aktivity, kladeny ale až na konec raného středověku. Hradčanské

¹⁷¹ BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha 1969, s. 18 – 25.

¹⁷² Tamtéž, s. 36.

¹⁷³ BOHÁČOVÁ, Ivana. In: Raně středověký sídelní areál v západní části hradčanského ostrohu. *Archaeologica Pragensia 19*, Praha 2008, s. 287.

¹⁷⁴ FROLÍK, Jan. Archeologický výzkum v Kanovnické ulici čp. 73 na Hradčanech v letech 1982-1985. Vývoj osídlení před rokem 1378. *Castrum Pragense 2*. 1999, s. 113-168.

¹⁷⁵ BOHÁČOVÁ, Ivana. In: Raně středověký sídelní areál v západní části hradčanského ostrohu. *Archaeologica Pragensia 19*, Praha 2008, s. 293 – 294.

¹⁷⁶ CHLUSTÍKOVÁ, Katarína. Výzkum v Salmovském paláci čp. 186/IV na Hradčanech v roce 2010. In: Archeologické výzkumy v Čechách v roce 2011. Sborník referátů z informačního kolokvia. Zprávy České archeologické společnosti, Supplémentum. Praha 2011.

CHLUSTÍKOVÁ, Katarína. Výzkum v Salmovském paláci čp. 186/IV na Hradčanech v roce 2009. In: Archeologické výzkumy v Čechách v roce 2010. Sborník referátů z informačního kolokvia. Zprávy České archeologické společnosti, Supplément 78, Praha 2010, s. 28 – 29.

předhradí tak pravděpodobně bylo spjato se základním provozem knížecího a později královského dvora.

8. 7. Pozůstatky raně středověkého osídlení na území tzv. západního předhradí

Na základě výše uvedených závěrů můžeme říci, že i když jsou výsledky z jednotlivých výzkumů na území tzv. západního předhradí, co se týče raně středověkého osídlení, jen velmi skromné, vykazují při vzájemném porovnání na všech místech téměř podobnou situaci, z čehož už můžeme leccos vyvozovat. Výjimku nepředstavuje ani v této práci zpracovaný prostor v budově dnešního tzv. Severního výběžku.

Možná analogická situace byla zjištěna již i u předchozího pravěkého osídlení. Těsně nad půdním horizontem kolem kostela Panny Marie se nacházelo 13 pravěkých střepů, určených na základě jednoho za knovízské. Jako nejpravděpodobnější předpoklad se jeví to, že střepy náležely původně půdnímu horizontu a jednalo by se tedy o stejnou situaci, která byla zachycena nedaleko v tzv. Severním výběžku, kde byl přímo v půdním horizontu v původní poloze objeven také jeden pravěký střep určený jako knovízský. Tyto dva nálezy podporují dnes již všeobecněji přijímaný názor, že na území Pražského hradu se skutečně vyskytovalo pravěké osídlení, přičemž na základě keramických zlomků je možné tvrdit, že alespoň na území tzv. západního předhradí se jednalo přímo o osídlení kultury knovízské.

Z období raného středověku máme již více informací. Kromě nalezené keramiky byly ve většině případů při výzkumech zjištěny i přímé relikty svědčící o trvalejším osídlení v raném středověku. Jednalo se o pozůstatky dřevěných domů, shluky kůlových jamek, žlábků nebo ohniště. Jak už ale bylo uvedeno, rozsah sond většinou neumožnil odhalit celé situace a přesnější interpretace jednotlivých objektů tak nebyla možná.

Pokud jde o období středohradištní, respektive o dobu před výstavbou kostela Panny Marie, máme ze všech zkoumaných míst opravdu jen velmi strohé informace, na jejichž základě bylo dosud možné pouze konstatovat přítomnost lidí na ostrožně. Stopy dokládající už i osídlení na sledovaném území již v těchto dobách se však podařilo zachytit až v prostoru tzv. Severního výběžku.

U kostela Panny Marie máme nad půdním horizontem doloženy vrstvy obsahující ve velmi malé míře středohradištní keramiku vyrobenou technologií hradištní 1 a jemnou. Další střepy pak pochází ze hřbitovních vrstev, přičemž je těžké zde posoudit, jestli jejich přítomnost můžeme spojovat s tím, že hřbitov narušil dřívější sídlištní vrstvy, nebo se sem střepy dostaly druhotně úplně odjinud. Podobná situace byla zjištěna opět i v tzv. Severním výběžku, kde byly dokumentovány dva nálezově poměrně chudé horizonty (I/2 a I/3)

obsahující také jen pár keramických střepů skupiny hradištní 1 a jemná. Keramika vyrobená těmito technologiemi se pak nacházela výrazněji v mladších vrstvách, které pravděpodobně narušily tamější starší sídelní situaci. Kromě keramiky se v těchto horizontech ale podařilo zachytit i kosti zvířat domácích druhů a shluky kůlových jamek včetně jednoho objektu, možného hliníku, tedy přímé doklady toho, že zde již lidé museli i nějakou dobu pobývat. Do tohoto období můžeme snad řadit také pozůstatky sídlištních reliktnů z období, které předcházelo výstavbě prvního dřevohlinitého opevnění předhradí, zjištěných během výzkumů v Císařské konárně. Zachycen zde byl pozůstatek objektu obdélníkového půdorysu, pravděpodobně domu, shluk kůlových jamek a žlábek v podobě jakéhosi „korýtka“. Kromě toho byly SV části tzv. předhradí nalezeny ještě drobné předměty jako šídlo, přeslen nebo skleněná perla s kovovým jádrem, což opět dokládá sídelní využívání ostrožny, v tomto případě snad na konci 9. století. Pozůstatek dřevěného domu a vrstvy obsahující středohradištní keramiku pak byly zjištěny i na hradčanském předhradí v Kanovnické ulici. V tomto období už územím pravděpodobně probíhala i cesta a začalo se zde pohřbívat. Dokladem toho je hrob, který byl narušen základy staršího kostela Panny Marie.

Po výstavbě předrománského kostela je na zkoumaných místech patrné intenzivnější osídlení. Nejzajímavější situace byla zjištěna v tzv. Severním výběžku, kde do období od 10. – snad poč. 11. století spadá superpozice tří objektů, z čehož můžeme u nejstaršího a u nejmladšího předpokládat, že se jedná o pozůstatky dřevěných staveb. Z toho tedy vyplývá, že zde během krátké doby (přibližně sta let) byly na stejném místě vybudovány postupně minimálně dva domy, což by již skutečně nasvědčovalo trvalému osídlení. Kromě keramiky kalichovité profilace okraje archaického rázu, na jejímž základě byl nejstarší dům datován na poč. 10. stol., zde byla nalezena i kostěná brusle, svědčící pravděpodobně o obytné funkci domu. Stablnímu intenzivnějšímu osídlení by také odpovídal zvýšený výskyt kostí domácích zvířat, hlavně prasete domácího a tura domácího. Kromě superpozice tří objektů pak byly během výzkumu v tzv. Severním výběžku nalezeny z tohoto období ještě pozůstatky další stavby s možným hliníkem v její blízkosti a mělký objekt, obsahující nadměrné množství „odpadních“ zvířecích kostí a velmi podobných keramických střepů opět výhradně kalichovité technologie. Celou situaci zde ještě doprovázely kůlové jamky, jejichž účel je díky omezenému prostoru sond nejasný.

S jistotou víme, že v blízkosti tzv. Severního výběžku u kostela Panny Marie již během 10. století fungoval naplno hřbitov, který pravděpodobně zabíral až do 13. století většinu severní části tzv. západního předhradí. Jeho jižní hranici pak představovala cesta

vedoucí jižně od kostela a směřující dále na jihovýchod k hlavní bráně do akropole. Pozůstatky jejího dláždění byly nalezeny v sondách jižně od kostela.

Intenzivnější sídlištní situaci však máme z většiny výzkumů v prostoru západního předhradí doloženou až od 12. století po výstavbě románské hradby. Důvodem je to, že podobně jako v prostoru tzv. Severního výběžku, horizonty ze 12. a 13. století do značné míry destruovaly starší situace a dosahovaly na velkých plochách až na podloží. Od této doby již máme registrovány relikty kamenných staveb nebo alespoň staveb s kamennou podezdívkou. Příkladem je románská stavba čtvercového půdorysu zjištěná na IV. nádvoří, kterou můžeme s velkou pravděpodobností označit za obytnou (nález keramiky, prstenu a hřebenu). Pozůstatky staveb byly zjištěny podél cesty jižně od kostela i na jeho západní straně. Sídlištní a také i výrobní aktivity v podobě pece a několika diabasů byly zdokumentovány v místech budovy kaple sv. Kříže. Pozůstatky po specifické řemeslné činnosti byly nalezeny i v SV části tzv. západního předhradí. Zde se však jedná spíše pouze o odpad z dílny. Z tohoto období již také pochází nálezy přeslenů (tzv. Severní výběžek) a kostěných šidel (tzv. Severní výběžek, průjezd u kostela Panny Marie).

Je tedy patrné, že ani po výstavbě kamenné románské hradby, kdy bylo tzv. západní předhradí vyčleněno z opevněné plochy Pražského hradu, neztratilo na svém významu. Dál se zde pohřbívalo, což svědčí o tom, že kostel Panny Marie byl i dál využíván. Vznikaly zde nové kamenné stavby a začala se rozvíjet i výrobní a specifická řemeslná činnost. Můžeme tedy říci, že předhradí bylo dále pevně spjato s akropolí a jejím provozem. Netrvalo to však dlouho. Při vyhloubení tří mohutných příkopů za Přemysla Otakara II. v roce 1278 byly dosavadní situace na tzv. západní předhradí z velké většiny zničeny a samotný prostor byl rozdělen v podstatě na čtyři části, jejichž využívání bylo nadále komplikované.

Závěr

Během záchranného archeologického výzkumu provedeného v roce 1987 pod vedením J. Frolíka v budově tzv. Severního výběžku mezi I. a IV. nádvořím Pražského hradu se podařilo, navzdory nepříznivé počáteční situaci vyvolané neohlášenými stavebními pracemi, vytyčit celkem šest sond nepravidelného tvaru. I přesto, že část terénů byla při zahájení výkopových prací již narušená či dokonce zcela vytěžená, bylo zde, především na zdokumentovaných profilech o celkové délce 23 m, zachyceno poměrně silné souvrství o mocnosti 30 – 120 cm s patrnými objekty a sídlištními vrstvami z období raného středověku.

Cílem předkládané diplomové práce bylo zpracovat terénní situace a archeologické nálezy na zkoumaném území, přičemž pozornost byla zaměřena především na pozůstatky tamějšího raně středověkého osídlení. Nově získané informace mají přispět k bližšímu poznání počátků osídlování a jeho vývoje v prostoru původního západního předhradí, které přímo souvisí se samotnými počátky Pražského hradu.

Pokud jde tedy nejprve o sledovaný prostor v místech dnešního tzv. Severního výběžku, podařilo se zde zachytit stopy osídlení, datované na základě keramiky do 1. poloviny 9. století. Kromě shluku kůlových jamek, jsou to především pozůstatek kosti prasete domácího a objekt v podobě oválné jámy (k. 710), snad pravděpodobný hliník, na jejichž základě je možné uvažovat již v této době dokonce o osídlení trvalejším. Delšímu nebo možná spíše opakovanému osídlování nasvědčuje i shluk kůlových jamek zachycený na stejném místě, jako výše zmiňovaný. S jistotou však můžeme stálý pobyt lidí na tomto území doložit až na počátku 10. století. Zvýšené množství keramiky, pozůstatky dřevěné, pravděpodobně obytné stavby a především dominance zvířecích kostí domácích druhů a jejich taxonomický stav svědčí o jasné existenci trvalejšího osídlení na sledovaném prostoru již od této doby. To dokládají i obdobné situace zjištěné v následujících horizontech, řazených také ještě do období výskytu keramiky vyrobené kalichovitou technologií, tedy do 10., popřípadě 11. století. Většina terénů zachycujících počátky tamějších sídelních aktivit však byla narušena běžnými stratigraficky silnějšími sídlištními vrstvami z 12. a především 13. století, jež na mnoha místech zasahovaly až do samotného podloží. I přesto ale můžeme konstatovat, že v prostoru dnešního tzv. Severního výběžku máme nejstarší osídlení doloženo, i když jen nepatrně, již v 1. polovině 9. století. Od počátku 10. století pak na zkoumaném území registrujeme intenzivnější stabilní sídlištní vývoj, který zde s největší pravděpodobností trval nepřetržitě až do 13. století. Přítomnost vybranější společnosti je v místech tzv. Severního výběžku doložena prostřednictvím vybraných archeologických nálezů pouze ve 13. století.

Pro bližší poznání vývoje tzv. západního předhradí je zásadní především doložené osídlení z 1. poloviny a konce 9. století. Dosud zjištěné a publikované stopy sídlištních aktivit z tohoto prostoru byly na základě stratigrafie datovány pouze před výstavbu dřevohlinitého opevnění z 10. století. Je-li možné je řadit již do 9. století, však nelze s jistotou určit. Dokladem toho, že se zde pohybovali lidé snad už v 9. století, tak byly jen tenká vrstva s nepatrným množstvím středohradištní keramiky zachycená u kostela Panny Marie a hrob, narušený základy této nejstarší hradní sakrální stavby. Až výzkum v tzv. Severním výběžku přinesl tedy jasný doklad toho, že již v 9. století se zde lidé nejenom pohybovali, ale dokonce v těchto místech i sídlili, ačkoliv se mohlo jednat zatím pouze o osídlení krátkodobé.

Situace se na hradní ostrožně pravděpodobně změnila po výstavbě kostela Panny Marie na konci 9. století. Důležitým přínosem pro poznání vývoje západního předhradí v této etapě jsou opět zachycené terény z výzkumu tzv. Severního výběžku, datované na počátek 10. století, které dokládají již trvalý a stabilní pobyt lidí na tomto území. Na základě publikovaných výsledků z ostatních výzkumů dále víme, že u kostela Panny Marie fungoval od 10. století naplno hřbitov, zabírající až do 13. století většinu severní části západního předhradí. Jižně od kostela pak byly zachyceny pozůstatky cesty směřující na jihovýchod k hlavní bráně, jíž se vstupovalo do akropole. Na základě těchto informací můžeme konstatovat, že od počátku 10. století se v místech dnešního I., II. a IV. nádvoří nacházelo intenzivní osídlení přetrvávající zde i po výstavbě dřevohlinitého opevnění, které v průběhu 10. století rozdělilo dosud jednotnou plochu na akropoli a na námi sledovaný prostor západního předhradí.

Většina výzkumů zmiňovaných v souvislosti s tímto územím, pak zachytila pozůstatky intenzivnějšího sídlištního vývoje až od 12. století. Důvodem je především to, že podobně jako v místech tzv. Severního výběžku, narušily i u ostatních výzkumů horizonty z 12. a 13. století velkou měrou starší sídlištní situace, které se tak nedochovaly. Pokud jde o 12. a následně i o 13. století, máme na území západního předhradí již v těchto dobách doloženy nejen pozůstatky dřevěných obytných staveb, ale i relikty kamenné obytné stavby, zachycené na IV. nádvoří. Kromě sídlištních aktivit zde registrujeme už i aktivity výrobní a prostřednictvím odpadu z dílny i specifickou řemeslnou činnost. Je tedy patrné, že areál západního předhradí se dále vyvíjel i po výstavbě kamenné románské hradby, kdy došlo v první polovině 12. století k jeho vyčlenění z opevněné plochy Pražského hradu, která se nyní omezila pouze na akropoli. Doklady výrobní a specifické řemeslné činnosti však svědčí o tom, že předhradí hrálo od těchto dob již podřadnější úlohu spojenou především s

obstaráváním základního provozu nyní již královského dvora. Akropole se tak stala hlavním centrem Pražského hradu.

Zásadní vliv na vývoj západního předhradí mělo až hloubení příkopů za účelem posílení opevnění Pražského hradu za Přemysla Otakara II, kdy byl prostor rozdělen na čtyři části, jejichž využívání se stalo nadále velmi komplikované.

Zasadíme-li nově získané informace o raně středověkém vývoji v prostoru, označovaném v průběhu celé práce jako tzv. západní předhradí, do hypotéz o počátcích Pražského hradu, náleželo by osídlení z 1. poloviny 9. století do období, v němž se již mohl vyskytovat i tzv. nejstarší příkop na Pražském hradě. Pokud by tomu tak ale bylo, nacházely by se zachycené stopy po sídlištních aktivitách mimo příkopem vymezený areál. I přesto, že vztah mezi nejstarším příkopem a zjištěným osídlením nelze přesně určit, náleží tento horizont ze zkoumaného prostoru tzv. Severního výběžku s jistotou k samotným počátkům Pražského hradu.

Pokud jde o trvalé osídlení hradčanské ostrožny, jeho dokladem zde bylo dosud jen mocnější sídlištní souvrství z období před výstavbou dřevohlinitého opevnění, které ukončilo funkci nejstaršího příkopu a přesáhlo jeho okraje. Dokladem toho, že na západní straně dosahovalo toto souvrství skutečně až k hradčanské rokli, jsou opět již zmiňované terény z počátku 10. století zachycené v Severním výběžku, které svědčí o stálé přítomnosti lidí i v těchto místech ještě před rozdělením areálu dřevohlinitým opevněním.

Výzkum v místech dnešního tzv. Severního výběžku přinesl řadu nových informací o vývoji západního předhradí i o samotných počátcích Pražského hradu. Přesto zde ale zůstává stále mnoho otázek nezodpovězených. V současné době se neplánuje žádná větší rekonstrukce, na jejímž základě by bylo možné provést v prostoru původního západního předhradí další archeologický výzkum. Do budoucna je tak jedinou šancí, jak ještě více prohloubit naše dosavadní znalosti o vývoji tohoto prostoru a v souvislosti s tím i znalosti o samotných počátcích Pražského hradu, pokusit se zpracovat starší dosud nepublikované výzkumy z plochy západního předhradí, popřípadě provést revizi již dříve zveřejněných výsledků a zahrnout do nich nově zjištěné skutečnosti.

Přehled pramenů a literatury

Prameny

KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ. *FRB II*, ed. J Emler. Praha 1874.

KOSMŮV LETOPIS ČESKÝ S POKRAČOVATELI. *Cosmae Chronicon Boemorum cum Continua Toribus. FRB II*, ed. J Emler, Praha 1874. Dostupný český překlad: *KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ*. Přeložil Hrdina, Karel - Bláhová, Marie – Fiala, Karel. Praha 1972.

KRISTIÁNOVA LEGENDA. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. K vydání připravil Ludvíkovský Jaroslav. Vyšehrad, Praha 1978.

LETOPISY ČESKÉ. *FRB II*, ed. J Emler. Praha 1874.

BORKOVSKÝ, Ivan. *Deník 1929 – 1934: Prosloužení denníku archeologického výzkumu na Hradě pražským 19. VI. 1929 – 8. I. 1934* (s. 1137 – 1245), rkp. uložený na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR, Praha.

BOHÁČOVÁ, Ivana. Výzkum na ploše císařské konírny 1982-1983, nálezová zpráva. Uložena na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR, Praha.

FROLÍK, Jan. *Zpráva o záchranném výzkumu v tzv. severním výběžku*. čj. 1905/87. Praha: 4. 6. 1987. Uloženo na pracovišti výzkumu Pražského hradu ARÚ AV ČR, Praha.

Literatura

BALATKA, Břetislav. Geomorfologické poměry a členění reliéfu. In: *Neživá příroda Prahy a jejího okolí*. Praha: Academia, 2001.

BARTOŠKOVÁ, Andrea. Die Knochen – und geweihindustrie aus der vorburg des frühmittelalterlichen Budeč – lage Na kašně. *Památky archeologické 86*, Praha 1995, s. 21-62.

BARTOŠKOVÁ, Andrea. Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi. In: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha 2001, s. 227-264.

BOHÁČOVÁ, Ivana. From the history of czech medieval archaeology. The archaeological excavations of Ivan Borkovsky in Loretanske square in Prague Hadčany. *Archeologia Polski LVII, Zeszyt 1-2*. Poznaň, 2012.

BOHÁČOVÁ, Ivana. Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy. *Mediaevalia archaeologica 3*, Praha 2001, s. 179 – 301.

BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha: ARÚ AV ČR, 2001.

BOHÁČOVÁ, Ivana – FROLÍK, Jan. Nové archeologické prameny a počátky Pražského hradu. *Archeologické rozhledy 53*, Praha 1991, s. 562-576.

BOHÁČOVÁ, Ivana – HERICHOVÁ, Iva. Raně středověký sídelní areál v západní části hradčanského ostrohu. *Archaeologica Pragensia 19*, Praha 2008, s. 257 – 308.

- BORKOVSKÝ, Ivan. *O počátcích pražského hradu a o nejstarším kostele v Praze*. Praha: Orbis, 1949.
- BORKOVSKÝ, Ivan. Objev nového kostela na Pražském hradě. *Archeologické rozhledy* 2, Praha 1950, s. 188-189.
- BORKOVSKÝ, Ivan. *Pražský hrad v době přemyslovských knížat*. Praha: Academia, 1969.
- ČIHÁKOVÁ, Jarmila. Otázky chronologie pražské raně středověké keramiky. *Staletá Praha XXVIII/2*, Praha 2012, s. 91-120.
- ČIHÁKOVÁ, J. Pražská keramika 11. – 13. století. *Archaeologia Pragensia* 5, Praha 1984, s. 257-262.
- ČIHÁKOVÁ, Jarmila. Raně středověké fortifikace na jižním okraji pražského levobřežního podhradí. *Mediaevalia Archaeologica* 3, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2001.
- ČULÍKOVÁ, Věra. Ovoce, koření a léčiva z raně novověké jímky hradčanského špitálu. *Archeologické rozhledy* 60, Praha 2008, s. 229 – 260.
- ČULÍKOVÁ, Věra. Rostlinné makrozbytky z pěti středověkých lokalit při obvodu centrální části Pražského hradu. *Mediaevalia Archaeologica* 3. Praha 2001, s. 303 – 327.
- DURDÍK, Tomáš. K výskytu bíle malované keramiky v Čechách. *Archaeologia historica* 8/83, Brno 1982, s. 211-213.
- FLEK, F. Přesleny ze Staré Boleslavi a Levého Hradce. Příspěvek k raně středověkému textilnictví. (nepublikovaná bakalářská práce), FF UK Praha 2003.
- FROLÍK, Jan. Archeologický výzkum v Kanovnické ulici čp. 73 na Hradčanech v letech 1982-1985. Vývoj osídlení před rokem 1378. *Castrum Pragense* 2, Praha 1999, s. 113-168.
- FROLÍK, Jan. Archeologický výzkum v tzv. Severním výběžku na Pražském hradě. *Archaeologica Pragensia* 13, Praha 1997, s. 75 – 92.
- FROLÍK, Jan. *K poznání obytné zástavby Pražského hradu v 9. – 13. století*. rkp. kandidátské disertační práce. Praha: 1987.
- FROLÍK, Jan. Kam až vedou stopy pravěkých nálezů? In: *Příběh Pražského hradu*. Praha: Správa Pražského hradu, 2003.
- FROLÍK, Jan. Kníže Bořivoj a kostel Panny Marie. In: *Příběh Pražského hradu*. Praha: Správa Pražského hradu, 2003.
- FROLÍK, Jan. Kostel Panny Marie. In: Nejstarší sakrální architektura Pražského hradu: výpověď archeologických pramenů. *Castrum Pragense* 3. Praha: Peres, 2000, s. 17-96.
- FROLÍK, Jan. Pohřebiště na II. nádvoří Pražského hradu. *Archaeologia historica* 38/1. Brno 2013, s. 91 - 105.
- FROLÍK, Jan. Pražský hrad, Severní výběžek. *Pražský sborník historický XXII*, Praha 1987.

- FROLÍK, Jan. Příkop starší než knížecí centrum. In: *Příběh Pražského hradu*. Správa Pražského hradu, Praha 2003.
- FROLÍK, Jan. Přírodní prostředí Pražského hradu. In: *Příběh Pražského hradu*. Správa Pražského hradu, Praha 2003.
- FROLÍK, Jan. Spytihněv I.: pozapomenutý zakladatel. In: *Příběh Pražského hradu*. Správa Pražského hradu, Praha 2003.
- FROLÍK, Jan – NEMEŠKALOVÁ, Zdena. Hromadný nálezný mincí ze 16. století na Pražském hradě. *Castrum Pragense* 2, Praha, 1999, s. 219-226.
- FROLÍK, Jan – SMETÁNKA, Zdeněk. *Archeologie na Pražském hradě*. Praha /Litomyšl: Paseka, 1997.
- FROLÍKOVÁ, Drahomíra – MATIÁŠEK, Josef. Archeologie v budově kaple sv. Kříže na Pražském hradě. *Archaeologia historica* 37/2, Brno 2012.
- FROLÍKOVÁ-KALISZOVÁ, Drahomíra. Nové poznatky k vývoji příčného opevnění Pražského hradu – výsledky výzkumu ve Středním křídle Pražského hradu v roce 2010. *Archaeologia historica* 36/1. Brno 2011, s. 177 – 191.
- HERICHOVÁ, Iva. Rekonstrukce původního reliéfu jižního svahu v centrální části Pražského hradu. *Archaeologica Pragensia* 12, Praha 1996, s. 339 – 345.
- HRDLIČKA, Ladislav. *Praha – podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace*. Praha 2005.
- HRDLIČKA, Ladislav. Předběžné výsledky výzkumu v paláci Kinských v Praze 1 na Starém Městě. *Středověká archeologie a studium počátků měst*. Praha 1977, s. 199-215.
- HURAJČÍKOVÁ, Veronika. *Každodenní život na hradišti Budeč*, nepublikovaná bakalářská práce FF Univerzity Pardubice. Pardubice 2011.
- CHARVÁT, Petr. *Dálkový obchod v raně středověké Evropě (7. – 10. století)*. Brno: FF Masarykovy University, 1998.
- CHARVÁT, Petr. *Václav, kníže Čechů*. Praha: Vyšehrad, 2011.
- CHARVÁT, Petr. *Zrod českého státu 568 – 1055*. Praha: Vyšehrad 2007.
- CHLUSTÍKOVÁ, Katarína. Výzkum v Salmovském paláci čp. 186/IV na Hradčanech v roce 2009. In: *Archeologické výzkumy v Čechách v roce 2010*. Sborník referátů z informačního kolokvia. Zprávy České archeologické společnosti, Supplémentum 78, Praha 2010.
- CHLUSTÍKOVÁ, Katarína. Výzkum v Salmovském paláci čp. 186/IV na Hradčanech v roce 2010. In: *Archeologické výzkumy v Čechách v roce 2011*. Sborník referátů z informačního kolokvia. Zprávy České archeologické společnosti, Supplémentum. Praha 2011.
- KARA, Michal. *Najstarsze państwo Piastów – rezultat przelomu czy kontynuacji?* Poznań 2009.

KUNA, M. – PROFANTOVÁ, N. et al. *Počátky raného středověku v Čechách – Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách*. Praha: ARÚ AV ČR, 2005.

KYSELÝ, René. Archeozoologický rozbor materiálu z lokality Rubín a celkový pohled na zvířata doby hradištní, *Památky archeologické* 91, Praha 2000, s. 155-200.

KYSELÝ, René. Savci (mammalia) z raného středověkého hradu Stará Boleslav (střední Čechy). In: BOHÁČOVÁ, Ivana (ed). *Stará Boleslav: Přemyslovský hrad v raném středověku*. Praha 2001, s. 311-334.

LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců I. Zrození státu (872-972)*. Libri, Praha 2006.

MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, Jana – HERICHOVÁ, Iva. *Archeologický atlas Pražského hradu I. Katedrála sv. Víta – Vikářská ulice*. Archeologický ústav AV ČR, Praha 2009.

PAVLŮ, Irena. *Pražská keramika 12. – 13. století*. Praha 1971.

POLANSKÝ - Luboš, SLÁMA, Jiří - TŘEŠTÍK, Dušan. *Přemyslovský stát kolem roku 1000*. Praha: Lidové noviny, 2000.

PROFANTOVÁ, Nad'a. Žárový hrob v Praze – na Loretánském náměstí. *Castrum Pragense* 7, Díl I.1. *Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích*. Praha: ARÚ AV ČR, Praha 2005.

RICHTER, Miroslav. *Hradištko u Davle*. Praha: ARÚ AV ČR, 1982.

ŠIMEK, Rudolf. Podrobná inženýrsko-geologická mapa v měř. 1:5000, list , Praha 7-1, Praha 1970.

ŠOLLE, Miloš – VÁŇA, Zdeněk. *Budeč – památník českého dávnověku* Kladno 1983.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin*. Praha: Lidové noviny, 1997.

VILÍMKOVÁ, M. – KAŠIČKA, F. – CHVOJKOVÁ, H. *Pražský hrad. Severní výběžek – západní křídlo (pasport)*. Praha 1968.

Internetové zdroje:

Heritage-route.eu, realizované v rámci mezinárodního projektu Cradles of European culture. Online: www.heritage-route.eu/en/prague/places (staženo 24.4.2014). Vyhотовeno pracovníky Archeologického ústavu AVČR.

Přírodní podmínky, krajina. *Územně analytické podklady hlavního města Prahy 2010*. Odbor územního plánu MHMP. Praha, 2010.
online: http://www.urm.cz/uploads/assets/uap_pdf/2_02_prirodni_podminky_krajina.pdf, (staženo 8. 10. 2012).

Základní údaje o územním plánu sídelního útvaru hl. m. Prahy. Výkresová část. WebGIS Server Útvaru hlavního rozvoje města Prahy.
Online:
http://wgp.urm.cz/tms/internet/vykresy_up/index.php?client_type=gis_hr1&strange_opener=0&client_lang=cz_win, (staženo 8. 10. 2012).

Seznam obrázků

Obr. 1 – 40: Severní výběžek, 1987. Keramika v sondách I, III, IV, V a VI rozčleněna do jednotlivých horizontů.....	52 - 91
Obr. 41 – 44: Severní výběžek, 1987. Ostatní nálezy v sondách I, III, IV, V a VI rozčleněné do jednotlivých horizontů.....	99 - 102

Seznam grafů

Graf 1: Severní výběžek, 1987. Percentuelní zastoupení počtu keramických zlomků podle technologického provedení.....	50
Graf 2: Severní výběžek, 1987. Percentuelní zastoupení váhy keramických zlomků podle technologického provedení.....	51

Seznam tabulek

Tab. 1: Severní výběžek, 1987. Zastoupení keramických okrajů podle jednotlivých typů.....	46
Tab. 2: Severní výběžek, 1987. Zastoupení keramických zlomků podle technologického provedení.....	48
Tab. 3: Severní výběžek, 1987. Sumarizace zoologických kategorií v horizontech jednotlivých sond.....	95
Tab. 4: Severní výběžek, 1987. Tabulka synchronizace horizontů provedená na základě výskytu keramických skupin.....	107
Tab. 5: Severní výběžek, 1987. Tabulka datace horizontů provedená na základě výskytu keramických skupin.....	110

Seznam obrazové přílohy

Obr. I: Poloha Pražského hradu na mapě

Obr. II: Turistická mapa s vyznačeným Pražským hradem a potokem Brusnice

Obr. III: Letecký snímek Pražského hradu

Obr. IV: Pražská kotlina s hradčanskou ostrožnou, údolím potoka Brusnice, vrchem Petřínem a Vltavou

Obr. V: Vrstevnicový plán hradčanské ostrožny a okolí

Obr. VI: Vrstevnicový plán znázorňující pravděpodobný vzhled terénu hradního ostrohu před osídlením člověkem

Obr. VII: Průřez hradním ostrohem v blízkosti Prašného mostu přes Jelení příkop zobrazující rozsah terénních změn v důsledku činnosti člověka

Obr. VIII: Tzv. „svatováclavská studánka“ na III. nádvoří objevená roku 1928

Obr. IX: III. nádvoří Pražského hradu, schody vedoucí k vchodovým dveřím do Starého probošství

Obr. X: Severní svah hradčanské ostrožny a mohutný tis na jižním svahu v Rajské zahradě Pražského hradu

Obr. XI: Pramen potoka Brusnice v pavilonu Vojtěška v zahradách Břevnovského kláštera

Obr. XII: Poloha tzv. Severního výběžku v areálu Hradu a jeho půdorysné zachycení

Obr. XIII: Střep z 8. století nalezený v areálu Starého purkrabství a střep z první poloviny 9. století nalezený v tzv. Severním výběžku

Obr. XIV: Rekonstrukce možné podoby ostrožny v době existence nejstaršího příkopu v první polovině 9. století podle J. Frolíka

Obr. XV: Řez tzv. nejstarším příkopem v místech dnešního Lobkovického paláce se zachycením sídlištního souvrství, které příkop převrstvilo

Obr. XVI: Rozmístění všech ploch zkoumaných ve Středním křídle

Obr. XVII: Celkový plán výzkumu v místech Informačního střediska ve Středním křídle z roku 2010

Obr. XVIII: Umístění kostela Panny Marie, hypotetické umístění kamenného stolce a sněmovního pole na ploše dnešního Pražského hradu (podle J. Frolíka)

Obr. XIX: Zachycení kostela Panny Marie podle I. Borkovského

Obr. XX: Zachycení jednotlivých hrobů v okolí zaniklého kostela Panny Marie

Obr. XXI: Kresebná rekonstrukce Pražského hradu za vlády Bořivoje, zachycující polohu kostela Panny Marie a zasypaný starší příkop

Obr. XXII: Rekonstrukce průběhu nejstaršího dřevohlinitého opevnění (žlutě – propojené úseky nejstarší doložené hradby, červeně – předpokládané opevnění západního předhradí, oranžově – příkop)

Obr. XXIII: Areál hradčanské ostrožny po postavení valového opevnění a rozdělení Hradu na akropoli a předhradí v období po 895 – 918 podle P. Chotěbora

Obr. XXIV: Severní křídlo Pražského hradu, průběh hradištního opevnění

Obr. XXV: Severní křídlo Pražského hradu, půdorys zachycených situací během výzkumu v Císařské konírně

Obr. XXVI: Pražský hrad, torzovité pozůstatky nejstarších kostelů podle J. Frolíka.

Obr. XXVII: III. nádvoří v místech před západním průčelím katedrály sv. Víta. Rekonstrukce dřevěné zástavby po jednotlivých fázích, zahrnujících 11. a 12. století

Obr. XXVIII: Lokalizace původního sídla pražského biskupa vývoj objektu podle výsledků archeologického a stavebně historického výzkumu podle J. Frolíka

Obr. XXIX: Rekonstrukce areálu Pražského hradu zachycující průběh archeologicky doložené hlavní komunikace. Fotografie objeveného pozůstatku cesty na III. nádvoří

Obr. XXX: Rekonstrukce průběhu hlavní cesty v tzv. západním předhradí

Obr. XXXI: Pražský hrad, zachycení pozůstatků raněstředověkého dřevohlinitého opevnění, pozůstatků nejstarších církevních staveb v areálu a pozůstatků hlavní komunikace

Obr. XXXII: Rekonstrukce Pražského hradu kolem roku 1000 podle P. Chotěbora

Obr. XXXIII: Pražský hrad, lokalizace jednotlivých příkopů zmiňovaných k roku 1278 na I., II. a IV. nádvoří

Obr. XXXIV: Pražský hrad, dnešní podoba IV. nádvoří

Obr. XXXV: Výřez z plánu archeologických dokumentačních bodů vytvořeného L. Hrdličkou

Obr. XXXVI: Tzv. Severní výběžek, rozmístění jednotlivých sond během výzkumu roku 1987

Obr. XXXVII: Tzv. Severní výběžek, vyznačení zdokumentovaných profilů v sondě I a III

Obr. XXXVIII: Sonda I, zdokumentované profily I/a, I/b a I/c

Obr. XXXIX: Sonda I, zdokumentovaný profil I/d

Obr. XXXX: Sonda I, zdokumentovaný profil I/e

Obr. XXXXI: Sonda I, půdorys zachycující nejstarší raně středověký horizont I/2 s objektem k. 710

Obr. XXXXII: Sonda I, kúlové jamky horizontu I/3

Obr. XXXXIII: Sonda I, horizont I/4, objekt k. 701 po vybrání vrstvy k. 116

Obr. XXXXIV: Sonda I, horizont I/4, objekt k. 701 po vybrání vrstvy k. 117

Obr. XXXXV: Sonda I, horizont I/5, žlábek k. 703

Obr. XXXXVI: Sonda II, zdokumentovaný profil a dno výkopu po hloubení topného kanálu

Obr. XXXXVII: Zdokumentované profily sondy III

Obr. XXXXVIII: Sonda III, půdorysné zachycení objektu k. 709, vpravo po vybrání vrstvy k. 314, vlevo dokopaný objekt k. 709 s vykopaným žlábkem k. 728

Obr. XXXXIX: Zobrazení zdokumentovaných profilů v sondě IV

Obr. L: Zdokumentované profily v sondě IV

Obr. LI: Půdorysné zachycení horizontů IV/1 – IV/4 v sondě IV

Obr. LII: Sonda V a VI, barevné vyznačení dokumentovaných profilů

Obr. LIII: Zdokumentované profily sond V a VI

Obr. LIV: Půdorysné zachycení nejstaršího horizontu V/1u profilu V/a v sondě V

Obr. LV: Profil V/b v sondě V a půdorysné zachycení dna výkopu v sondě V (obrázek vpravo)

Obr. LVI: Profil V/d v sondě V

Obr. LVII: Profil V/c v sondě V

Obr. LVIII: Profil V/e v sondě V

Obr. LVIII: Profil VI/c a VI/b v sondě VI

Obr. ILX: Vlevo – polovina přeslenu z horizontu V/4, vpravo – zlomek přeslenu z horizontu V/7

Obr. LX: Kostěná šídla z horizontu I/5

Obr. LXI: Kostěné šídlo z horizontu I/6

Obr. LXII: Klínovitý bodec a drobný fragment s viditelnými čtyřmi rovnoběžnými zářezy, snad možnou ornamentací, Sonda I, horizont V/6

Obr. LXIII: Druhé šídlo z horizontu V/6

Obr. LXIV: Kostěný artefakt a kovový hřeb z horizontu I/7

Obr. LXV: Kostěná brusle z horizontu IV/1

Obr. LXVI: Bronzový prsten z horizontu V/6 a možný kostěný artefakt z horizontu V/7

Obr. LXVII: Pozůstatky kamenné stavby v jižní části IV. nádvoří, poloha stavby, rekonstrukce stavby podle J. Frolíka a nalezené artefakty

Obr. LXVIII: Poloha kaple sv. Kříže a zobrazení zkoumaných sond při archeologickém výzkumu v roce 2010

Seznam ostatních příloh

KOČÁROVÁ, Romana – KOČÁR, Petr. *Pražský hrad – Severní výběžek. Nálezová zpráva o archeobotanické analýze*. Plzeň, 5. 5. 2014.

KOVAČIKOVÁ, Lenka – KYSELÝ, René – TROJÁNKOVÁ, Olga. *Determinace osteologického materiálu z výzkumu v tzv. severním výběžku Pražského hradu. Závěrečná zpráva*. 2013.